

Qədim Diyar

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Ancient Land
International Scientific Journal

QƏDİM DİYAR

Beynəlxalq Elmi Jurnal

Cild: 8 Sayı: 1

ANCIENT LAND

International Scientific Journal

Volume: 8 Issue: 1

2026

OpenAIRE

OA·mg miar

SEMANTIC SCHOLAR

TOGETHER WE REACH THE GOAL

SCRIBD

ResearchGate

calaméo

idealonline

© Jurnalda çap olunan materiallardan istifadə edərkən istinad mütləqdir.

© It is necessary to use reference while using the journal materials.

© qedim.2012@aem.az

© info@aem.az

© aem.az

Təsisçi və baş redaktor

Tədqiqatçı Mübariz HÜSEYİNÖV, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
<https://orcid.org/0000-0002-5274-0356>
tedqiqat1868@gmail.com

Redaktor

Assoc. Prof. Dr. Vüqar ƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
<https://orcid.org/0000-0001-7064-992X>
oghuz78@gmail.com

Redaktor köməkçiləri

Prof. Dr. Südabə RƏCƏBOVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
<https://orcid.org/0009-0005-2132-0999>
recebova.70@mail.ru

Doktorant Xavər ƏLƏKBƏRLİ, Macaristan Dövlət Xidməti Universiteti / Macaristan
<https://orcid.org/0000-0001-9988-3189>
khavar.alakbarli@gmail.com

Magistrant Məhəbbət BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti nəzdində Musiqi Kolleci / Azərbaycan
<https://orcid.org/0009-0003-2312-0507>
mehebbetteacher@gmail.com

Tədqiqatçı Nəhayət HÜSEYİNLİ, Azərbaycan Elm Mərkəzi / Azərbaycan
<https://orcid.org/0009-0003-4314-5605>
nehayet.aem@gmail.com

Dillər üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Aynəl MƏŞƏDİYEVA, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstитutu / Azərbaycan

Elm sahələri üzrə redaktorlar

Prof. Dr. Rafail ƏHMƏDLİ, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Firuzə ABBASOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zahid MƏMMƏDOV, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Fazıl BAXŞƏLİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Ülviyyə HÜSEYNOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Zərəvşən BABAYEVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc VƏLİYEVA, Naxçıvan Müəllimlər İnstитutu / Azərbaycan

REDAKSİYA HEYƏTİ

Prof. Dr. Kərim ŞÜKÜROV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İnstитutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Dave WALSH, De Monfort Universiteti / Böyük Britaniya
Prof. Dr. Anar İSGƏNDƏROV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Qulu MƏHƏRRƏMLİ, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Duken MASSİMXANULİ, R.B.Süleymanov adına Şərqsünaslıq İnstитutu / Qazaxıstan
Prof. Dr. Əsməd MUXTAROVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Validə PAŞAYEVA, Atatürk Universiteti / Türkiye
Prof. Dr. Vaqif SULTANLI, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Coanna MARŞALEK-KAVA, Nikolay Kopernik Universiteti / Polşa
Prof. Dr. Səhər ORUCOVA, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. İntiqam CƏBRAYILOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstитutu / Azərbaycan
Prof. Dr. Rüfət RÜSTƏMOV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Abdulkadir GÜL, Ərzincan Binalı Yıldırım Universiteti / Türkiye
Prof. Dr. Ələmdar ŞAHVERDİYEV, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Vidas KAVALİUSKAS, Vilnus Biznes Universiteti / Litva

Prof. Dr. İsmayıł ƏLİYEV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Hümeyir ƏHMƏDOV, Azərbaycan Respublikası Təhsil İstututu / Azərbaycan
Prof. Dr. Afaq MƏMMƏDOVA, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Adil BAXŞƏLİYEV, Sumqayıt Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Seyfəddin RZASOY, AMEA Folklor İstututu / Azərbaycan
Prof. Dr. Xəzər HÜSEYNOV, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Prof. Dr. Svetlana KOJİROVA, L.N.Qumilyov adına Avrasiya Milli Universiteti / Qazaxıstan
Prof. Dr. Mehdi BAĞIROV, Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. İosefina BLAZSANI-BATTO, Rumin Dili və Mədəniyyəti Mərkəzi / Rumuniya
Assoc. Prof. Dr. Nurah ÇƏLƏBİYEV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şəki filialı / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Cəbi BƏHARAMOV, AMEA A.A.Bakıxanov adına Tarix və Etnologiya İstututu / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, Azərbaycan Dillər Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban İMANOVA, Naxçıvan Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Mirkul ESENGULOVA, İ.Arabayev adına Qırğızıstan Dövlət Universiteti / Qırğızıstan
Assoc. Prof. Dr. Sevinc RUİNTƏN, Bakı Dövlət Universiteti / Azərbaycan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAQULİN, Rusiya Federasiyasının DİN Moskva Universiteti / Rusiya
Assoc. Prof. Dr. Mübariz ƏSƏDOV, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti / Azərbaycan

Founder and Editor-in-Chief

Researcher Mubariz HUSEYINOV, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0002-5274-0356>
tedqiqat1868@gmail.com

Editor

Assoc. Prof. Dr. Vugar ALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0001-7064-992X>
oghuz78@gmail.com

Assistant editors

Prof. Dr. Sudabe RAJABOVA, Azerbaijan University of Languages / Azerbaijan
<https://orcid.org/0009-0005-2132-0999>
recebova.70@mail.ru

PhD Khavar ALAKBARLI, National University of Public Service / Hungary
<https://orcid.org/0000-0001-9988-3189>
khavar.alakbarli@gmail.com

Master student Mahabbat BABAYEVA, College of Music Nakhchivan State University / Azerbaijan
<https://orcid.org/0009-0003-2312-0507>
mehebbetteacher@gmail.com

Researcher Nahayat HUSEYINLI, Azerbaijan Science Center / Azerbaijan
<https://orcid.org/0009-0003-4314-5605>
nehayet.aem@gmail.com

Language editors

Prof. Dr. Abbas ABBASOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Aynel MASHADIYEVA, Institute of Linguistics named after Nasimi of ANAS / Azerbaijan

Fields of science

Prof. Dr. Rafail AHMADLI, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Prof. Dr. Firuza ABBASOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zahid MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Fazil BAKHSHALIYEV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Ulviyya HUSEYNNOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Zarovshan BABAYEVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj VALIYEVA, Nakhchivan Institute of Teachers / Azerbaijan

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Karim SHUKUROV, ANAS Institute of History and Ethnology named after A.A.Bakikhanov / Azerbaijan
Prof. Dr. Dave WALSH, De Monfort University / Great Britain
Prof. Dr. Anar ISGANDAROV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Gulu MAHARRAMLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Duken MASSIMKHANULY, R.B.Suleimanov institute of Oriental Studies / Kazakhstan
Prof. Dr. Asmad MUKHTAROVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Valida PASHAYEVA, Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Vagif SULTANLI, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Joanna MARSZALEK-KAVA, Nicolaus Copernicus University / Poland
Prof. Dr. Sahar ORUJOVA, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Intigam JABRAYILOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Rufat RUSTAMOV, Baku State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Abdulkadir GUL, The University of Arzinjan Binali Yildirim / Turkey
Prof. Dr. Alamdar SHAHVERDIYEV, Baku State University / Azerbaijan

Prof. Dr. Vidas KAVALIUSKAS, Vilnius Business University / Lithuania
Prof. Dr. Ismayil ALIYEV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Hümeye AHMADOV, Institute of Education of the Republic of Azerbaijan / Azerbaijan
Prof. Dr. Afag MAMMADOVA, Azerbaijan State University of Economics / Azerbaijan
Prof. Dr. Adil BAKHSHALIYEV, Sumgait State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Seyfaddin RZASOY, Institute of Folklore of ANAS / Azerbaijan
Prof. Dr. Khazar HUSEYNOV, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Prof. Dr. Svetlana KOJIROVA, L.N.Gumilyov Eurasian National University / Kazakhstan
Prof. Dr. Mehdi BAGHIROV, Azerbaijan State Oil and Industry University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Josefina BLAZSANI-BATTO, Romanian Language and Cultural Center / Romania
Assoc. Prof. Dr. Nurali CHALABIYEV, Shaki branch of Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Jabi BAHRAMOV, Institute of History and Ethnology named after A.A.Bakikhanov of ANAS / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Nigar ZEYNALOVA, University of Azerbaijan Languages / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mehriban IMANOVA, Nakhchivan State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Mirkul ESENGULOVA, Kyrgyz State University named after I. Arabayev / Kyrgyzstan
Assoc. Prof. Dr. Sevinj RUINTAN, Baku State University / Azerbaijan
Assoc. Prof. Dr. Andrey RAGULIN, Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation / Russia
Assoc. Prof. Dr. Mubariz ASADOV, Azerbaijan State Pedagogical University / Azerbaijan

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/6-11>

Elza Mollayeva

Bakı Dövlət Universiteti
pedaqogika elmləri doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-5128-8214>
elzamollayeva@rambler.ru

Pedaqoji elmlər sistemində pedaqoji antropologianın yeri və rolu

Xülasə

Məqalədə pedaqoji antropologianın sosial-siyasi və psixoloji-pedaqoji müstəvidə tərbiyənin, təhsilin keçdiyi tarixi təkamül yolu geniş şərh edilmişdir. Qədim dövrdən müasir zəmanəmizə qədər bəşəriyyətin təkmilləşməsində, insanın özünün fərddən şəxsiyyətə çevrilməsində pedaqogikanın-təhsilin, tərbiyənin, təlimin və ümumilikdə inkişafın rolu bu fənn vasitəsilə tələbələrə aşılanır. Son illərdə Azərbaycan pedaqoji elminə daxil edilmiş pedaqoji antropologianın mahiyyəti nədən ibarətdir və o özündə nəyi ehtiva edir? Onun spesifikliyi nədən ibarətdir? Bu elmin əsas istiqaməti olan “pedaqoji antropologiya” termini necə yaranmış və təşəkkül tapmışdır?

Pedaqoji antropologiya pedaqogikaya onun əsas tərkib hissələrindən biri kimi daxil edilmişdir və pedaqoji antropologianın mahiyyətini daha yaxşı anlamaq üçün pedaqogika elmini dərindən mənimsemək lazımdır. Pedaqogika insanın və insan qruplarının təlim, təhsil və tərbiyə vasitəsilə təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan elmdir. Pedaqoji antropologiya pedaqogikanın bünövrəsini təşkil edir və insanın təlim-tərbiyə prosesinin öyrənilməsini pedaqogikanın bir qolu olan pedaqoji antropologiya həyata keçirir. Bu istiqamət insan təbiəti, təlim və tərbiyəsi, insan qrupları və cəmiyyət, ümumilikdə insana aid olan bütün suallara cavab verir. Struktur baxımından pedaqoji antropologianın iyerarxiyasını piramida şəklində təsəvvür etsək, onun fundamental bazasını tərbiyə prosesinin həm obyekti, həm də subyekti kimi insan təşkil edir.

Açar sözlər: antropologiya, pedaqoji antropologiya, təhsil tarixi, pedaqogika tarixi, pedaqogika nəzəriyyəsi

Elza Mollayeva

Baku State University
Doctor of Pedagogical Sciences
<https://orcid.org/0000-0002-5128-8214>
elzamollayeva@rambler.ru

The Place and Role of Pedagogical Anthropology in the System of Pedagogical Sciences

Abstract

The article extensively explains the historical evolution of upbringing and education in the socio-political and psychological-pedagogical levels of pedagogical anthropology. From ancient times to the present day, the role of pedagogy—education, upbringing, training, and development in general—in the improvement of humanity, in the transformation of man from an individual into a personality, is instilled in students through this subject. What is the essence of pedagogical anthropology, which has been included in Azerbaijani pedagogical science in recent years, and what does it contain? What is its specificity? How did the term “pedagogical anthropology,” the main direction of this science, arise and take shape?

Pedagogical anthropology is included in pedagogy as one of its main components, and in order to better understand the essence of pedagogical anthropology, it is necessary to deeply master the science of pedagogy. Pedagogy is a science that involves the improvement of man and groups of people through training, education, and upbringing. Pedagogical anthropology forms the foundation of pedagogy, and the study of the human education process is carried out by pedagogical anthropology, which is a branch of pedagogy. This direction answers all questions related to human nature, education and upbringing, human groups and society, and man in general. If we imagine the hierarchy of pedagogical anthropology in terms of structure as a pyramid, its fundamental base is man as both the object and the subject of the educational process.

Keywords: anthropology, pedagogical anthropology, history of education, history of pedagogy, theory of pedagogy

Giriş

“İnsan nədir?” İnsan qaz kameralarını icad edən, eyni zamanda başını dik tutub dodaqlarında dua oxuyaraq bu qaz kameralarına girən bir varlıqdır.”

V.Frankl, Avstriya filosofu və psixoloqu

Pedaqoji antropologiya sosial-siyasi və psixoloji-pedaqoji müstəvidə insanın təbiyəsinin, təhsilinin keçdiyi tarixi təkamül yolunu ehtiva edir. Qədim dövrdən müasir zəmanəmizə qədər bəşəriyyətin təkmilləşməsində, insanın özünün fərddən şəxsiyyətə çevrilməsində pedaqogikanın-təhsilin, təbiyənin, təlimin və ümumilikdə inkişafın rolu bu fənn vasitəsilə tələbələrə aşilanır. Son illərdə Azərbaycan pedaqoji elminə daxil edilmiş pedaqoji antropologiyanın mahiyyəti nədən ibarətdir və o özündə nəyi ehtiva edir? Onun spesifikliyi nədən ibarətdir? Bu elmin əsas istiqaməti olan “pedaqoji antropologiya” termini necə yaranmış və təşəkkül tapmışdır?

Sosial-pedaqoji antropologiya antropologiya elminə istinad edir və “Antropologiya” sözünü ilk dəfə antik dövrün böyük mütəfəkkiri Aristotel işlətmişdir. O, özünün *Nikomax etikası* əsərində yalnız bir dəfə “antropoloqios” sözünü işlətmişdir ki, bu da “insan haqqında danışan” elm anlamını daşıyır” (Məmmədov və Tağıyev, 2014, s. 12).

Q.M.Kodzhaspirovaya görə, “Antropologiyanın (insanşunaslıq, humanistika) pedaqogikanın—insan inkişafı elminin çox yaxın qohumu olduğunu təxmin etmək çətin deyil. Əslində, bəzi tədqiqatçılar “pedaqogika” anlayışını “andraqogiya” və “antropologiya” anlayışları ilə əvəz etməyi tamamilə qanuni hesab edirlər. Yeganə sual antropologiyanın pedaqogi-kanı mənimsəməsidir, yoxsa pedaqogikanın antropologiyani mənimsəməsidir. Hər necə olsa, pedaqoji antropologiya bu gün getdikcə daha çox öz varlığını hiss etdirir” (Kodzhaspirova, 2005, s. 87).

E.Ə.Mollayeva qeyd edir ki, “Baxmayaraq ki, dünyada gedən siyasi-sosial-iqtisadi proseslərin mərkəzində insan subyekti durur, ancaq insanın zəmanəmizə qədər keçdiyi təkamül yolunun elmin-nəzəri və elmi-təcrübi cəhətdən öyrənilməsi insanın həm tarixi keçmişimizdəki əhəmiyyətli rolunu, həm də gələcək perspektivlərdə yerini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Bu mənada, onun sosial-pedaqoji-antropoloji inkişaf xüsusiyətlərinin öyrənilməsi aktualdır” (Mollayeva, 2023, s. 16).

Pedaqoji antropologiyanın müasir dövrdə təhsilin inkişafı müstəvisində tədqiq edilməsi bu sahədəki prioritetlərimizin müəyyənləşdirilməsinə öz töhfəsini verə bilər.

Tədqiqat

“Pedaqoji antropologiya” termini XIX əsrin 60-cı illərində Rusiyada yaranmışdır və bu termini ilk dəfə N.İ.Piroqov (1810-1881) özünün məşhur “Həyat sualları” (Piroqov, 1982) məqaləsində işlətsə də, onun mahiyyətini daha geniş şəkildə rus pedaqogikasının atası K.D.Uşinski (1824-1870) özünün çoxcildlik *İnsan təbiyənin predmeti kimi. Pedaqoji antropologiyanın təcrübəsi* əsərində (Uşinskiy, 1990) dəqiqləşdirmiş, məzmununu daha da zənginləşdirmişdir. XIX əsrədə bu terminin yaranması təsadüfi deyildi və xalq maarif sistemində mövcud olan və təhsilin inkişafına əngəl törədən mürtəcə xarakterli ənənələr yeni yanaşmalar üçün zərurət yaratdı. Təhkimçilik hüququnun ləğvi cəmiyyətdəki bir çox stereotipləri sindirdi, eyni zamanda, yeni sosial-psixoloji-pedaqoji və hüquqi problemlərin yaranmasına yol açdı. Beləliklə də Rusiyada inqilabi hərəkatın getdikcə güclənməsi

materialist, ateist və xüsusilə də humanist baxışların sürətlə yayılmasına, məktəblərin təşkilinin, təhsilin məzmununun, pedaqoji dünyagörüşün dəyişilməsinə rəvac verdi. Yalnız intellektual səviyyənin yüksəldilməsinə deyil, həm də insan şəxsiyyətinin təbiətəvarilik prinsipi ilə təkamülünə əsaslanan pedaqogikanın yaranmasına zamanın tələbi kimi ortaya çıxdı. İnsanın inkişafı ilə tərbiyə arasındaki sıx əlaqəni ehtiva edən bu yeni pedaqogika antropoloji bazaya əsaslanırdı və insanın inkişafında tərbiyə və təlimin inkişaf tarixini ifadə edirdi. Şübhəsiz ki, “pedaqoji antropologiya” termininin yaranmasına dünyada və eləcə də Rusiyada getdikcə populyarlaşan “darvin antropologiyası” öz təsirini göstərdi. Pedaqoji antropologiyanın yaradıcıları olan N.İ.Piroqov və K.D.Uşinski üçün “pedaqoji antropologiya” elə “yeni pedaqogika” terminini əvəz edirdi.

Bu elmi istiqamətin yaranmasında hər iki alimin yanaşmaları əsaslı rola malikdir və bu yanaşmalar özündə aşağıdakı ideyaları əks etdirir:

- İnsan və uşaq cəmiyyət üçün əsas sosio-mədəni dəyərdir və N.İ.Piroqova görə, həm xalq, həm dövlət, həm də bütün bəşəriyyət ancaq insan üçün, insanın mövcudluğu üçün vacib olan sosial-siyasi qurumlardır. Uşaqların tərbiyəsi isə bu kontekstdə hər hansı uğurun əldə edilməsi üçün vasitə yox, məqsədin özüdür (Piroqov, 1985).
- N.İ.Piroqov və K.D.Uşinskiyə görə, tərbiyə pedaqoji prosesin əsas məzmununa daxil olan anlayışlardan biridir və onun vəzifələrinə bunlar daxildir:
- “Tərbiyənin əsas məqsədi əsgər, hüquqşunas, dənizçi yetişdirmək deyil, insan və vətəndaş yetişdirməkdir” (Piroqov, 1985, s. 96).
- Tərbiyənin məqsədi “İnsanda həyatın təsadüfi çətinliklərinə sinə gərməyi bacarmaq, pis vərdişlərdən uzaq durmaq, bütün hadisələrdən ancaq müsbət nəticə çıxarmaq kimi xarakterik xüsusiyətləri formalasdırın vasitələrin müəyyənləşdirilməsidir” (Uşinski, 1990, s. 43).
- Bizi bərabər olmayan mübarizədə qalib gəlmək üçün və neqativ hadisələrə müqavimət üçün hazırlayır (Piroqov, 1985).

N.İ.Piroqov və K.D.Uşinski ilə bərabər P.F.Kapterev də əminliklə söyləyirdi ki, hər bir pedaqoq-müəllim antropoloq olmalıdır, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını dərindən mənimseməlidir, psixologiya, fiziologiya, mədəniyyət tarixi, biologiya ilə yaxından tanış olmalıdır (Kapterev, 1982, s. 36).

Bələliklə də yeni pedaqogika tərbiyə prosesinə insanın inkişaf qanuna uyğunluqları kontekstində yanaşırırdı və bu da pedaqogikanın “təbiətə uyğunluq” prinsipi ilə üst-üstə düşür. Pedaqoji antropologiyada pedaqoji fəaliyyət uşaqın təfəkkürünün, iradəsinin, hiss və duyğularının inkişafına, fiziki-mənəvi-ruhi cəhətdən təkmilləşməsinə, bələliklə də onun ümumi inkişafına istiqamətlənmışdır. Uşaqların fiziki, əqli və mənəvi inkişafı üçün imkanlarının yaradılması pedaqoji antropologiyanın əhəmiyyət verdiyi məsələlərdir.

Pedaqoji antropologiya pedaqogikaya onun əsas tərkib hissələrindən biri kimi daxil edilmişdir və pedaqoji antropologiyanın mahiyyətini daha yaxşı anlamaq üçün pedaqogika elmini dərindən mənimsemək lazımdır. Pedaqogika insanın və insan qruplarının təlim, təhsil və tərbiyə vasitəsilə təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutan elmdir.

Pedaqoji biliklər üç sahəni özündə birləşdirir:

1. Pedaqogika nəzəriyyəsi.
2. Təhsil, təlim və tərbiyə nəzəriyyəsi.
3. Pedaqoji antropologiya.

İnsanın təlim-tərbiyə prosesinin tarixi inkişafının öyrənilməsini pedaqogikanın bir qolu olan pedaqoji antropologiya həyata keçirir. Bu istiqamət insan təbiəti, təlim və tərbiyəsi, insan qrupları və cəmiyyət, ümumilikdə insana aid olan bütün suallara cavab verir. Struktur baxımından pedaqoji antropologiyanın iyerarxiyasını piramida şəklində təsəvvür etsək, onun fundamental bazasını tərbiyə prosesinin həm obyekti, həm də subyekti kimi insan təşkil edir. Bu iyerarxiyada ilk yeri təhsil nəzəriyyəsi tutur və burada “piramidanın “tacını” elm və sənət kimi pedaqogika haqqında fikirlər—ümumi pedaqogika təşkil edir” (Stolyarenko, 2004, s. 56).

Bu piramidanın möhkəmliyi onun özülü ilə xarakterizə edilir ki, buraya da pedaqogikanın elmi aparıcı—anlayışları, fərziyyələri və nəzəriyyələri, faktları aid etmək olar. Pedaqoji antropologiya

tərbiyəyə aid nəzəriyyələrin inkişaf xəttini, onların sosial-pedaqoji və tarixi əhəmiyyətini müəyyən edir.

Beləliklə də pedaqoji antropologiya:

1. Tərbiyə prosesinin həm obyekti, həm də subyekti kimi təhsil alan və tərbiyə edilən insan, bu prosesin ikinci tərəfi olan pedaqoq haqqında, tərbiyə və təhsil haqqında elmlər sistemində yer alan müstəqil sahədir. O, təhsil və tərbiyə aspektində integrativ elmi istiqamət kimi səciyyələndirilir. Pedaqoji antropologiya məhz pedaqoji elmlər sistemində spesifik obyekti, predmeti, vəzifələri, problemləri və bu problemlərin həlli metodları olan, öz statusunu müəyyən etməyə, müstəqil elm kimi fəaliyyətə istiqamətlənmişdir.
2. Pedaqoji antropologiya pedaqogikada antropoloji yanaşmanı tədqiq edir və “elmi yanaşma təhsil hadisələri haqqında hər hansı biliyin korrelyasiyasını nəzərdə tutur və insan təbiəti haqqında biliklər əsasında prosesləri aparır, pedaqoji biliklərin mənimsənilməsini əlaqələndirir” (Stolyarenko, 2004, s. 34). Antropoloji yanaşmanın əsasını təlim-tərbiyə prosesini, şəxsiyyətin inkişafını digər elmlər sisteminə integrasiya yolu ilə öyrənən və antropoloji aksiomaya söykənən biliklər təşkil edir.
3. Pedaqoji antropologiyanın tədqiqatlarının əsasında XX əsrin ortalarında Qərbi Avropada humanitar sahədə aparılan antropoloji araşdırmalar dururdu. Bu araşdırmalar nəzəri-pedaqoji, fəlsəfi-antropoloji və insanşunaslıq aid biliklərin sintezinə əsaslanırdı. Belə tədqiqatlar xüsusilə, Almaniyada, İsveçrədə, Avstriyada daha çox aparılırdı.

Pedaqogikanın antropoloji məzmunu və strukturu pedaqoji differensiasiyada vacib məqamlardan biri kimi qəbul edilir. Məsələn, bu vaxta qədər təbii-elmi cərəyanlar insanı təbiətin bir hissəsi olan bioloji varlıq kimi qəbul edir və üstünlüyü insanın bioloji mahiyyətinə verirdilər. Sosial cərəyanlar isə insanı cəmiyyətin istehsal münasibətlərinin və məhsuldar qüvvələrinin mərkəzi figuru kimi götürür, fərdi təfəkkürü kollektiv təfəkkür fonunda tədqiq edirdilər.

Pedaqogikada teoloji yanaşma insanın Allaha yaxın obrazda öyrənilməsinə və doqmatik yanaşmalara əsaslanırdı. Burada antropoloji yanaşma şəxsiyyətin inkişafına münasibətdə çox faktorluluğu və mənbələrin zənginliyi ilə fərqlənir. Belə ki, pedaqoq-antropoloqlar şəxsiyyətin inkişafında onun strukturunun həm bioloji, həm sosial, həm psixoloji, həm də mənəvi tərəflərini öyrənirlər. Onlar insan haqqında bu vaxta qədər mövcud olan biliklərə, insanşunaslıq əsaslanırlar. Bu baxımdan pedaqoq-antropoloqlar insanın öyrənilməsində elmlərarası integrasiyaya, interdissiplinər yanaşmaya daha çox yer verirlər və pedaqoji antropologiya üçün, demək olar ki, bütün elmlər mənbə rolunu oynaya bilər.

Pedaqoji antropologiyanın vəzifələri insanı həm tərbiyədilən, həm də tərbiyə olunan kimi tədqiq etməyə istiqamətlənmişdir. Komenski insanda təhsil və tərbiyəyə olan ehtiyacı sosial varisliyin ən vacib alətləri kimi əsaslandırırdı və bunu belə ifadə edirdi: “Onlar olmadan insan yaranmayacaq: təbii ki, bütün doğulmuş insanların təhsilə ehtiyacı var ki, onlar insan ola bilsinlər və vəhşi heyvanlar, ağılsız heyvanlar deyil” (Komenski, 1981, s. 12).

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, pedaqoji antropologiyanın əsas vəzifəsi insanı təlim-tərbiyə prosesində praktik olaraq dərk etmək, tanımaqdır. Təhsil vasitəsilə insan təbiətinə nüfuz etməklə onu hərtərəfli öyrənmək olar. Bu mənada, pedaqoji antropologiya bəşər tarixinin bütün dövrlərində insan təbiətinin sosial-pedaqoji və bioloji həqiqətlərini üzə çıxarmalıdır. Pedaqoji antropologiya haqqında fundamental əsərin müəllifi K.D.Uşinski yazırı ki, “əgər pedaqogika insanı hər cəhətdən tərbiyə etmək istəyirsə, deməli ilk növbədə onu hər cəhətdən tanımalıdır”.

Onun bu yanaşması insanın sosial-pedaqoji inkişafının öyrənilməsi baxımından aksiom olaraq qalmaqdadır:

“Tərbiyəçi insanı ailədə, cəmiyyətdə, bütün yaş dövrlərində, bütün siniflərdə, istənilən vəziyyətlərdə, həm sevinc, həm kədərdə, alçaldılmış vəziyyətdə, xəstə və fiziki-mənəvi qüvvəsinin, ümidişlərinin tükəndiyi, insan təsəllisinin aciz olduğu ölüm anında tanımağı bacarmalıdır. O, ən çirkin və ən uca əməllərin arxasında dayanan motivləri, cinayətkar və böyük düşüncələrin yaranma tarixini, hər bir ehtirasın, hər bir xarakterin inkişaf tarixini bilməlidir. Yalnız bundan sonra o, insanın təbiətində tərbiyəvi təsir vasitələrini müəyyən edə biləcək—və bu vasitələr çox böyükdür” (Uşinski, 1990, s. 89).

Müasir dövrün bir sıra tədqiqatçıları da özlərindən əvvəlki sələflərinin fikirlərinə istinad edirlər və onların bəzilərinin fikirləri maraqlıdır:

B.M.Bim-Badın fikrincə, “Pedaqoji antropologiya bəşəriyyətin öyrənilməsidir, insanların təhsilinə və təliminə xidmət edir. O, insanların necə insanlaşdığını və müxtəlif yaşlarda olan insanların bir-birinə necə təsir etdiyini anlamağa çalışır. Uşağın həyatın müxtəlif mərhələlərində nə qədər təhsilli və tərbiyəli olması haqqında, şəxsiyyətin inkişafının səbəbləri və təkamülü haqqında müəyyən qədər dəqiq mənzərə yaradır” (Bim-Bad, 1998, s. 13).

G.M.Kodzhaspirova qeyd edir ki, bu gün pedaqoji antropologianın bir çox təfsiri və tərifi mövcuddur—təhsil prosesində insanın müstəqil bir elmi kimi, elmlər kompleksi kimi və s. (Kodzhaspirova, 2012, s. 11–12).

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, pedaqoji antropologiya insanın insan kimi formalaşmasının təkamül prosesini, müxtəlif yaş dövrlərində insanların bir-birinə münasibətini, şəxsiyyətlərarası münasibətlər sisteminin mahiyyətini, ünsiyyəti öyrənməyə çalışır.

Pedaqoji antropologiyada bir-biri ilə üzvi şəkildə bağlı olan dörd problemin tədqiqatı, eyni zamanda bu problemlərə aid olan alt mövzular öyrənilir ki, buraya da aşağıdakılardaxildir:

1. İnsanı tərbiyəçi, müəllim, mentor kimi tanımağın yolları;
2. İnsanın inkişaf prosesində tərbiyənin rolü və yeri;
3. İnsanın tərəfindən (tərbiyəçi, valideyn, müəllim, mentor) tərbiyəsi;
4. İnsanın cəmiyyət tərəfindən tərbiyə edilməsi.

Pedaqoji antropologiya üçün mənbə rolunu insana aid olan bütün sahələr və antropologianın digər istiqamətləri (mədəniyyət, təhsil, din, sənət və s.) oynayır.

Ümumi antropoloji düşüncənin mərkəzində dayanan İnsanşunaslıq həm *Homo sapiens* haqqında, həm də ona qədər mövcud olmuş təbii təfəkkürün inkişafı ilə bağlı antropologianın fundamental əsasını təşkil edir. Pedaqoji antropologiya insana aid ilkin məlumatları şərh etməklə bərabər, həm də antropoloji elmi istiqamətləri ümumiləşdirir, təbii-elmi və sosial-humanitar bilikləri özündə sintez edir, özünü ümumi kimi təsdiq edir.

Pedaqoji antropologiya özü üçün materialı insan haqqında bütün elmlərdən götürür və beləliklə də din, mədəniyyət, sivilizasiyalar haqqında sistemli biliklər, bəşəriyyətin bu vaxta qədər əldə etdiyi sosial təcrübə onun üçün ən geniş mənbə hesab edilir. O, eyni zamanda, təbii və humanitar elmlərin, ümumi antropoloji elmlərin interpretasiyasına da əsaslanır.

Nəticə olaraq onu demək olar ki, bu gün bir çox inkişaf etmiş ölkələrin ali təhsil müəssisələrində pedaqoji antropologiya daha çox “sosial-pedaqoji antropologiya” adı ilə paralel çəkilir və bu istiqamətdə bir çox tədqiqatlar aparılmışdır.

Təəssüf ki, Azərbaycan pedaqoji elm məkanında pedaqoji antropologiya ilə bağlı heç bir tədqiqata rast gəlmədik. Doğrudur, ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə təhsilin tarixi ilə bağlı araşdırımlar aparılmışdır, ancaq onların məhz antropologiya ilə üzvi şəkildə tədqiq edilməsi həm pedaqoji fikir tariximizi, həm təhsil tariximizi, həm də ölkəmizin tarixini daha da zənginləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Bim-Bad, B. M. (1988). O perspektivakh vozrozhdeniya pedagogicheskoy antropologii. *Sovetskaya pedagogika*, (11).
2. Bim-Bad, B. M. (1998). *Pedagogicheskaya antropologiya: Uchebnoe posobie*.
3. Comenius, J. A. (1981). Velikaya didaktika. In *Khrestomatiya po istorii zarubezhnoy pedagogiki* (pp. 80–162). Prosveshchenie.
4. Kapterev, P. F. (1982). Pedagogicheskiy protsess. In *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya*.
5. Kodzhaspirova, G. M. (2005). *Pedagogicheskaya antropologiya: Uchebnoe posobie*.
6. Korolkov, A. (1986). *Pedagogicheskaya antropologiya v zerkale filosofii*.

7. Maksakova, V. I. (2004). *Pedagogicheskaya antropologiya: Uchebnoe posobie dlya studentov vysshikh pedagogicheskikh uchebnykh zavedeniy*. Akademiya.
8. Məmmədov, H. Q., & Tağıyev, A. İ. (n.d.). *Antropologiya: Dərslik*.
9. Mollayeva, E. Ə. (2023). Gender antropologiyası sosial-pedaqoji antropologiyanın əsas istiqamətlərindən biri kimi. *Kurikulum*, 16(1 [61]), 16–21.
10. Pirogov, N. I. (1985). Voprosy zhizni. In *Izbrannye pedagogicheskie sochineniya*.
11. Stolyarenko, V. E. (2004). *Antropologiya: Sistemnaya nauka o cheloveke*.
12. Ushinsky, K. D. (1990). Chelovek kak predmet pedagogicheskoy antropologii. *Opyt pedagogicheskoy antropologii*. In *Pedagogicheskie sochineniya* (Vols. 5–6).

Daxil oldu: 14.10.2025

Qəbul edildi: 08.01.2026

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/12-21>

Leila Benstaali

Abdelhamid Ibn Badis University, Mostaganem, Algeria

PhD in Educational Psychology

<https://orcid.org/0009-0000-3335-6327>

lila.benstaali@hotmail.fr

The Impact of AI-Based Gamified Tools on Vocabulary Acquisition: Evidence from Algerian Young Learners Using Quizlet and Wordwall

Abstract

In today's digitally-driven world, young learners often have more experience with game environment than physical classroom. Empirical research shows that children tend to engage with learning task more deeply when game elements are introduced. In particular, tasks that promote vocabulary learning have been found to develop vocabulary knowledge. The effect of games (AI games) in language classrooms is investigated with Quizlet and Wordwall that assist young learners to enhance their vocabulary. Gamification, defined as the use of game design elements in non-game contexts, has drawn attention in the field of English as Foreign Language (EFL) as a potential solution to enhance vocabulary acquisition. The purpose of this study is to investigate the impact of gamification on vocabulary learning of the English language for young learners. It argues that if applied appropriately, gamification could contribute to improving motivation, engagement, and vocabulary learning in early language learning scenarios. The investigation examines vocabulary enhancement through digital learning tools, focusing on the use of Quizlet and Wordwall. The main objective is to evaluate vocabulary improvement via these platforms alongside traditional instructional methods. Two research tools have been used in this study: classroom observation and teachers' interviews. The findings have shown that learning aided by AI games can foster rich interactions among learners and establish a student-centered milieu in the classroom, enabling learners to focus on their real needs and establish meaningful communication relationships.

Keywords: *AI gamification, English vocabulary, learners' motivation, engagement, interaction*

Leyla Benstaali

Abdelhamid Ibn Badis Universiteti, Mostaganem, Əlcəzair

təhsil psixologiyası üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0000-3335-6327>

lila.benstaali@hotmail.fr

Süni intellektə əsaslanan oyunlaşdırılmış vasitələrin söz ehtiyatının mənimsənilməsinə təsiri: Əlcəzairli gənc öyrənənlərin Quizlet və Wordwall istifadə etməsi üzrə sübutlar

Xülasə

Bu günün rəqəmsal dünyasında gənc öyrənənlər tez-tez fiziki sinif mühitindən daha çox oyun mühitində təcrübəyə malikdirlər. Empirik tədqiqatlar göstərir ki, oyun elementləri tətbiq olunduqda uşaqlar öyrənmə tapşırıqları ilə daha dərindən məşğul olmağa meyllidirlər. Xüsusilə söz ehtiyatının öyrənilməsini təşviq edən tapşırıqların lügət bılıklarını inkişaf etdirdiyi müəyyən edilmişdir. Dil siniflərində oyunların (AI oyunlarının) təsiri gənc öyrənənlərin lügətini zənginləşdirməyə kömək edən Quizlet və Wordwall kimi vasitələrlə araşdırılmışdır. Oyunlaşdırma, qeyri-oyun kontekstində oyun dizayn elementlərinin istifadəsi kimi müəyyən edilir və lügət əldə etməni yaxşılaşdırmaq üçün potensial həll kimi İngilis dilini xarici dil kimi öyrənmə sahəsində diqqət çekmişdir.

Bu tədqiqatın məqsədi oyunlaşdırmanın gənc öyrənənlərin ingilis dili lügətinin öyrənilməsinə təsirini araşdırmaqdır. Müəlliflər iddia edirlər ki, düzgün tətbiq edildikdə oyunlaşdırma erkən dil öyrənmə vəziyyətlərində motivasiyanı, iştirakçılığı və lügət öyrənilməsini yaxşılaşdırmağa kömək edə bilər. Tədqiqat rəqəmsal öyrənmə vasitələri vasitəsilə lügətin inkişafını araşdırır və xüsusi olaraq Quizlet və Wordwall istifadəsinə diqqət yetirir. Əsas məqsəd bu platformalar vasitəsilə lügətin ənənəvi tədris metodları ilə birlikdə necə inkişaf etdiyini qiymətləndirməkdir. Bu işdə sinif müşahidəsi və müəllimlərlə müsahibə olmaqla iki tədqiqat aləti istifadə olunub. Nəticələr göstərir ki, süni intellektə əsaslanan oyunlarla dəstəklənən öyrənmə öyrənənlər arasında zəngin qarşılıqlı əlaqələr yarada və sinifdə tələbə yönümlü mühit formalaşdırıb bilər, bu da öyrənənlərin real ehtiyaclarına fokuslanmasına və mənalı ünsiyyət münasibətləri qurmasına imkan verir.

Açar sözlər: süni intellektlə oyunlaşdırma, İngilis dili lügəti, öyrənənlərin motivasiyası, maraq göstərməsi, qarşılıqlı əlaqə

Introduction

Vocabulary is one of the most important aspects that should be mastered by the students in learning a foreign language in order to use the language effectively. To improve their fluency in English, students have to master vocabulary because it provides directions in the production of the four language skills: writing, reading, listening, and speaking. Vocabulary development is central to successful preparation for English tests and effective reading comprehension. Vocabulary also represents a fundamental challenge in EFL contexts because it forms the core of language learning. Mastering vocabulary has become essential for achieving competence.

Today's digital landscape is changing how students approach vocabulary. The old routines of rote memorization and repetitive workbook tasks no longer hold the same appeal. Learners want and need something interactive and rewarding. That's where gamification comes in. By weaving game elements into lessons—things like points, friendly competition, or imaginative challenges—AI-powered gamified tools have turned vocabulary study into an experience that actually motivates and excites students.

Research

With features like leaderboards, mini-competitions, and interactive stories, students not only feel compelled to participate, but they're also more likely to keep practicing regularly, which is crucial for mastering new words. In EFL settings, incorporating AI gamification makes vocabulary building more vibrant and engaging, helping students not just learn, but remember and use new language skills over the long term.

Research has shown that learning aided by AI games can foster rich interactions among learners and establish a student-centered milieu in the classroom, enabling learners to focus on their real needs and establish meaningful communication relationships. AI games have been used not only for English vocabulary but also in diverse credits such as English learning and student motivation. These applications also allow the user to pace the learning (Cooley, 2001).

This study aims to examine to what extent AI gamification can boost motivation, increase engagement, and enhance vocabulary retention in early language learning. It is also to acknowledge the benefits of using Quizlet and Wordwall to assist young learners in acquiring English vocabulary. Through a two-part approach that includes theoretical illustration and practical implementation, this paper seeks to contribute to more effective and inclusive language education. The outcomes of this study are anticipated to assist educators to provide enjoyable experiences that motivate students to learn and help them develop strategic thinking, problem-solving, creativity, and social interaction skills.

1. Literature Review

Skilled vocabulary usage is essential in building English communication ability and competency. An inadequate vocabulary hinders the communication process. Moreover, most learners in Algeria have limited vocabulary due to reduced exposure to the English language in daily life. This situation

results in a lack of motivation to learn English. Without effective techniques to enhance vocabulary, the learning process is bound to fail.

1.1. Gamification in Education

The word gamification appeared in 2008. It is the application of game design elements, game mechanics, and game thinking to non-game contexts to engage people and solve problems. Gamification is defined as an educational technology tool that engages and motivates students (Sanmugam, 2017). Evidence confirms the positive impact of gamification on language learning achievement (Shen et al., 2024). Game elements are generally classified as either game design or game mechanics, both of which strongly influence the learner's game experience and should also influence how the game develops the learner's competency in the chosen area.

Gamification is used in the school environment because it has proven to be a good way for students to study and learn their lessons. The activities that exist in the games have a good effect on learners' moods. Their enthusiastic feedback because of the enjoyment makes them write essays focusing on how much of a difference the games have made to their ways of learning (Garland, 2015).

Game-based learning naturally creates a high degree of learner engagement and motivation through game enjoyment. Such engagement often leads to the sustained desire to achieve higher scores and an improved level of play. Similarly, many educational apps appear to engage and motivate the learners through their game-based mechanics and an intuitive and attractive visual interface designed especially for young learners.

Through the integration of artificial intelligence, these apps are able to provide a personalized learning experience by applying the concept of adaptive learning.

This approach personalizes the learning journey for students, making lessons more engaging, boosting their confidence, and helping them find real enjoyment in the process. As a result, students tend to grow more curious about vocabulary and participate more actively in class activities (Xiao & He, 2023).

With technology increasingly woven into language classrooms, certain digital platforms have stood out for their positive impact. Kahoot! has become a go-to for lively, interactive quizzes and discussions that bring a sense of fun to learning. Quizlet, available since the 2000s, provides digital flashcards and varied exercises to help students review and master new material at their own pace. Wordwall offers teachers tools to create interactive activities designed to fit the unique goals of each group of learners. By weaving in these game-like elements, gamification turns what can be a repetitive and sometimes tough task—learning new vocabulary—into an experience that is far more enjoyable and motivating. This not only makes the process more efficient but also encourages students to look forward to expanding their vocabulary.

1.2. Vocabulary Acquisition Framework

Vocabulary is a cornerstone of language learning, yet it's common for some students to shy away from traditional vocabulary exercises, often favouring approaches that seem to deliver faster or more visible results. This underscores the importance of exploring and refining computer-assisted techniques, especially the innovative use of virtual reality games. While these technologies show real promise, there's still much to learn about how they can be practically applied to help students master new words in meaningful ways.

Vocabulary learning is a foundational element in EFL education, particularly for young learners who rely heavily on vocabulary to build communicative competence. It is the key to gaining language skills and also fosters the capacity to acquire knowledge and develop the ability to devise a method for reading, writing, and speaking (Matsubara & Yoshida, 2018).

The acquisition of vocabulary is necessary in order to use any language in communication. This applies to both first and second languages systems as well as to oral and written languages. Acquisition appears to take three stages: observation; storage and linkage; and consolidation. Provided a learner is allowed to feel secure, they appear to reach a sufficiently understanding of a concept within two minutes observation. They should then move to storage and linkage, a stage where

concepts are connected to one another and meaning is established. Finally, the consolidation stage is a period of practice to reinforce the understanding and sense of security.

Currently, an alternative approach to acquiring vocabulary uses human-computer interaction. Initial implementations were solely desktop applications, a strategy demonstrating some effectiveness but limited in scope. These applications allowed the user to pace the learning (Cooley, 2001). Further research found that for younger users, the addition of sound, visual cues, and animation, along with more immediate feedback, proved more effective than desktop applications alone. In today's world, technology has become an essential part of how we learn languages. It brings a sense of interactivity and makes learning more accessible and tailored to each individual. With the help of various digital tools, students can practise their speaking, listening, reading, and writing skills whenever it suits them, allowing them to learn at a pace that feels right for them.

1.3. The Use of Technology in Language Learning

It is widely recognized that gamified AI tools represent some of the most innovative and engaging strategies for facilitating vocabulary acquisition among young learners. By incorporating game-based elements, these technologies foster increased motivation and active participation, thereby enhancing the effectiveness of vocabulary learning in educational contexts.

They also give them the opportunity to explore new words, reinforce their memory, and develop a richer lexical repertoire. These tools encourage students by turning vocabulary learning into a fun and interactive process. There are countless apps available to download that help teach vocabulary, grammar, or even claim to make a user fluent. Many of these apps are gamified and let the user score points or earn badges (Jackson, 2018).

1.3.1. Quizlet: A Flashcard App

Quizlet is a cross-platform web and mobile study application that allows users to create flashcards and study them through several interactive learning modes and games. One of the modes places target vocabulary words beside listening and reading cues—read, write, listen—(RWL) type activities; students attain better pronunciation precision as this activity enforces correct spelling practice by simultaneously reading and listening. The application makes it easy for the learner to remember new topics because of simple features (Abdillah & Thohiriyah, 2018). It also provides an avenue whereby users can interact with classmates or teachers, leading to enhanced engagements as well as shared studying activities among students. Pham's research (2018) on Quizlet found out that different mode practices offered by software together with engagement strategies foster active participation in vocabulary acquisition.

Within the app, a range of learning components, including multimedia (images and audio), game modes, a learning mode, and practice tests, cater to various preferences, fostering interaction and discussion. A significant advantage of Quizlet is the swift, automatic grading of practice test responses, which provides immediate feedback and highlights areas that need improvement.

1.3.2. Wordwall: A Digital Repository Tool

Wordwall is a web-based platform that enables users to transform multiple-choice, matching, or sorting activities into interactive games by populating customizable templates with their own content (Kish, 2018). The platform is popular for educators who want to create engaging and interactive digital games for their students. The intuitive web interface enables teachers to produce a wide variety of game types, including crossword, matching pairs, split screen matching, word search, word scramble, and missing word exercises. These can be easily customized using either embedded spreadsheets or simple text lists, with options to modify layout, colour schemes, and add images or sounds.

A multifarious array of nine exercise formats—including solitary-enhanced receptivity activities and team-based communicative tasks—ensures robust consolidation of vocabulary, balances difficulty, and fosters motivation (Matsubara & Yoshida, 2018). When running Wordwall activities, the system dynamically generates random challenges for the learners, presenting fresh and varied exercise opportunities each time.

The uses of competition, repetition, and visual stimuli within these tools not only boost learners' focus and attention but also help reduce anxiety and fear associated with language learning, which is usually present in traditional learning environments. Through the creation of a sense of achievement and autonomy, gamified AI applications engage students to become active participants in the educational process, which leads to better retention and improved classroom environment. Digital tools have significantly transformed the learning experience for young learners by making education more interactive, accessible, and personalized. Through apps, educational games, and online platforms, children can engage with content in ways that cater to their individual learning styles and paces.

1.4. Effects of Digital Technology on Young Learners' Development

Studies indicate that the use of AI-supported learning games can promote active engagement and meaningful interaction among students. Such tools help create a learner-centred classroom environment, where students can focus on their genuine learning needs and develop purposeful communication with their peers.

AI games have been used not only for English vocabulary but also in diverse credits such as English learning and student motivation. For instance, young learners who participate actively in AI game activities enjoy learning English more, thus enhancing their motivation. Moreover, games provide teachers with opportunities to practice their spontaneous use of the target language and make their lessons more enjoyable and interesting. They provide not only entertainment, but they can also be extremely beneficial for young learners.

Digital tools are increasingly integrated into young learners' individualized study activities and regular teaching procedures. Among these technologies, AI games and educational apps are frequently employed to enhance the learning experience. Educational apps such as Quizlet and Wordwall offer customizable, game-based features tailored to young learners' needs.

The teachers can set up distinct 'lessons' and group items within them to structure content progression and control difficulty levels. The datasets use the same spreadsheet format as the authoring tools, with each row containing a prompt paired with a corresponding response. During the gameplay, Wordwall randomly selects prompts from the active lesson and group, avoiding repetition within a session. The learners respond directly to the prompt, with the system confirming correct answers and repeating prompts for incorrect ones.

Feedback echoes the user's input and employs different strategies to reinforce learning. The players may also utilize navigation commands instead of providing direct answers. Initial implementations relied on straightforward string comparison to evaluate correctness, but later versions introduced more sophisticated matching techniques, significantly enhancing the user experience. AI games engage the players with interactive activities embedded with AI technology, capable of adapting, performing, or influencing them, thereby enriching the gaming experience. Educational apps that incorporate AI simulate intelligence akin to human beings, enabling effective educational activities that have become increasingly popular. AI games engage students through multimedia elements—sound, image, animation—fostering active participation, concentration, motivation, confidence, and exploratory behavior (Behnamnia et al., 2022).

Private schools in Algeria, particularly in cities such as Algiers, Oran, and Mostaganem, have integrated AI games and AI-powered study applications into their curriculum to motivate the students, enhance comprehension, and improve their professional skills through tailored learning strategies. Private school educators report that these games and apps have become integral to their instructional plans and day-to-day teaching.

2. Research Methodology

This section outlines the research design and the methods employed to explore how games can support the development of English vocabulary among young learners. The study focuses on the use of digital learning tools, specifically Quizlet and Wordwall, to assess their role in vocabulary acquisition. The main aim is to determine how effectively these platforms contribute to improving students' English vocabulary.

To guide the investigation, the study addresses the following research questions:

- (1) In what ways do Quizlet and Wordwall enhance learners' acquisition of English vocabulary?
- (2) What are the teachers' perceptions of using these applications?

These questions lead us to assume the following hypotheses:

- (1) Quizlet and Wordwall may enhance English vocabulary acquisition by displaying a strong commitment, motivation, and enthusiasm in the learners.
- (2) Quizlet and Wordwall may represent an effective strategy for enriching vocabulary instruction and cultivating autonomous, motivated language learners.

2.1. Data Analysis

The data analysis aims at showing explicitly the way in which the research objectives have been achieved. To that end, a case study was conducted on the integration of Quizlet and Wordwall into an EFL class with special focus on vocabulary development through their use. The class comprises 30 young learners between the ages of 8 and 13 who attend English classes at Polyglo School, Mostaganem. Reliable and comprehensive insight is ensured by collecting data through classroom observation as well as interviewing three English teachers to obtain both learner and instructor perspectives.

2.2. Classroom Observation

The moment both games, Quizlet and Wordwall, were introduced together with the vocabulary-workbooks assignment as homework made the students very much excited and motivated toward the work. They proved to be excellent competitors in their willingness for interactive competition within the curriculum content and quickly adjusted to and adopted this new learning model. This is quite indicative of what has already been empirically proved by researchers concerning educational gamification: that game elements can drive engagement and motivation if thoughtfully applied (Berns et al., 2016).

Table 1.
Classroom Observation Findings

Engagement Levels of Young Learners	Interaction Patterns during Game Use	Vocabulary Retention Observed
<p>The integration of game-based activities within English instruction</p> <ul style="list-style-type: none"> - fosters an affective notion of performance - increases learner engagement at school - maintains interest and motivation, facilitating vocabulary development. - there is increased curiosity about vocabulary and more active engagement in lessons	<p>During the game, children</p> <ul style="list-style-type: none"> - exchange both English vocabulary and expressions to facilitate progress through subsequent vocabulary sections. - transition from watching to active participation - spontaneous linguistic creativity - mutual support and peer teaching in English - nurturing atmosphere for vocabulary acquisition - introducing multiple learning modalities and interactive elements that encourage active participation and sustain interest.	<ul style="list-style-type: none"> - Both games have been identified as valuable aids for learners seeking effective methods to develop and retain English vocabulary - They have been noted as means for enhancements in vocabulary retention after gameplay. - They have also been considered as techniques that help learners' English proficiency progress rather rapidly, and the participants gain interest, confidence, and pleasure in the game.

2.3. Teachers' Interviews Insights

“Can games improve the vocabulary of young learners?” is the key question that has been posed. The interviews with teachers revealed several key insights into the use of the AI game for English vocabulary acquisition. The teachers noted that the game successfully stimulates children's interest

in learning English through exciting competitive challenges. The game-based approach creates a lively and stimulating learning atmosphere, generating a desire among students to pursue and master English.

Concerning time constraints, the teachers confirm that the availability of the games provides a convenient supplementary teaching tool and add that they can provide continuous encouragement and assistance during lessons and recommend the games as a form of after-class training.

Regarding the usefulness of educational games, the interviewees focus on the importance of providing such games because they provide an environment for the students to explore their ideas, experiment with concepts, test their understanding, and encourage motivation without generating pressure. According to them, the learners construct knowledge based on their interactions with the environment. The vocabulary of a foreign language should not be presented in isolation, but rather in a context that also covers syntax and phonics.

Based on the idea that the learners construct knowledge from their interactions with the environment, the teachers advocate that the selection of vocabulary exercises helps children without prior knowledge engage with significant sets of words interactively within a limited time with as little additional information. Building a basic vocabulary forms the foundation for all subsequent formal education.

Teachers also state that Quizlet and Wordwall require an investment without the pressure of exams. In the context of spontaneous and intermittent use by children, similar to typical game engagement, these tools can also be considered “games” from an educational perspective, combining elements of fun with effective learning constructs.

2.4. Discussion of the Findings

The implementation of Quizlet and Wordwall in vocabulary learning has yielded encouraging results. Both tools serve as competitive games that enhance motivation and active participation among children and boost educators' instructional passion (Pham, 2018). The learners reported increased engagement and enjoyment, which fostered more consistent learning habits without any pressure.

The incorporation of competitive elements within the game context proved instrumental in sustaining the learners' focus and enthusiasm, positively affecting vocabulary acquisition. Resistance or inadequate familiarity with digital platforms can impede the integration into teaching practices. Overall, combining game mechanics with educational platforms such as Quizlet and Wordwall represents an effective strategy for enriching vocabulary instruction and cultivating autonomous, motivated language learners.

Quizlet vowels challenge learners to distinguish some English vowel sounds during a listening game. Wordwall possesses extensive pedagogical potential beyond the accommodating features of Quizlet. Its adaptable nature enables streamlined construction of diverse test formats, highly accommodating to specific instructional needs. These forms encompass standard multiple-choice setups, gap-filling exercises, matching pair tasks, as well as category-focused games and team-based competitions. Utilization of such varied formats is intended to offset habitual monotony, sustaining learner attention through prolonged and intensive engagement sessions.

Digital platforms have also transformed vocabulary teaching methodologies, enabling personalized, engaging, and flexible approaches. Common features among platforms include the capacity for word list customization, audio output accessibility, and multiple practice modes. Quizlet facilitates student engagement through interactive flashcards, authentic pronunciation, and digital mini-games, supporting autonomous learning outside the classroom (Pham, 2018). A special feature of Quizlet is that several users can share the same vocabulary set. Once a vocabulary set is created on Quizlet, it is easily accessible to any user.

Wordwall allows teachers to create diverse interactive activities without extensive technical skills, enhancing classroom enjoyment and motivation. These tools align with assessment criteria emphasizing usability, activity variety, and reinforcement of prior topics (Matsubara & Yoshida, 2018). Although technical issues may limit engagement with online materials, the overall educational connectivity of the platforms remains intact.

The student perceptions and attitudes toward Quizlet and Wordwall in EFL vocabulary learning were investigated. It was noticed that the majority of participants were very satisfied with both applications. Both tools encouraged the active use of vocabulary and made learning enjoyable. Quizlet's multimedia program let the learners collectively review the words, creating a sense of achievement and maintaining positive attitudes. Wordwall's interactive activities attracted most learners and helped improve vocabulary acquisition. Increased engagement in classroom vocabulary activities has been strongly associated with Quizlet and Wordwall, supporting their role as effective aids in the EFL context.

The findings also reveal that the learners were highly interested in the English vocabulary AI game teaching activities and made a positive and active response in the practice process. Their questions were not only concentrated on the teaching content but also extended to machine speech recognition and AI-related papers. Therefore, it can be judged that both games, Quizlet and Wordwall, play a crucial role in stimulating the participants' learning interest. In summary, consistent use of Quizlet and Wordwall positively influences the students' vocabulary acquisition and motivates them to become self-directed learners who appreciate immediate feedback in a secure and enjoyable setting.

2.5. Limitations of the Study

Research bears promising potential results on employing Quizlet and Wordwall for young learners' vocabulary enhancement, but a few limitations were encountered during their application of Quizlet and Wordwall in vocabulary learning. Some students, mostly those who do not own personal computers or smartphones, find it difficult to access consistently; hence, the participation was low among this group of students. Technically, at some instances, smooth operation and interaction were hindered. Additionally, the level of student engagement varied widely: some used the platforms regularly and benefited substantially, while others exhibited minimal involvement, affecting overall effectiveness.

The selection of vocabulary words for the game was basic; therefore, it did not include more advanced vocabulary that higher grade students are often exposed to. The study covered a small group of young learners from one school with a limited number of participants who may represent a wider diversity of learners at this level. This research also lacks post-implementation interviews to collect qualitative information or assessment on how engaged the learners were with the games, which would have provided such viewpoints.

2.6. Implications for Educators

AI games can be used for vocabulary building as a major component of student performance on related tasks. Previous research has found that the lack of adequate vocabulary due to limited exposure and opportunities for active use is considered one of the main obstacles in enhancing communication and acquiring any language effectively. AI games provide interactive settings involving new words through which learners can gain better illumination from different contexts about their passive knowledge being transformed into active usage. To learn new words from the Quizlet set, for instance, five types of activities were suggested—Flashcards, Learn, Match, Gravity, and Test. Students were encouraged to use them in a flexible way.

The educators recognize that AI games, when incorporated into instructional practices, can effectively support the pursuit of technological engagement characteristic of the 21st-century learners. Additional studies have demonstrated that the learners involved in video game-based activities outperform their peers who rely solely on traditional classroom instruction.

The results also suggest that AI-based games can be used as meaningful practice tools to help retain vocabulary and support the overall development of English language competence outside the classroom. Therefore, it will make learning experiences more meaningful if game and technology elements are deliberately incorporated into the syllabi by syllabus designers.

Conclusion

Vocabulary is and always has been at the base of English proficiency, particularly with young learners. More reading and word memorization are two conventional methods which people have massively depended on to acquire vocabulary. However, that has changed due to advanced technology, which now allows interactive media as one of the new approaches together with many others introduced by interactive media itself. As technological change becomes very much a part of their lives, learners' involvement with digital environments increases; games have moved pedagogically from being only entertaining to having pedagogical value. Empirical research results show that game-based learning retains more vocabulary than traditional methods.

Quizlet and Wordwall allow for shared vocabulary learning both inside and outside the classroom. Beyond simple one-way-information flashcards, these dynamic, interactive exercises increase engagement and thus keep the content better remembered. Matching opportunities in Quizlet, listening to pronunciations and spellings, games that can be used, or practice tests—all features of Quizlet. Just like Wordwall, which facilitates interactive activities that can be adapted for increasing lexical difficulty and repeated engagement.

Using Quizlet and Wordwall in EFL classes has a positive effect on students' motivation and learning outcomes. Teachers should therefore encourage the use of such platforms in vocabulary development activities to respond to students' linguistic needs. As a result, employing games remains an effective means of helping young learners overcome acquisition problems and improving their proficiency in English vocabulary.

References

1. Abdillah, D., & Thohiriyah, T. (2018). Promoting students' autonomy through Quizlet. In *Proceedings of the 2nd English Language and Literature International Conference (ELLiC)* (Vol. 2), 211–215.
2. Behnamnia, N., Kamsin, A., Ismail, M. A. B., & Hayati, S. A. (2022). A review of using digital game-based learning for preschoolers. *Journal of Computers in Education*, 1–36.
3. Berns, A., Isla-Montes, J. L., Palomo-Duarte, M., & Dodero, J. M. (2016). Motivation, students' needs and learning outcomes: A hybrid game-based app for enhanced language learning. *SpringerPlus*, 5(1), Article 1305. <https://doi.org/10.1186/s40064-016-2971-1>
4. Cooley, R. (2001). *Vocabulary acquisition software: User preferences and tutorial guidance*. The University of Kent at Canterbury. Kent Academic Repository.
5. Garland, C. M. (2015). *Gamification and implications for second language education: A meta-analysis* (Culminating project). St. Cloud State University. https://repository.stcloudstate.edu/engl_etds/40
6. Jackson, D. (2018). *Evaluating mobile-based educational adventure games for language learning* (University honors thesis). Portland State University. <https://doi.org/10.15760/honors.610>
7. Kish, T. (2018). *The effectiveness of word walls on various groups of students* (Honors research project). University of Akron. http://ideaexchange.uakron.edu/honors_research_projects/702
8. Matsubara, M., & Yoshida, H. (2018). Fostering autonomous learners of vocabulary acquisition using content-based ICT methods. *Humanities & Social Science Reviews*, 6(1), 36–43. <https://doi.org/10.18510/hssr.2018.617>
9. Pham, L. (2018). Using Quizlet to engage the students in learning vocabulary. *Issues in Language Instruction*, 5(1), 29–30. <https://doi.org/10.17161/ili.v5i1.7019>
10. Sanmugam, M. (2017). *Effects of gamification on achievement, engagement and intrinsic motivation among students of different player traits in science learning* (Doctoral dissertation). Universiti Teknologi Malaysia.
11. Shafie Rosli, M., & Awalludin, M. F. N. (2018). Video games as vocabulary enhancement instrument in 21st century classroom. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*, 8(2S), 285–290.

12. Shen, Z., Lai, M., & Wang, F. (2024). Investigating the influence of gamification on motivation and learning outcomes in online language learning. *Frontiers in Psychology*. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1295709>
13. Xiao, X., & He, G. (2023). Subjective experiences and perceptions of learning a second language through digital games: A case study of Chinese college students. *Frontiers in Psychology*, 1–13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1109370>

Received: 02.03.2025

Accepted: 11.05.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/22-27>

Arzu Xəlilzadə
Bakı Dövlət Universiteti
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0009-0006-4221-7808>
arzuxelilzade89@gmail.com

Azərbaycanda sənaye, rabitə və kommunikasiya sahələrinin modernləşməsi istiqamətində dövlət siyaseti (2003–2020-ci illər)

Xülasə

Məqalədə 2003–2020-ci illər ərzində Azərbaycan Respublikasında sənayenin, rabitənin və kommunikasiya sahələrinin inkişafı istiqamətində aparılan dövlət siyasetinin tarixi inkişaf mərhələləri araşdırılmışdır. Bu dövrdə həyata keçirilmiş iqtisadi islahatlar, sənaye parklarının yaradılması, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyaseti, qeyri-neft sektorunun inkişafı istiqamətində atılan addımlar, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı və onların sənayeyə tətbiqi və rabitə infrastrukturunun müasir tələblərə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi məsələləri araşdırılmışdır.

Məqalədə tədqiq edilən dövrdə iqtisadiyyatın mühüm sahələrində həyata keçirilmiş tədbirlər, müxtəlif fəaliyyətlər, qanunvericilik bazası tarixi ardıcılıqla təhlil edilmiş, sənaye-rabitə sektorunun dövlət siyasetində tutduğu yer elmi konteksdə araşdırılmışdır.

Məqalədə müvafiq sahələrin araşdırılması dövlətin iqtisadi inkişaf xəttinin tarixi nəticələrini izləməyə imkan verir və onları ortaya qoyur. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları, rabitə sahəsində atılan addımlar, normativ-hüquqi aktların qəbul edilməsi, Azərbaycanın qlobal rəqəmsal-laşma proseslərində fəal iştirakı, bu sahədə respublikada müxtəlif strategiyaların qəbul edilməsi və s. məsələlər araşdırılmışdır.

Müəllif belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, sənayenin müxtəlif sahələrinin inkişaf etdirilməsi, modernləşməsi və insanların bu sahələrdə əlverişli fəaliyyətini təmin etmək üçün müasir inforamasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq edilməsi, sənaye və rabitə sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi və integrasiyası vacibdir.

Açar sözlər: *sənaye siyaseti, rabitə-kommunikasiya, modernləşmə, regional inkişaf, dövlət proqramları*

Arzu Khalilzade
Baku State University
PhD in History
<https://orcid.org/0009-0006-4221-7808>
arzuxelilzade89@gmail.com

State Policy Towards Modernization of Industry, Telecommunications and Communication Sectors in Azerbaijan (2003–2020)

Abstract

The article examines the historical stages of development of state policy towards the development of industry, communications and communication sectors in the Republic of Azerbaijan during 2003–2020. The economic reforms implemented during this period, the creation of industrial parks, the policy of economic diversification, the steps taken towards the development of the non-oil sector, the

development of information and communication technologies and their application to industry, and the improvement of communication infrastructure in accordance with modern requirements were examined.

The article analyzes the measures, various activities, and legislative framework implemented in important areas of the economy during the period under study in a historical sequence, and examines the place of the industrial and communications sector in state policy in a scientific context.

The study of relevant areas in the article allows us to trace and reveal the historical results of the state's economic development path. Information and communication technologies, steps taken in the field of communications, the adoption of regulatory and legal acts, Azerbaijan's active participation in global digitalization processes, the adoption of various strategies in the republic in this area, etc., issues are examined.

The author came to the conclusion that the application of modern information and communication technologies, the interaction and integration of industrial and communication systems are important for the development and modernization of various sectors of industry and for ensuring the favorable activities of people in these areas.

Keywords: *industrial policy, communications and communications, modernization, regional development, state programs*

Giriş

2003–2020-ci illərdə Azərbaycanda sosial-iqtisadi sahədə aparılan məqsədyönlü dövlət siyaseti nəticəsində ölkənin sənaye-infrastruktur sistemi əsaslı şəkildə inkişaf etmişdir. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə ölkənin sənayeləşmə strategiyasında yeni model formalasdırılmış, regional inkişaf proqramlarının qəbul edilməsi ilə sənaye və rabitə sahələrinin bütün strukturları daha da təkmilləşdirilmişdir. Bu siyasetin həyata keçirilməsi ilə iqtisadi inkişaf sürətlənmiş, dövlət idarəciliyində rəqəmsal transformasiya baş vermişdir.

Azərbaycanın sənaye tarixində neft-qaz resursları mühüm əhəmiyyət daşısa da, tədqiq edilən illərdə ən mühüm məsələlərdən biri iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, qeyri-neft sektorunda davamlı inkişafa nail olmaq idi. Azərbaycan bu dövrdə qlobal dünyada ən aktual sahələrdən olan telekommunikasiyanın və informasiya texnologiyalarının inkişafı istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə etdi. İqtisadiyyat və sənayenin bütün sahələrinin rəqəmsallaşdırılması mühüm vəzifələr olaraq müəyyənləşdirildi. İformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) müxtəlif sahələrdə tətbiq edilməsi dövlətlər və xalqlar arasında zaman və məkan fərqlərini aradan qaldırdı. İKT-nin son nailiyyətlərinin rabitə, təhsil, səhiyyə, biznes, turizm və bank-maliyyə və idarəetmə sahələrində tətbiq edilməsi cəmiyyətin hər bir üzvünə müasir imkanlardan faydalana mağa şərait yaratdı.

Azərbaycanda telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları sektorunun inkişafı Ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyev bu sahənin inkişafının zəruriliyinə diqqət yetirərək telekommunikasiya, rabitə sektorunun inkişafının Azərbaycanın iqtisadi, humanitar əlaqələrinin və bütün dünya dövlətləri ilə münasibətlərinin, Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi siyasetin dünyada tanıdlılması baxımından əhəmiyyətli olması qənaətində idi ("Azərbaycanın sürətli inkişafında rabitə və informasiya texnologiyaları sektorunun mühüm rolu", 2008). Ümummilli lider Heydər Əliyevin birbaşa köməyi ilə Azərbaycana ilk böyük elektron hesablaşma maşını – BESM-6 göstərilmişdi. Bu addım sonradan idarəetmədə ilk tətbiqlərdən olan avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemini – "RASU Azərbaycan"ı yaratmağa və iqtisadiyyatda müxtəlif məsələlərin avtomatlaşdırılmış həllinə imkan verdi. Daha sonra Azərbaycanda kompüter şəbəkəsi, akademşəbəkə, bütün SSRİ-də tanınan və istifadə olunan avtomatlaşdırılmış neftçixarma idarəetmə sistemləri və kompleksləri yaradıldı, universitetlərdə İKT ixtisasları üzrə mütəxəssislərin hazırlanması məqsədilə maddi-texniki baza formalasdırıldı.

Dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Ümummilli lider Heydər Əliyevin səyi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında ilk xarici investisiyalar məhz telekommunikasiya sahəsinə yatırıldı. 1994-cü ildə "Baksell" və 1996-cı ildə "Azərsell" birgə müəssisələrinin yaradılması ilə Azərbaycanda

mobil rabitənin inkişafının əsası qoyuldu (“Azərbaycanın sürətli inkişafında rabitə və informasiya texnologiyaları sektorunun mühüm rolü”, 2008).

Bu baxımdan sənaye və rabitənin inkişafı və qarşılıqlı əlaqəsini nəzərə alaraq mövzunun araşdırılması aktualdır və İKT-nin bütün sahələrə tətbiq edildiyi şəraitdə onun iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin modernləşməsində əhəmiyyətinin öyrənilməsi son dərəcə vacibdir.

Tədqiqat

2003-cü ildə Prezident İlham Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra sənayenin inkişafı sahəsində mühüm addımlar atılmış və strateji xətt müəyyənləşdirilmişdir. Bununla da sənayenin inkişaf tarixində yeni bir mərhələ başlamışdır. Sənaye siyasetində yeni inkişaf mərhələsi 2004-cü ildə qəbul edilmiş “Regionların sosial-iqtisadi inkişafı üzrə Dövlət Programı (2004–2008)” ilə başlanılmışdır (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2004). Bu programda dövlətin sənaye potensialının, qeyri-neft sektorunun inkişafı və regionlarda yeni istehsal sahələrinin yaradılması mühüm prioritətlər kimi müəyyən olunmuşdur.

Sənayenin inkişafı sahəsində qanunvericilik bazasının zənginləşdirilməsi prosesi sonrakı illərdə də davam etdirilmişdir. Tədqiq edilən illərdə sənayenin modernləşdirilməsi məqsədilə 2009–2013 və 2014–2018-ci illəri əhatə edən dövlət proqramları qəbul edilmişdir (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2009; Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 2014). Bu proqramlar sənayenin coğrafi baxımdan strukturunun genişlənməsinə, regional sənaye mərkəzlərinin yaradılmasına təkan vermiş, sənaye parklarının yaradılması ölkənin sənaye xəritəsini yenidən formalasdırmışdır.

Tədqiq edilən illərdə qeyri-neft sektoru gücləndirilmiş, 2014–2020-ci illərdə bu sahədə real artım 40 faizdən çox olmuşdur (Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi, 2020). Qeyd edək ki, bu göstərici ölkənin iqtisadi inkişaf tarixində mühüm dönüş nöqtəsi olmuş və sənayeləşmənin yalnız neft gəlirlərindən asılı olmadığını sübut etmişdir.

Tədqiq edilən illərdə rabitə və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında mühüm rol oynamış və ölkənin rəqəmsal transformasiya prosesinin əsasını təşkil etmiş, bu inkişaf özünü müəyyən göstəricilərdə tapmışdır. Məsələn, 2003-cü ildə ölkədə genişzolaqlı internet şəbəkəsi məhdud şəkildə mövcud idisə, 2020-ci ildə internet istifadəçilərinin sayı 80 faizi keçmişdir (Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi, 2021). Bu artım Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin formalasmasında həllədici olmuşdur.

“Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003–2012-ci illər)” bu sahənin sürətli inkişafına güclü təkan vermişdir. Cənubi Qafqazda ilk dəfə olaraq qəbul edilmiş bu qlobal strategiya Azərbaycanın İKT sahəsinə xüsusi diqqətini cəmiyyətə və bütün dünyaya bəyan etdi. Heydər Əliyevin 2003-cü il 17 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiqlənən “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003–2012-ci illər)” respublikada İKT sahəsində yeni bir mərhələnin əsasını qoydu. İnnovasiyalara əsaslanan İKT sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə bağlı strategiya Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən ardıcılıqla davam etdirilmişdir (Bayramlı, 2025).

Təsadüfi deyildi ki, Prezident İlham Əliyevin ilk beynəlxalq səfəri 2003-cü il dekabrın 12-də Cenevrədə keçirilən İformasiya Cəmiyyəti üzrə Dünya Sammitində iştirakla bağlı olmuşdur. Sammitdə “Qara qızılı insan qızılına çevirək” tezisini səsləndirməklə Prezident İlham Əliyev ölkə iqtisadiyyatında yeni inkişaf mərhələsinin əsasının qoyulduğunu bütün dünyaya bəyan edərək informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində dövlət səviyyəsində məqsədyönlü işlərə başladı (“Azərspace 2” peykinin orbitə çıxarılması tarixi qələbəmizdir”, 2018).

Azərbaycanda 2009-cu ildə 3G şəbəkəsi, 2012-ci ildə 4G LTE şəbəkəsi, 2019-cu ildə isə 5G sınaqları – mobil rabitə şəbəkəsi inkişaf etmişdir. Dövlət başçısının müvafiq sərəncamları ilə təsdiqlənən Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2005–2008-ci və 2010–2012-ci illəri əhatə edən dövlət proqramları İKT sektorunun inkişafında güclü hüquqi baza yaratmışdır. İformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014–2020-ci illər üçün Milli

Strategiyanın qəbul edilməsi və s. sənədlər dövlətin bu sahədə siyasetinin ardıcıl xarakter daşımاسının göstəricisi idi (Bayramlı, 2025).

Prezident İlham Əliyevin gələcəkdə dövlətin inkişafı ilə bağlı həyata keçirdiyi kursunun tərkib hissələrindən biri qlobal çağırışlara cavab olaraq Azərbaycanın informasiya məkanını süni intellekt və rəqəmsal texnologiyaların imkanları ilə təmin etmək, bu sahədə strateji baxış ortaya qoymaqdır. Bu məqsədə çatmaq üçün Prezident İlham Əliyev 2025-ci ilin mart ayında “Azərbaycan Respublikasının 2025–2028-ci illər üçün süni intellekt Strategiyası”nı təsdiq etdi. Sənəddə qeyd olunurdu ki, dünyanın digər dövlətlərində olduğu kimi, Azərbaycanda da süni intellekt texnologiyalarının tətbiq edilməsi ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında və qlobal rəqabət mühitində üstünlükler əldə etməsində mühüm rol oynaya bilər. Strategiyada göstərilirdi ki, süni intellektin idarəcilik, müdafiə, təhlükəsizlik, iqtisadi, sosial, təhsil, səhiyyə və digər sahələrə ciddi dəyişikliklər gətirəcəyi, bununla əlaqədar yaranacaq çağırışlar və təhdidlər nəzərə alınaraq süni intellekt üzrə milli strategiyanın hazırlanması zəruridir (Azərbaycan Respublikasının 2025–2028-ci illər üçün süni intellekt Strategiyası, 2025).

Tədqiqi edilən illərdə Azərbaycanda Beynəlxalq Telekommunikasiya İttifaqının tövsiyələri nəzərə alınmış, rəqəmli yayına keçid təmin edilmişdir. Əhali radio-televiziya verilişlərini daha keyfiyyətli izləmə imkanı əldə etmiş, poçt və telekommunikasiya sahəsində xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, infrastrukturun müasirləşdirilməsi, kadr potensialının artırılması, bu sahədə fəaliyyətin liberallaşdırılması istiqamətində də ardıcıl işlər həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanda İKT sahəsində ən böyük nailiyyətlərdən biri regionda kosmos sənayesinə sahib yeganə dövlət olmasıdır. Prezident İlham Əliyevin 2009-cu ildə “Azərbaycan Respublikasında kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın təsdiqi və həyata keçirilməsi nəticəsində dövlətin ilk peyki olan və dünyanın üçdəbirini əhatə edən “Azerspace-1” orbitə çıxarıldı. Beləliklə, 2008-ci ildə “Azərbaycanda kosmik sənayenin yaradılması və telekommunikasiya peyklərinin orbitə çıxarılması”, 2009-cu ildə ölkədə kosmik sənayenin yaradılması və inkişafı üzrə Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Prezident İlham Əliyevin sərəncamları bu sahənin inkişafında dövlətin kifayət qədər maraqlı olduğunu nümayiş etdirdi (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 2013).

2013-cü ildə “Azerspace-1”, 2018-ci ildə isə “Azerspace-2” peyklərinin orbitə çıxarılması Azərbaycanın rəbitə tarixində yeni mərhələnin əsasını qoymuş, Azərbaycanı regionda peyk xidmətləri göstərən nadir dövlətlərdən birinə çevirmiş, milli informasiya mühitinin təhlükəsizliyini təmin etmişdir (“Azerspace 2” peykinin orbitə çıxarılması tarixi qələbəmizdir, 2018).

Azərbaycanda və Cənubi Qafqazda ilk peyk operatoru olan “Azərkosmos” ölkədə teleradio yayım və telekommunikasiya xidmətlərinin göstərilməsi, tələblərə cavab verən yüksək etibarlı rəbitə platformalarının təmin edilməsi istiqamətində iş apardı (Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev, 2013).

Tədqiqat göstərir ki, Azərbaycanda “elektron hökumət”in formalşdırılması istiqamətində də mühüm addımlar atılmış və informasiya texnologiyalarından istifadə məmər-vətəndaş münasibətlərinin sadələşdirilməsini, şəffaflığı təmin etmiş, bürokratik əngəlləri aradan qaldırmışdır. “Elektron hökumət” portalının yaradılması ilə dövlət orqanları arasında informasiya mübadiləsi asanlaşmış, elektron imzadan istifadə üçün infrastruktur təkmilləşdirilmişdir (“Azərbaycanda telefon rəbitəsinin yaradılmasından 136 il ötür”, 2017).

2003–2020-ci illərdə Azərbaycanda dövlət idarəciliyinin həyata keçirilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi üçün tarixi islahatlar həyata keçirilmişdir.

Bu sahədə ən mühüm islahatlardan biri səmərəli nəticələr verən “ASAN xidmət” modelinin yaradılması idi. 2012-ci ildə fəaliyyətə başlamış “ASAN xidmət” modelinin tətbiqi ilə dövlət-vətəndaş münasibətlərində yeni mərhələ açılmış, xidmətin şəffaflaşdırılması və operativləşdirilməsi istiqamətində mühüm təkmil xidmət formalşmışdır.

Beləliklə, Azərbaycanda “Rəqəmsal ölkə” strategiyasının qəbul edilməsi informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının dövlət idarəciliyinin ayrılmaz hissəsinə çevrildiyini göstərmiş, rəqəmsal transformasiyanın əsası qoyulmuşdur.

Azərbaycanda sənaye və rabitə siyasetinin qarşılıqlı integrasiyası rəqəmsal transformasiya, sənayenin müasir standartlara cavab verməsi və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. İki sahənin əlaqəsi ondan ibarətdir ki, burada rabitə sisteminin təkmilləşdirilməsi sənaye müəssisələrinin məhsuldarlığını artırır, yeni texnologiyaların tətbiqini labüb edir, Azərbaycanın logistika və tranzit daşımalarda rolunu artırır, onu nəqliyyat qovşağına çevirir. Bu proseslərin baş verməsi isə ölkədə sənayenin inkişafına səbəb olur.

Sənaye ilə rabitə sektorunun qarşılıqlı əlaqəsi Azərbaycanda yeni iqtisadi modelin formalaşmasına şərait yaratmışdır. Rabitə və sənaye sahələrinin qarşılıqlı integrasiyası özünü sənayenin rəqəmsal idarəetilməsi, nəqliyyat-logistika sisteminin rəqəmsallaşdırılması, “ağillı şəhər” və “ağillı kənd” layihələrinin hazırlanması və işgaldən azad edilmiş ərazilərdə tətbiq edilməsində özünü göstərmişdir. Bu proseslər həm sənayenin səmərəliliyini artırıb, həm də ölkənin tarixi-iqtisadi inkişaf istiqamətlərini dəyişmişdir.

Ümumiyyətlə, tədqiqat göstərir ki, sənayenin inkişafı üçün internetin sürətli olması, davamlı enerji və telekommunikasiya xidmətlərinin təhlükəsizliyi əsas şərtidir. Hər iki sahədə həyata keçirilən siyaset bir-birini tamamlayaraq iqtisadiyyatın modernləşməsinə, rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və dayanıqlı inkişaf xidmət edir.

Tədqiqat göstərir ki, bütün müsbət tendensiyalarla yanaşı, Azərbaycanda sənayenin inkişafına mane olan bir sıra amillər də mövcuddur: İlk növbədə, Azərbaycanın zəngin neft-qaz resurslarına malik olması sənaye münasibətlərinin formalaşmasına təsir edib. Bu münasibətlərin inkişafı məhz neft hasilatından başlayıb. Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının əsasında məhz neft-qaz sənayesi dayanıb.

Sənayenin inkişafına təsir göstərən əsas amillərdən biri 1920–1991-ci illər ərzində Azərbaycanın SSRİ-nin tərkibində olması, qapalı iqtisadiyyata əsaslanan inkişafı, iqtisadi sahədə sərt inzibati idarəetmə sisteminə malik olması, sahibkarlığın və rəqabət mühitinin olmaması da müstəqilliyyət bərpasından sonra ölkədə bazar münasibətlərinə əsaslanan milli sənayenin yaradılmasında ciddi problemlər yaradmışdır. Həmin dövrdə Azərbaycanın sənayesi imperianın sənaye maraqlarına xidmət edirdi. SSRİ dağıldıqdan sonra sənaye müəssisələri arasında iqtisadi əlaqələrin qırılması nəticəsində həmin müəssisələr öz fəaliyyətlərini dayandırdı.

Cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi, sosial-siyasi və mədəni, demoqrafik amillər də buna təsir göstərir.

Bu amillərə həmçinin ölkənin ticarət əlaqələri, infrastruktur, elmi-texniki amillər və dünyada baş verən proseslər də təsir göstərir (“Azərbaycan sənayesinin struktur problemləri: səbəbləri və həlli yollarına dair Araşdırma Sənədi”, 2021).

2012-ci ilin dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış” inkişaf Konsepsiyasında qeyd edilirdi ki, qarşıda duran əsas vəzifə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini sürətləndirmək, neft gəlirlərinin səviyyəsindən asılı olmayaraq qeyri-neft sektorunun yüksək inkişaf tempini gələcək illərdə də qoruyub saxlamaq və onun ixrac imkanlarını genişləndirməkdir (“Azərbaycan sənayesinin struktur problemləri: səbəbləri və həlli yollarına dair Araşdırma Sənədi”, 2021).

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü il 26 dekabr tarixli Sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Həmin Dövlət Proqramında sənayenin modernləşdirilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi, qeyri-neft sənayesinin ixrac potensialının artırılması, enerjidən səmərəli istifadə edən, yüksək əlavə dəyər yaradan rəqabətqabiliyyətli sənaye istehsalının genişləndirilməsi, elmtutumlu və innovativ istehsalın genişləndirilməsi, yeni istehsal sahələri üçün ixtisaslı kadrların hazırlanması əsas məqsədlər kimi müəyyən edilmişdir (“Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015–2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”, 2014).

Nəticə

Tədqiqatdan aydın olur ki, 2003–2020-ci illər Azərbaycanda sənaye, rabitə və kommunikasiya siyasetinin inkişafı baxımından tarixi əhəmiyyət daşıyan dövr olmuşdur. Bu dövrdə həyata keçirilmiş dövlət proqramları sənaye istehsalının yeni strukturunu formalaşdırılmış, kommunikasiya və

informasiya sisteminin modernləşməsi isə ölkənin iqtisadi idarəciliyində yeni mərhələ yaratmışdır. Dövlətin məqsədönlü siyaseti nəticəsində Azərbaycan regional sənaye və rəbitə mərkəzinə çevrilmiş, milli iqtisadiyyatın daha dayanıqlı və innovativ əsaslarla möhkəmləndirilməsi üçün mühüm addımlar atılmışdır. Sənaye və rəbitə sistemində rəqəmsallaşmanın həyata keçirilməsi, işgaldan azad edilmiş Qarabağda yaşayış yerlərinin, şəhərlərin, kəndlərin salınmasında, sənaye müəssisələrinin yaradılmasında dünyannın qabaqcıl təcrübəsindən istifadə edilməsi Azərbaycanın da müasir texnoloji inkişaf proseslərinə uyğunlaşdığını və bu proseslərin inkişafına töhfə verməyə hazır olduğunu göstərir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2009). “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”. <https://files.preslib.az/projects/regions/r2/a1.pdf>
2. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (11 fevral 2004). “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2004-2008-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”. <https://e-qanun.az/framework/4797>
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. (2014). <https://e-qanun.az/framework/27284>
4. “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. (2014). <https://e-qanun.az/framework/27284>
5. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı. (26 dekabr 2014). <https://e-qanun.az/framework/28964>
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. (2021). İnternet istifadəçilərinin sayı. https://www.stat.gov.az/source/_demography/au/az/u002_37.xls
7. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi. (2020). 2020-ci il üzrə qeyri-neft sektorunun inkişafı. https://economy.gov.az/storage/files/files/678/MemNDeMHOQf2r2ncqZH4OPbQpwUR7bAcY_ky4BgrC.pdf
8. Azərbaycan Respublikasının 2025-2028-ci illər üçün süni intellekt strategiyası. (19 mart 2025). <https://president.az/az/articles/view/68365>
9. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. (2013). *İlham Əliyev Azərbaycanın ilk “Azərspace-1” telekommunikasiya peykinin orbitə buraxılması prosesini izləmişdir.* <https://president.az/az/articles/view/7257>
10. Azərbaycan sənayesinin struktur problemləri: səbəbləri və həlli yollarına dair Araşdırma Sənədi. (2021). <https://www.idi-aze.org/files/pdf/2025-01-08/sYlhTYnos9JapZ3cnKvvTdi43Zt0NNYCOOTIIXxH.pdf>
11. *Azərbaycanda telefon rəbitəsinin yaradılmasından 136 il ötür.* (2017). <https://kaspi.az/az/azerbaycanda-telefon-rabitesinin-yaradilmasından-136-il-tur>
12. *Azərbaycanın sürətli inkişafında rəbitə və informasiya texnologiyaları sektorunun mühüm rolü.* (2008, November 25). *Rəbitə dönyası*, 8-12. https://anl.az/down/medeniyyet2008/noyabr/medeniyyet2008_noyabr_147.htm
13. *Azərspace 2” peykinin orbitə çıxarılması tarixi qələbəmizdir.* (2018). <https://ikisahil.az/post/107665-news-107665>
14. Bayramlı, N. (2025). *Rəqəmsal inkişaf və yeni texnologiyalar.* https://www.yeniazerbaycan.com/YeniTexnologiyalar_e126369_az.html

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/28-45>

Chafika Saadi

University of Batna 1, Algeria

PhD in Information and Communication Sciences

<https://orcid.org/0009-0009-2507-8721>

chafika.saadi@univ-batna.dz

Loyalty and Betrayal to the Homeland in Algerian Cinematic Narratives: in the Fiction Film *Héliopolis* by Director Djaffar Gacem (Semiotic Study)

Abstract

Algerian historical filmmakers have sought to reconstruct the pivotal events of the national movement, whether through documentary films that rely on testimonies and archival material, or through fictional works aimed at reinforcing national identity among younger generations. This study seeks to uncover the narrative duality of “loyalty and betrayal” through a semiological analysis based on Roland Barthes’ approach, applied to the historical feature film *Héliopolis* (2020) by Algerian director “Djaffar Gacem”. In this cinematic work, Gacem attempts—through filmic scenes and character portrayals—to depict the events leading up to the massacres of May 8, 1945, in the province of Guelma, highlighting those who betrayed their homeland by colluding with the French colonizer, as well as those who chose rebellion and refused the conditions imposed upon them by colonial authority.

Keywords: *Algerian cinema, loyalty, betrayal, Roland Barthes' approach*

Chafika Saadi

Batna 1 Universiteti, Əlcəzair

İnformasiya və Kommunikasiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0009-2507-8721>

chafika.saadi@univ-batna.dz

Əlcəzair kinematoqrafik narrativlərində Vətənə sədaqət və xəyanət: Rejissor Cəffər Qasem tərəfindən çəkilmiş *Héliopolis* bədii filmi əsasında (semiotik tədqiqat)

Xülasə

Əlcəzairin tarixi film rejissorları milli hərəkatın mühüm hadisələrini yenidən qurmağa çalışmışlar: ya şahid ifadələri və arxiv materiallarına əsaslanan sənədli filmlər vasitəsilə, ya da gənc nəsillər arasında milli kimliyi gücləndirməyi hədəfləyən bədii əsərlər vasitəsilə. Bu tədqiqat Roland Barthes-in yanaşmasına əsaslanan semioloji təhlil vasitəsilə “sadiqlik və xəyanət” hekayə ikililiyini üzə çıxarmağa çalışır və bunu Əlcəzair rejissoru Djaffar Gacem-in tarixi bədii filmi *Héliopolis* (2020) üzərində tətbiq edir. Bu kinofilm əsərində Gacem film səhnələri və obraz təsvirləri vasitəsilə 1945-ci il mayın 8-də Guelma vilayətində baş verən qırğınlara aparan hadisələri eks etdirməyə çalışır, vətənini sataraq fransız kolonizatoru ilə əməkdaşlıq edənləri, həmçinin üsyanı seçərək kolonial hakimiyyətin tətbiq etdiyi şərtləri rədd edənləri ön plana çıxarır.

Açar sözlər: Əlcəzair kinosu, sadiqlik, xəyanət, Roland Barthes yanaşması

Introduction

Since its emergence, cinema has played a crucial role in revealing truths and narrating historical periods that were marginalized or forgotten. This is evident in films that have significantly contributed to the liberation of nations and peoples from their colonizers, documenting events that would have remained unknown without the seventh art. Cinema has often addressed struggles for freedom, as is the case with a range of historical films dealing with the Algerians' struggle before and after the Algerian Liberation Revolution, portraying their lives and resistance against French colonialism during that period. Among these films are *The Battle of Algiers* (1966), directed by Italian filmmaker Gillo Pontecorvo, which won the Golden Lion at the Venice Film Festival in 1966; *Chronicle of the Years of Fire* (1974) by Algerian director Ahmed Lakhdar-Hamina, awarded the Palme d'Or at the Cannes International Film Festival; and *Sheikh Bouamama* (1985), directed by Benamar Bakhti.

Research

Despite the stagnation in Algerian film production in recent years, films depicting the Algerians' struggle against French colonialism continue to appear. Algerian directors have consistently produced historical films, varying in vision, ideology, and approach from the post-independence era to the present day. Among the films that achieved significant popularity and high audience attendance in Algerian cinemas is *Heliopolis* by director Djaffar Gacem, which was nominated for an Academy Award in 2020. The film depicts a segment of Algerian life before the outbreak of the major liberation revolution, highlighting both the betrayal of some Algerians who abandoned their principles and homeland, and the loyalty and dedication of many others to their national identity.

In this context, the central research question arises (Abderrezak, 2005): How does Algerian director Djaffar Gacem address the duality of "loyalty and betrayal" in his film?

This question gives rise to the following sub-questions:

1. How does *Heliopolis* portray the duality of loyalty and betrayal within its narrative and visual discourse?
2. What semiological mechanisms does the film employ to represent this duality through image, sound, and characters?
3. What ideological and symbolic meanings does the film generate regarding the concepts of belonging and betrayal to the homeland?
4. How does cinematic narrative contribute to reshaping the collective memory of the May 8, 1945 events among Algerian audiences?

1. Study Objectives

This study aims to achieve the following objectives (Al-Zubaidi, 2024):

1. To analyze how the duality of loyalty and betrayal is constructed within the cinematic narrative of *Heliopolis*.
2. To identify the semiological mechanisms used to represent this duality in the visual and auditory discourse.
3. To uncover the symbolic and ideological meanings that the film reproduces regarding belonging and betrayal.
4. To examine the film's role in reshaping collective memory of the May 8, 1945 events and enhancing national awareness among viewers.

2. Significance of the Study

The significance of this research lies in providing an in-depth semiological reading of *Heliopolis*, revealing how the duality of loyalty and betrayal is constructed within Algerian cinematic discourse. The study contributes to understanding the role of cinematic imagery in reconstructing collective memory of a pivotal historical event (The May 8, 1945 massacres) and demonstrates how visual and narrative signs function as tools for producing national meaning. Additionally, it enriches media and film studies by analyzing the film's symbolic structure and offers a methodological model applicable to other research addressing values and symbols in audiovisual discourse.

3. Definition of Key Concepts

3.1. Cinema

Cinema is a technique that allows the recording of moving images photographically and their subsequent projection. It is an art form used to produce films—animated or otherwise—with the aim of presenting a story to audiences (Esma-artistique, 2025). Cinema is more than a technical process for recording and projecting images; it is a cultural and media medium reflecting societal transformations and reproducing them through imagery and narrative. The camera does not merely document reality but reshapes it according to an aesthetic and ideological vision that contributes to meaning-making and collective awareness. Therefore, media and communication researchers view films as a visual discourse in which language, symbols, and social perception intersect. In analyzing a film like *Heliopolis*, one observes how visual elements (lighting, color, camera angles) become symbols representing deeper concepts such as identity, national memory, and colonial history. Cinema thus becomes a space for the circulation of cultural and political messages and a tool for understanding human interaction with history and society through images.

3.2. Fiction Film (Feature Film)

Qais Al-Zubaidi emphasizes that documentary film aims to depict reality with accuracy and objectivity, capturing real events, issues, conflicts, and emotions while upholding integrity and credibility. He distinguishes between prose documentaries, which present life as it is, and poetic documentaries, which artistically reshape reality to deepen understanding. Al-Zubaidi also traces Arab documentary cinema since the 1970s, noting the search for an alternative cinema focused on realism, but often lacking a clear methodological framework. He argues that contemporary studies of Arab documentary film must adopt a rigorous approach that considers both its history and present to understand its limits and future potential (Al-Zubaidi, *Qafilah*, 2024).

Films are often shot on location—whether in nature, cities, or villages—depending on the narrative and subject. In some cases, directors must create innovative sets for necessity. Historically, cinemas would screen short visual materials alongside the main feature, such as newsreels or animated films. With the increasing length of films and the evolution of cinematic narrative techniques, the term “feature film” emerged to distinguish these longer works. Over time, screening duration became a key criterion for classifying films as features, qualifying them for commercial distribution and eligibility for official awards (Vocabulary.com, 2013). In simpler terms, a feature film is a long film; the term “feature” originated when moving images were first presented in vaudeville shows. Initially, any film was called a “movie,” and the feature film was the main or highlighted film of the evening program, usually advertised prominently on the cinema façade (Arcstudiopro, 2022).

3.3. Roland Barthes’ Approach

Roland Barthes is one of the most influential figures in semiotic theory. He argues that all symbolic systems, whether linguistic or non-linguistic, convey meanings that can be analyzed through the logic of the sign. Challenging Saussure’s view that linguistics is a branch of semiology, Barthes maintains that language is what confers meaning upon non-verbal phenomena, transforming them into meaningful systems. He also moves beyond a purely functional understanding of signs tied to intentionality, emphasizing that communication may be unintentional yet still meaningful. Barthes’ semiological approach is grounded in structuralist linguistic binaries such as signifier/signified, langue/parole, and denotation/connotation. He applied this framework to the analysis of cultural systems including fashion, advertising, myths, and images, treating language as the foundation for understanding meaning across all forms of human expression (Hamdaoui, 2007).

Barthes’ approach to cultural analysis is highly dynamic and rich within structuralist and semiotic fields. Building on Ferdinand de Saussure’s linguistic foundations, he regarded language not merely as a system of signs but as a model for understanding cultural practices as meaningful systems. In his three seminal works—*Mythologies* (1957), *The Fashion System* (1964), and *The Empire of Signs* (1970)—Barthes deconstructs what appears natural in culture to reveal its ideological dimensions, exposing how social phenomena presented as self-evident truths are constructed. His approach also

integrates creative writing, making cultural analysis an aesthetic practice combining pleasure and knowledge. According to Amokrane (2003), Barthes' uniqueness lies in his intellectual dynamism, where each work opens a new path rather than confirming a fixed theoretical position, creating a continuous evolution in understanding signs and meaning (Abderrezak, 2005).

4. Methodology and Tools

4.1. Semiological Method

Semiology, also known as semiotics, emerged as an independent field of study at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. Its development is commonly understood to have followed two parallel and independent traditions: the European approach associated with Ferdinand de Saussure and the American tradition developed by Charles Sanders Peirce. The term “semiology” itself had largely disappeared from scholarly discourse for centuries, from the Platonic period until it was revived in the late seventeenth century by the English philosopher John Locke. Around 1690, Locke reintroduced the concept under the name *Semeiotike*, integrating it into a philosophical framework that closely echoed its classical origins.

Semiology is not limited to the study of verbal language; rather, it extends to a wide range of non-verbal cultural systems, including gestures, bodily movements, rituals, clothing, architecture, visual arts, and other forms of symbolic representation. Although these domains lie outside the strict boundaries of linguistics, they carry implicit semiotic meanings and are open to interpretation (Latrouch, 2019). Semiology gradually developed through diverse approaches before becoming an autonomous science concerned with all forms of signs, viewing reality itself as a complex system of meaning. While Saussure defined semiology as the overarching science of signs that includes linguistics, Roland Barthes reversed this position by treating semiology as a branch of linguistics, arguing that all sign systems—linguistic, visual, or auditory—derive their meaning through language-based structures (Bouzida, 2015). Saussure used the term “semiology” to describe the study of verbal and non-verbal signs and their usage, treating all types of signs similarly to linguistic signs. With the growing popularity of “semiotics” in the twentieth century, especially in the United States, the term “semiology” remained in use as a methodological framework focusing on language and its relationship to other sign systems (Danesi, 2006).

Table 1.
Previous studies and points

Title of the Study	Bibliography	Benefits of the Study
Semiology through the Lens of Roland Barthes	Wael Barakat, Journal of the University of Damascus, Vol. 18, No. 2, 2002.	Enhancing the documentary aspect of semiology in general. Gaining a deeper understanding of Barthes' semiological practice (Barakat, 2002).
Cinematic Image Composition and Its Semiotics	Ilyas Boukhamoucha, Abqounat Journal, No. 06, Vol. 6, 2018.	Enhancing the researcher's knowledge of cinematic images and the principles of their visual composition (Boukhamoucha, 2018). Guiding the researcher on how to analyze film stills, particularly in the practical section of the study.
Roland Barthes' Semiological Approach to the Analysis of A-Digital Advertising Images Semiotic Study of an Electronic Advertising Image	Ismail Ziyad and Tarek Haba, Media and Society Journal, Vol. 2, No. 1, pp. 6–19, March	Applying Roland Barthes' semiological approach in analyzing an advertising image, step by step (Haba, 2018).

Source: The Researcher.

5. Practical Section of the Study

Profile of Director Djaffar Gacem:

Djaffar Gacem is an Algerian director, screenwriter, and television and film producer, born on May 12, 1963, in Sidi Aïch, Béjaïa Province. He is considered one of the pioneers who introduced the concept of the sitcom to Algerian drama and has produced a significant number of Ramadan series that enjoyed widespread popularity for years. Gacem owns the production company Prod Art Film and began his cinematic career with a revolutionary-themed film before establishing his presence in television through successful works such as the series Ashour Al-Acher, Jami Family, Nas Malah City, and Maw'ed Ma'a Al-Qadar, in addition to the historical revolutionary film *Héliopolis* (ElCinema, n.d.).

Table 2.

Technical sheet of the film under study

Film Title	<i>Héliopolis</i>
Duration of the film	One hour and fifty-two minutes
Film genre	Feature film – Color
Film language	A mix of Algerian Darija and French
Film director	Djaffar Gacem
Screenplay and dialogue	Salah Eddine Chihani, Djaffar Gacem, Kahina Mohamed Oussaïd
Director of photography	Hugo Lupinto
Production management	Mariem Miftahi Mouaz, Ben Hassan
Editing and montage	Marie-Pier Renault
Sound supervisors	Alexandre Hernandez Emeric, Doubas Mouaz Ben Cheikh
Original music	Armand Amar
Costume designer	Jean-Marc Mert
Production	Algerian Ministry of Culture / Algerian Center for Cinema Development
Executive producer	ProD'art Films
Year of production	2020
Main cast in leading roles	Aziz Boukrouni as Si Mokdad Souhila Maalem as Nejma, Si Mokdad's daughter Mehdi Ramdhani as Mahfoud César Dumenil as Claude Mourad Ouguet as Bachir

Source: The Researcher.

1. Film Summary:

The Zenati family lives on their large farm in *Héliopolis*, built by the French colonizer in the fertile lands of Guelma, eastern Algeria. Si Mokdad, a widower raising his children Mahfoud and Najma, combined Islamic upbringing with Western education, hoping they would become distinguished figures in French Algeria. With World War II, the family's balance shifted as the national movement gained strength after France's defeat, creating tension that reached the Zenatis. Mahfoud, influenced by Ferhat Abbas and the call for equality, embraced political ideas after earning his baccalaureate in Algiers. Najma, encouraged by her brother and by Bachir, whom she loved, also adopted new visions of an inclusive Algeria. Si Mokdad, caught between loyalty and reality, witnessed escalating violence and ultimately the loss of his son. Critics praised the film's cinematography and accurate 1940s costume design supported by European expertise. Filming took

place in restored colonial-era agricultural estates in Ain Temouchent (Balmalah), renovated to authentically reflect the historical setting.

Study Sample: In scientific research, the sample is a part of the study population selected by the researcher to accurately represent the phenomenon without examining the entire population. In this study, which applies a semiological approach to analyze the film *Heliopolis*, the sample consisted of a deliberately chosen set of cinematic sequences due to their semantic and visual richness, representing the film's core themes such as identity, memory, and colonialism. This type of sampling was used because semiological analysis focuses on depth of meaning rather than quantity, allowing for a comprehensive understanding of the film's symbolic structure and hidden meanings, and for this study, we selected a sequence which we divided into 20 film stills, as follows:

Table 3.
Selected scenes for analysis

Clip number	Clip duration
01	From minute 05:58 to 06:41
02	From minute 08:11 to 10:12
03	From minute 13:46 to 14:55
04	From minute 25:09 to 28:54
05	From minute 28:55 to 31:14
06	From minute 42:25 to 45:24
07	From minute 45:26 to 51:26
08	From minute 59:22 to 01:04:54
09	From minute 01:05:37 to 01:08:06
10	From minute 01:09:23 to 01:11:06
11	From minute 01:13:25 to 01:16:03
12	From minute 01:16:17 to 01:21:48
13	From minute 01:27:28 to 01:33:18
14	From minute 01:40:29 to 01:42:10
15	From minute 01:42:16 to 01:43:55
16	From minute 01:46:27 to 01:46:58
17	From minute 01:48:20 to 01:50:33
18	From minute 01:50:35 to 01:51:37

A table showing the number of study clips and their duration

Source: The Researcher.

Analysis of the promotional poster of the film *Heliopolis*

The advertising poster of the film *Heliopolis*

The Iconic (Iconographic) Organization of the Image

The cinematic poster is composed within a rectangular frame centered on Si Mokdad, who stands on a rural road crossing agricultural fields, carrying a rifle on his back and wearing a jacket and trousers, his expression marked by sadness and anger. The upper section features photographs of the main cast, with Aziz Boukrouni as Si Mokdad at the top center and Souhila Maalem as Nejma placed beneath him. To the right appear Mehdi Ramdhani as Mahfoud, Mourad Ougguet as Bachir, and Fodil Assoul as Sadeq, while Alexis Rangheard as Gervais is positioned on the left. The film title, written in bold white font, divides the poster into upper and lower sections. Above it appears the statement “This film is inspired by true events,” in French, and below it the credit “A film by Djaffar Gacem.”

Semiotic Approach

The poster centers on Mokdad standing on a road between wheat fields, wearing a grey jacket and brown trousers, his stern expression conveying anger. Smoke rising from Heliopolis behind him symbolizes colonial violence and martyrdom. Surrounding him are seven characters: *Nejma* at the center, young resistance fighters to the right, and French figures to the left whose expressions reflect brutality and colonial authority. French military aircraft in the sky signify war and repression. The title *HELOPOLIS* appears in bold white letters, accompanied by “Inspired by true events” above and “A film by Djaffar Gacem” below. The black-and-white palette reinforces the historical context and the atrocities following the 1945 demonstrations.

Temporal and Spatial Setting of the Film

Temporal setting: The film takes place during the 1940s-between the end of 1944 and throughout 1945, following the end of World War II.

Spatial setting: The story unfolds in the village of Heliopolis, built by colonial settlers in the province of Guelma, eastern Algeria. Most events occur within Si Mokdad's vast agricultural estate.

Clip 01

Photogram No. (1): Mokdad's friends celebrating Mahfoud's success in the Baccalaureate.

Denotative Level (Denotation): The first sequence, spanning from 05:58 to 06:41, opens with a long shot showing Si Mokdad's family seated with a group of colonists around a dinner table held to celebrate Mahfoud's success in the baccalaureate examination. The characters are seen drinking wine and raising a toast to Mahfoud's achievement and to the promising future awaiting him after his success. The scene then shifts to a close-up focusing on Claude, the young Frenchman, whose facial expressions reveal hostility toward Mahfoud due to the latter's academic superiority.

Connotative Level (Connotation): The sequence begins with a close-up of Claude's father, followed by a long shot of the guests raising wine glasses in celebration of Mahfoud's success. This gesture symbolizes an apparent harmony between the Mokdad family and the colonists, while Claude's grim expression signals latent hostility. The wine toast functions as a cultural signifier of the Mokdad family's partial assimilation into French social practices despite their Islamic background. The maid's presence behind the guests serves as a social index reflecting class hierarchy and Si Mokdad's attempt to secure stability, status, and coexistence within the colonial system.

Clip 02

Photogram No. (02): Mahfoud informs his father Mokdad of his rejection from the Faculty of Applied Arts.

First: Denotative Level (Denotation): The sequence (08:31-10:12) uses close framing and dialogue to convey personal and political tension. Si Mokdad contemplates his father's portrait in Harka uniform, symbolizing colonial collaboration, while Mahfoud holds an envelope representing his academic future. Si Mokdad distances himself from the colonial title of Qa'id, taking pride in his son's achievement. This familial affirmation is shattered when Mahfoud reveals his rejection from the Faculty of Applied Arts due to being "local," exposing systemic colonial discrimination.

Second: Connotative Level (Connotation): Mahfoud's frustrated expression contrasts with Si Mokdad's earlier pride in his son's academic success and his grandfather's collaboration with the colonial administration. The university rejection transforms the scene into a complex sign revealing the tension between imagined social advancement and colonial restrictions on local mobility. Si Mokdad's shocked reaction functions as a semiotic index, while Mahfoud handing him the rejection letter acts as an iconic sign transferring the shock visually. Si Mokdad's motionless posture embodies a Barthesian social myth, exposing the illusion of "local integration." The interplay between past collaboration and present rejection deconstructs the colonial promise of upward mobility, turning the scene into a visual discourse on the limits imposed by the colonial system.

Clip 03

Photogram No. (03): The activist Ismail enters Sadeq's shop and asks him to dedicate it to the secret struggle, informing him that Messali Hadj is imprisoned.

Denotative Level (Denotation): The third sequence (13:46-14:55) opens with a medium shot of Ismail standing outside Sadeq's shop, unnoticed by him. Sadeq invites him in, and in another medium shot they exchange dialogue: Ismail reproaches Sadeq for political inactivity, while Sadeq cites Messali Hadj's imprisonment, implying the struggle is over. Ismail places his bag on the table, and an extreme close-up reveals the newspaper "El-Ouma" Sadeq reads it thoughtfully as Ismail stresses dedicating the shop to the revolutionary cause (ESMA Artistique, 2025).

Connotative Level (Connotation): Ismail's sudden, unnoticed arrival marks the secrecy and clandestine nature of his political activity, showing him as cautious and deliberate within a monitored

space. His reproachful glances at Sadeq act as signs of tension between political commitment and Sadeq's forced withdrawal after *Messali Hadj*'s imprisonment, while Sadeq's fearful body language reflects activist frustration. El-Ouma, shown in an extreme close-up, functions as an iconic sign of political mythology, symbolizing the continuity of the struggle despite repression. When Ismail presents it to Sadeq, the scene shifts from frustration to hope and from withdrawal to action. His firm tone demanding that Sadeq dedicate the shop to the revolution acts as an authoritative and revolutionary sign, highlighting his leadership and transforming the space into a politically charged environment.

Clip 04

Photographs No. (04) and (05): Si Mokdad and his children Mahfoud and Nejma at an evening gathering with prominent French figures and officers, discussing the threat of *Messali Hadj*'s influence on the locals, and Mahfoud responding to the remarks made in his father's presence.

Denotative Level (Denotation): The sequence (25:09-28:54) opens with a long shot of Guelma's military barracks, showing soldiers and civilians entering to celebrate North Africa's liberation. It shifts to a close-up of Claude's father dancing with his wife, then a medium shot of the Mokdad family arriving and being greeted. A close-up shows Mokdad conversing with French officers and colonists, followed by a medium shot of Mahfoud listening angrily to their remarks. A long shot depicts Mahfoud discussing horse race funding with his father, a close-up captures Mokdad slapping Mahfoud, and a medium shot shows Mahfoud leaving the house.

Connotative Level (Connotation): The celebration, dancing, and loud music symbolize French joy and cultural dominance after North Africa's liberation, while Algerians remain tense and restrained. Claude's father's movements reveal social alliances and strategies of integration between Algerians and settlers. Nejma and her French friends enjoying wine highlight cultural freedom and contrast with Algerian restraint, while Nejma's glances toward Mahfoud indicate attraction and social divides. Mahfoud's political focus and concern about *Messali Hadj* reflect his serious stance and resistance against French authority, whereas Mokdad's compliance and funding of the horse race symbolize strategic adaptation and balancing personal and social interests under colonial pressure.

Clip 05

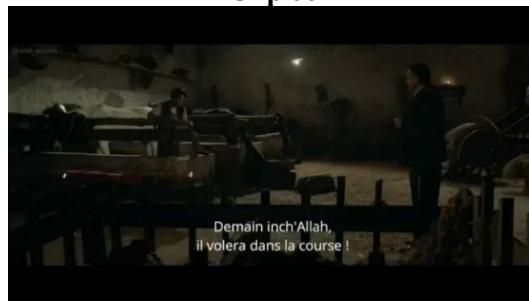

Photographs No. (06) and (07): Argument between Mahfoud and his father Mokdad over funding the horse race in Guelma at the colonists' request, and Mahfoud leaving the house after being slapped by his father.

Denotative Level (Denotation): The sequence (28:55-31:14) opens with a medium shot of Mahfoud leaning on Mokdad's desk, speaking loudly. The debate over Ferhat Abbas' ideas unfolds, with Mahfoud advocating armed struggle and Mokdad rejecting it. An extreme close-up shows Mahfoud arguing America's support for independence. In a medium shot, Mokdad reprimands him, citing France, Messali Hadj, and Abbas, urging rationality. The argument escalates, Mokdad slaps Mahfoud, who leaves quickly, while his sister Nejma reacts in shock.

Connotative Level (Connotation): The scene depicts a generational political conflict through symbolic gestures and movement. Mahfoud's posture and expressions reveal inner tension and resistance to both paternal and colonial authority, reflecting his rejection of conservatism and desire for national independence. Mokdad's cigarette signifies control and paternal dominance, while their verbal clash and the father's slap underscore the generational divide. Mahfoud's defiance and **Nejma's** shock highlight the family impact, forming a dual semiotic text of political debate and the struggle between authority and revolution, tradition and modernity, colonial loyalty and national liberation.

Clip 06

Photogram No. (08): Si Mokdad prevents Bachir from participating in the horse race for fear of the activists exploiting the situation.

Denotative Level (Denotation): The sixth sequence (42:25-45:24) opens with a long shot of Mokdad entering the stable and a medium shot of Bachir cleaning his white horse. Bachir greets him confidently, but Mokdad, smoking, forbids him from racing. Shocked, Bachir challenges him, and in a close-up Mokdad explains that abstaining benefits everyone. He exits in a long shot, followed by an extreme close-up of Nejma watching from her car. In a medium shot, Bachir sits sadly as Nejma speaks, then resumes cleaning, displeased. A close-up shows him vowing to race for Nejma and calling her name; she lowers her head, and he respectfully calls her "Lalla." Another close-up shows Nejma warning him about the farm, and a long shot ends the scene as they leave together, repeating: "We have no choice, God is supreme."

Connotative Level (Connotation): The scene depicts the tension between imposed authority and individual freedom. Mokdad's intervention embodies paternal and social dominance, while Bachir caring for the white horse symbolizes purity, balance, and inner resistance. Gestures of prohibition, bodily rigidity, and the cigarette reflect control and repression, whereas Bachir's actions reveal his conflict between obedience and personal desire, especially toward Nejma. The closing door and verbal ban signify restriction, while Nejma's discreet presence conveys silent support. Bachir's persistence demonstrates resilience and dignified action, with movements, gazes, and objects collectively marking authority, resistance, loyalty, sacrifice, and psychological endurance.

Clip 07

Photograms No. (09) and (10): Bachir wins the race; locals cheer and celebrate while activists sing “*Fidā’ al-Jazā’ir*”.

Denotative Level (Denotation): The sequence, from 45:25 to 51:26, shows Bachir entering the race with clear confidence in his ability to win against the French riders. He is dressed in a jockey uniform, wearing a gray shirt with a black armband displaying the number “02” in white, topped with a gray-and-white cap. Bachir rides a brown horse instead of his usual white one. He succeeds in winning the race amidst the cheers of the local population, while the activists take advantage of the moment to perform the anthem “*Fidā’ al-Jazā’ir*”, provoking the anger of the colonists.

Connotative Level (Connotation): The sequence highlights dominance, social hierarchy, and national identity. The announcer elevates French riders while labeling Bachir “the Arab,” reinforcing colonial superiority, which Bachir disrupts through his defiant response. Spatial arrangements visually assert colonial control, while replacing the white horse with a brown one shifts Bachir’s role from peace to rebellion. His reaction to “*Fidā’ al-Jazā’ir*” politicizes a sporting victory, and the activists’ anthem signals the move from symbolic resistance to armed struggle.

Clip 08

Photograms No. (11) and (12): The settlers gather to form militias to retaliate against the locals, while Ferhat Abbas meets activists supporting Messali Hadj and decides to fight France.

Denotative Level (Denotation): The sequence (59:22-01:04:54) begins with a long shot establishing the visual space, followed by a medium shot showing Mahfoud’s friend driving him to the Grand Hotel Reggui for the activists’ meeting with Ferhat Abbas. Inside the hotel, activists are prominently present, while Mokdad is observed in the background from a distance. A subsequent long shot depicts Mokdad approaching the agricultural office, where guards prevent his entry due to a secret meeting he is excluded from. A medium shot then shows extremist settlers planning armed militias against the Algerian population, followed by a close-up of Claude’s father leaving to inform Mokdad. The scene concludes with a close-up of Ferhat Abbas at the podium, addressing activists and declaring that the moment to fight France has arrived.

Connotative Level (Connotation): the scene functions as a coherent semiotic system conveying ideological meaning. The activists' formal clothing operates as a Barthesian myth, signifying an educated elite engaged in organized national struggle. Spatial elements reinforce symbolism: the Grand Hotel Reggui represents a myth of integration masking tension, while the dark, chaotic agricultural office indexes colonial violence and militia formation. The activists' disciplined posture before Ferhat Abbas signifies symbolic legitimacy, and his close-up embodies both a man delivering a speech and, mythically, national authority. His firm tone signals the rupture of the "myth of silence," marking a decisive shift from colonial discourse to open resistance.

Clip 09

Photogram No. (13): Si Mokdad visits his son Mahfoud in the café and warns him about the settlers' militias.

Denotative Level (Denotation): The scene, from 01:05:37 to 01:08:06, begins with Mahfoud arriving at the café in a friend's car. He notices his father sitting and smoking a cigarette. Mahfoud approaches with a look of clear disdain, then pours himself a glass of liquor before asking his father the reason for the visit. Mokdad explains that his concern for Mahfoud prompted the visit. Mahfoud responds that France cannot prevent the activists' meetings, citing the lack of suppression of their recent gathering with Ferhat Abbas. Mokdad then surprises him with the news that armed militias targeting the locals have been formed, supported by the district chief, a former officer.

Connotative Level (Connotation): The scene forms a semiotic system revealing parental tension and political conflict. Mahfoud's cheerful arrival signals triumph, yet his hesitation at seeing his father with liquor reflects reluctance to confront him. His disdainful gaze marks a generational and ideological rupture, symbolizing the submission-liberation conflict. His sarcastic "A visit?" challenges paternal authority, transforming dialogue into a site of political power negotiation. Mokdad's quiet admonition signals awareness of danger, while Mahfoud's widened eyes show shock at the mention of militias. Mokdad extinguishing his cigarette closes the exchange, symbolizing his attempt to contain the situation. His departure leaves Mahfoud stunned, heightening personal and political tension.

Clip 10

Photogram No. (14): French authorities refuse to authorize the activists to hold their own demonstration, and the activists in turn refuse to participate in celebrations with the settlers.

Denotative Level (Denotation): The sequence (01:09:23-01:11:06) opens with a long shot of the district building as French celebrations echo nearby. A truck carries French men and women marking France's WWII victory. Inside, a close-up shows three AML members in the district chief's low-lit office requesting permission to hold their own celebration, which is denied. One activist declares they will not join the French procession, prompting the chief to rise angrily and threaten strict action.

Connotative Level (Connotation): The scene creates a semiotic network expressing dominance versus resistance in a colonial context. The French-style district building, surrounded by police and vehicles, signals settler authority, while chants and the passing celebration truck build a Barthesian myth of colonial sovereignty. The dimly lit office conveys obscurity and authoritarian power, with low lighting signaling institutional repression. Activists' upright posture and refusal to join the French procession symbolize defiance and rejection of dominance. The district chief's anger and threats reinforce hierarchical control, using language as an ideological tool to maintain colonial subordination.

Clip 11

Photogram No. (15): Launch of the French celebrations for the end of World War II and France's victory over Germany.

Denotative Level (Denotation): The scene, from 01:13:25 to 01:16:03, opens with a *long shot* showing the settlers and police celebrating France's victory over Germany and the end of World War II. This is followed by an *extreme long shot* showing the activists standing in anticipation of the news, with Si Mokdad among them. In a *close-up*, the district chief descends from a black car and is greeted by the French authorities, accompanied by two men dressed in the *qa'id* uniform. Then, in a *long shot*, two young policemen carry a wreath of flowers and place it on a memorial dedicated to the victims of World War I, inscribed with: 1914-1918.

Connotative Level (Connotation): The scene forms a semiotic network portraying colonial dominance versus subdued resistance. Elegantly dressed soldiers, police, and settlers celebrating reinforce France as a sovereign power, mythologizing public space as the victor's right. The district chief's arrival from a black luxury car signals authority and prestige, confirmed by his reception within the colonial hierarchy. Two Algerian *qa'id*-uniformed figures mark loyal local intermediaries, their handshake with the chief affirming subordination. Young policemen approaching the memorial with a red-and-white wreath symbolize sacrifice and peace, while funeral music and the 1914-1918 inscription legitimize colonial authority and cast settlers as "bearers of peace and victory."

Clip 12

Photogram No. (16 & 17): Launch of demonstrations in the streets of Heliopolis and Guelma amid the astonishment of the French, and French authorities suppress the protest, assassinating an activist who refused to lower the Algerian flag.

Denotative Level (Denotation): The scene (01:16:17-01:21:48) begins with a long shot of activists awaiting news. In a medium shot, an officer reports demonstrations and casualties in Setif. A close-up shows the district chief taking the podium, praising France's unity as chants of "*Min Djibalina*" rise outside. He ignores them, prompting shock and accusations from AML activists. A close-up then shows him in his car, glaring at them, while Ismail meets his gaze defiantly. Demonstrators appear in close-up carrying the national flag and signs reading "*Long Live Free Algeria*" and "*Release Messali Hadj*". French soldiers intervene in a medium shot, killing a young man who refuses to lower the flag and brutally beating Mokdad-clearly depicting colonial repression versus resistance.

Connotative Level (Connotation): The activists gather in a tense space, a Barthesian sign of meaning awaiting rupture. The chief's speech mythologizes French supremacy, while chants of "*Min Djibalina*" counter it with a call for liberation. The activists' shock, including Mokdad's, marks a moment of semiotic awakening. Islamic Scout children at the front symbolize continuity of resistance. Raising the flag-and refusing to lower it-becomes an iconic symbol of dignity and sacrifice. Arabic and French signs form a dual discourse aimed at both people and colonizer. The violent repression and killing of the flag-bearer reveal the clash between national symbolism and colonial force, transforming martyrdom into a collective sign of honor.

Clip 13

Photogram No. (18 & 19): Claude arrests Mahfoud and throws him in prison along with his fellow activists.

Denotative Level (Denotation): The scene (01:27:28-01:33:18) depicts Mahfoud hiding from colonial patrols, defiantly confronting Claude before being arrested. A child alerts Najma and Si Mokdad, while Mahfoud is dragged into a dark cell. His comrades face the threat of a special trial, and Sadiq notes his father's foresight. The scene ends with Mahfoud leaning against the wall in frustration as Ismail whispers an apology, emphasizing defiance, guilt, and the pressures of political struggle.

Connotative Level (Connotation): Claude represents normalized colonial violence, while Mahfoud lying beside a child amid corpses symbolizes Algerian lives devalued under colonization. His defiance turns submission into resistance, exposing colonial fragility. Jalil's arrival heightens family tragedy, and Mahfoud being dragged through the corridor signals his grim fate. His comrades' reactions challenge colonial authority, while the close-up of Mahfoud and Ismail's whispered apology highlight guilt, inner fracture, and a semiotic shift among the activists.

Clip 14

Photogram No. (20 & 21): Mokdad wears the “Qa’id” uniform and kneels before the French flag in an attempt to secure Mahfoud’s release.

Denotative Level (Denotation): The scene (01:40:29-01:42:10) shows Mokdad, holding his father’s Qa’id medal and wearing the burnous, setting out to rescue his son Mahfoud with a mix of anger and grief. Refusing Bashir’s offer to accompany him, he bribes a soldier with the password “Champagne” to reach the military square. There, French forces confront activists awaiting execution. Mokdad pleads for Mahfoud, offering loyalty, and ultimately kneels before the French flag, marking a moment of enforced submission.

Connotative Level (Connotation): Mokdad holding the Qa’id medal symbolizes sacrifice and his shift of loyalty from France to his son. His tense, bowed posture conveys anger and grief, while kneeling before the French flag reflects forced submission and humiliation. Military vehicles and soldiers represent colonial control, contrasted with the activists’ attire symbolizing hope and resistance. The officer’s demand strips Mokdad of dignity, merging symbolic and physical violence and highlighting the tension between coerced loyalty and national defiance.

Clip 15

Photogram No. (22 & 23): Mahfoud and his comrades refuse Mokdad’s kneeling before the French flag, chant “Long live Algeria,” and are executed by French soldiers.

Denotative Level (Denotation): The scene spans from 01:42:16 to 01:43:55. It opens with an order for Mokdad to compel his son to say the phrase “I am a dog,” which Mahfoud refuses to utter, while the officer demands silence. Mokdad remains silent but does everything in his power to secure his son’s release. In a *long shot*, Mahfoud’s comrades appear, shouting insults at Mokdad, their faces full of anger, while repeatedly chanting “Long live Algeria.” In a slow, long shot, the French soldiers open fire, executing the activists.

Connotative Level (Connotation): The officer’s order for Mokdad to make his son say “I am a dog”, and his labeling of the locals as dogs, symbolizes humiliation and colonial psychological domination over individuals and the group. Mahfoud’s refusal, reinforced by his comrades’ shouted insults, acts as a counter-sign, deconstructing the colonizers’ symbolic discourse. When one activist shouts “Long live Algeria” and the others repeat it, the scene embodies collective symbolic resistance,

asserting national will despite imminent death. The subsequent execution highlights the tension between material domination—the colonial apparatus—and symbolic resistance, emphasizing both sacrifice and martyrdom in opposing oppression.

Clip 16

Photogram No. (24 & 25): Mahfoud burns his father Mokdad's "burnous" and medals
Denotative Level (Denotation):

The scene spans from 01:46:27 to 01:46:58. It opens with an *extreme close-up* showing Mokdad's father's clothing and medals burning after Mahfoud decides to dispose of them. Mokdad stands in front of the fire, gazing at it, with tears glistening in his eyes. In a *medium shot*, his daughter Najma joins him, and sorrow fills the space, amplified by Mahfoud's martyrdom.

Connotative Level (Connotation): The burning of the burnous and medals carries dual symbolism: it represents rebellion against France and rejection of colonial loyalty, while also expressing shame over Mokdad's father's past allegiance. The fire signifies inner torment and psychological suffering, reflecting Mokdad's anguish over Mahfoud's death, and acts as a symbolic attempt to erase past distress before the French authorities, rewriting personal and national history amid pain and betrayal. Najma's presence humanizes the scene, symbolizing family continuity and hope in resistance, highlighting the contrast between personal grief and national tragedy.

Clip 17

Photogram No. (26 & 27): The settlers storm Mokdad's house yard, and Mokdad stops on the road, deciding to return and confront them.

Denotative Level (Denotation): The scene spans from 01:48:20 to 01:50:33. It begins with an *extreme long shot* showing Mokdad's caravan and several villagers continuing to flee from Heliopolis. Najma rides a brown horse with the help of Bashir, while smoke rises from the city due to the burning of martyrs' corpses. In a *medium shot*, colonial vehicles head toward Mokdad's farm, accompanied by armed Frenchmen. Jervy appears, organizing them and distributing them across the yard. In a *close-up*, Mokdad is seen walking slowly, deep in thought, before deciding to return to Heliopolis, while Jervy shouts at him, ordering him to come out and face them.

Connotative Level (Connotation): The scene symbolically conveys trauma and moral choice: the road journey reflects displacement and suffering, Najma on horseback signals privilege and dependence, and smoke from Heliopolis represents colonial violence and martyrdom. Advancing

armed forces embody coercion, while Mokdad's measured movements show mourning and strategic resolve, marking a shift toward confrontation. *Jervy's* aggression underscores colonial contempt, highlighting the tension between domination and resistance.

Clip:18

Photogram No. (28): Mokdad holds his rifle, preparing to confront Gervi and the settlers.

Denotative Level (Denotation): The scene (01:50:35-01:51:37) presents an intense dramatic progression combining visual description with symbolic meaning. It opens with Gervi angrily mocking nationalist figures amid the settlers' laughter, followed by Najma's futile search for her father. The focus then shifts to Mokdad's office, where his preparation—placing bullets on the desk and loading his weapon—signals readiness for confrontation, reinforced by an extreme close-up of his black-and-white family photograph. The scene concludes with Mokdad standing in the middle of the road behind the caravan.

Connotative Level (Connotation): Gervi's behavior embodies colonial humiliation and dominance, while Mokdad's actions symbolize courage, the recovery of dignity, and commitment to resistance. His stance in the road reflects the psychological tension between withdrawal and defiance, and the family photograph links personal loss to political struggle. The final composition unites family, weaponry, and confrontation, emphasizing individual resistance and leaving the outcome open to interpretation.

Study Results

The study concluded that the film *Heliopolis* offers an in-depth depiction of the duality between betrayal and loyalty to the homeland within the context of the French occupation. Si Mokdad embodies the model of a citizen who sold his conscience to the colonizer in exchange for luxury and comfort, while the majority of Algerian families suffered from poverty and injustice. The film highlights an internal conflict between the desire for a stable life and the maintenance of social status, and the national conscience coupled with guilt stemming from prior colonial allegiance. The film also reveals the contradiction between Islamic upbringing and exposure to European culture, as social affiliations prevented Mokdad's children, particularly Mahfoud, from accessing education equivalent to that of the French, reflecting the class-based discrimination inherent in the colonial system. Moreover, the film underscores that resistance against the occupation existed from the outset but was suppressed due to fear and complicity, until the emergence of Mahfoud—a young, educated, and cultured figure—who rejected his father's pro-colonial stance and led the May 8, 1945 demonstrations, which sparked the Algerian War of Independence. Within the narrative, the film portrays the evolution of Si Mokdad's awareness, as he faces colonial pressures and is compelled to kneel before the French flag to secure his son's release, before ultimately reclaiming his courage to confront the colonizer in defense of honor and national dignity. Through this trajectory, the film reflects the tension between individual loyalty and national resistance, emphasizing that the national conscience and the right to dignity cannot be suppressed, even under colonial domination.

Conclusion

Heliopolis thus serves not only as a cinematic representation of historical events but also as a profound exploration of ethical, social, and political dilemmas under colonial rule. It illustrates how personal choices intersect with collective struggle, revealing that the awakening of conscience and the assertion of national dignity can emerge even amidst oppression and moral compromise. Ultimately, the film reinforces the enduring message that resistance, courage, and the pursuit of justice are inseparable from the preservation of cultural identity and national memory.

References

1. Abderrezak, A. (2005). Roland Barthes's distinctive approach to cultural analysis. *Revue des Lettres et Sciences Sociales*, 2(1), 58–70.
2. Al-Zubaidi, Q. (2024, April 2). *Documentary film and feature film*. In *Qafilah*. Retrieved October 12, 2025, from <https://www.qafilah.com/articles/2024/documentary-film-and-feature-film>
3. ArcStudioPro. (2022, April 5). *What is a feature film?* <https://www.arcstudiopro.com/blog/what-is-a-feature-film>
4. Barakat, W. (2002). Semiology through the lens of Roland Barthes. *Journal of the University of Damascus*, 18(2).
5. Boukhamoucha, I. (2018). Cinematic image composition and its semiotics. *Abqounat Journal*, 6(6).
6. Bouzida, F. (2015, September 29). Connotation in semiotics according to Roland Barthes' approach. *Semiotics Journal*, 11(1), 2.
7. Danesi, M. (2006). Semiology and the focus on language. In *Encyclopedia of Language & Linguistics* (pp. 192–197). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B0-08-044854-2/01448-6>
8. ElCinema. (n.d.). *Person profile*. <https://elcinema.com/person/1111526>
9. ESMA Artistique. (2025, February 10). *Cinéma (lexique)*. <https://www.esma-artistique.com/lexique/cinema>
10. Haba, I. Z. (2018). Roland Barthes' semiological approach to the analysis of digital advertising images: A semiotic study of an electronic advertising image. *Media and Society Journal*, 2(1), 6–19.
11. Hamdaoui, D. (2007, September 25). *Dounia elwatan*. <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2007/09/25/105063.html>
12. Latrouch, N. (2019). Semiotics: Concept and theory. *Literature Journal*, 1(2), 120–128.
13. Vocabulary.com. (2013, December 6). *Feature film*. <https://www.vocabulary.com/dictionary/feature%20film>

Daxil oldu: 17.03.2025

Qəbul edildi: 06.05.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/46-53>

Sürəyya Allahverdiyeva
Bakı Dövlət Universiteti
doktorant
<https://orcid.org/0000-0001-7489-3874>
allahverdiyevasurayya@mail.ru

M.Ə.Rəsulzadə: Osmanlı imperiyası və Türkiyə Cümhuriyyətində Azərbaycanın dövlətçilik tarixi və ənənələrinin yaşadılması uğrunda mübarizə

Xülasə

Məmməd Əmin Rəsulzadənin mühacirət həyatı və eləcə də Türkiyə dövrü fəaliyyəti bir çox diplomatik missiya mərhələlərini əhatə edir. İlk mühacirət dövründə yazdığı “Iran türkləri” silsiləsi ilə tarixşünaslığımızda yeni bir elmin — “Cənub mövzusu”nun təməlini qoymuşdur. 1918-ci il hadisələri zamanı və ən əsas Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması istiqamətində kəskin mübarizə aparmışdır. Mətbuat orqanları vasitəsilə sovet işğalı rejiminin mahiyyətini beynəlxalq aləmdə ifşa etmişdir. Ömrünün son mərhələsində Ankara “Azərbaycan Kültür Dərnəyi”ni yaradaraq milli mədəniyyət və tariximizin elmi təbliğini davam etdirmişdir. Ümumilikdə Rəsulzadənin Türkiyə irsi “bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz” şəhəri əsasında formalaşan dövlətçilik ideologiyamızın özəyini təşkil edir.

Açar sözlər: Məmməd Əmin Rəsulzadə, Azərbaycan mühacirət irsi, istiqlal məfkurəsi, milli dövlətçilik, sovet imperializmi

Surayya Allahverdiyeva
Baku State University
PhD student
<https://orcid.org/0000-0001-7489-3874>
allahverdiyevasurayya@mail.ru

M.A.Rasulzade: The Struggle for the Preservation of Azerbaijan's Statehood History and Traditions in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey

Abstract

Mammad Amin Rasulzades life in exile, as well as his activities during the Turkey period, encompass numerous stages of diplomatic missions. With the “Iran Turks” series written during his first period of exile, he laid the foundation for a new field in our historiography — the “Southern topic”. He fought a fierce struggle during the events of 1918 and, most importantly, toward the establishment of the Azerbaijan Democratic Republic. Through various press outlets, he exposed the true nature of the Soviet occupation regime to the international community. In the final stage of his life, he founded the “Azerbaijan Culture Association” in Ankara, continuing the scientific promotion of our national culture and history. Overall, Rasulzades legacy in Turkey forms the core of our statehood ideology, shaped by the iconic slogan: “The flag once raised will never fall.”

Keywords: Mammad Amin Rasulzade, Azerbaijani diaspora heritage, ideology of independence, national statehood, soviet imperialism

Giriş

M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyədə nəşr edilmiş əsərlərini 3 qrupda təhlil edə bilərik:

1. 1911–1913-cü illər – Osmanlı imperiyası dövründə mühacir kimi;
2. 1918-ci il 18 iyun – 7 noyabr tarixləri – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xüsusi nümayəndəsi kimi;
3. 1922–1930 və 1947–1955-ci illərdə Türkiyə Cümhuriyyətində mühacir kimi.

M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyəyə ilk mühacirəti 1911–1913-cü illərə təsadüf edir (Şimşir, 2019). 1911-ci il iyun–iyul aylarında İranı tərk etdiyindən sonra M.Ə.Rəsulzadə İstanbula gedir. Orada “Türk Yurdu” jurnalı, “Türk Ocaqları” təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq edir. İstanbulda olarkən o, Osmanlı imperiyasındakı istiqlal və demokratik hərəkətə İran mücahidlərini, İran türklərini də cəlb etmək üçün ciddi fəaliyyət göstərir. M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığının İstanbul dövrünü Yavuz Akpinar, İrfan Murad Yıldırım, Səbahəddin Çağın kimi məşhur türk tədqiqatçıları diqqətlə araşdırmış, onun “Türk Yurdu” və “Səbilürrəşad” (Doğru yol) jurnallarında çapdan çıxmış məqalələrini İstanbulda “İran türkləri” adı altında ayrıca kitab kimi nəşr etmişdilər (Resulzade, 1993). Prof. Y. Akpinar “İran türkləri” əsərinin ön sözündə yazar: “İran türkləri” başlığı altında... 6 məqalə halındakı bu yazıların ən mühüm tərəfi, Türkiyədə ilk dəfə İran türklərinin yaxın keçmiş haqqında geniş məlumat vermələri və o mühiti çox yaxşı bilən bir şəxsiyyətin qələmindən çıxmış olmalarıdır... Nəşr etdiyimiz məqalələrin Azərbaycan üçün də qiyməti böyükdür. Rəsulzadə bir azərbaycanlı türk olaraq, ilk dəfə İran və İran türkləri haqqında münasibət bildirmiş və bu baxımdan da Şimali Azərbaycanda da bu gün artıq tarix tədqiqatlarının xüsusi bir sahəsinə əvvəlmiş “cənub mövzusu”nda daima diqqətə saxlanılması vacib dəyərləndirmələr etmişdir” (Resulzade, 1993). Y. Akpinar əbəs yerə yazmirdı ki, bu gün Şimali Azərbaycanda türkçülük və demokratikləşmə düşüncələri güclənərkən, İran türkləri öz problemləri üçün yeni bir çıxış yolu axtararkən, M.Ə.Rəsulzadənin qələmindən çıxmış olan İran və İran türkləri haqqındaki bu məqalələr hamımızın yolunu işıqlandıracaqdır.

Tədqiqat

M.Ə.Rəsulzadənin “İran türkləri” məqalələrində başlıca məqsədlərindən biri də Türkiyə cəmiyyətini İranda yaşayan Azərbaycan türklərinin tarixi, vəziyyəti ilə bağlı məlumatlandırmaq idi. O, XX əsrin əvvəllərində 10 milyonluq İran əhalisinin azı 3 milyonunun Azərbaycan türkü olmasına qeyd etməklə yanaşı, İranın şimalında yerləşən Azərbaycanın Güneyinin tarixi hüdudlarını da sözlə təsvir edirdi. Azərbaycan əyalətinin mərkəzinin Təbriz, məşhur şəhərlərinin isə Ərdəbil, Urmiya, Xoy, Dilman (Salmas), Maku, Sulduz, Marağa, Xalxal olması, əhalinin məşğulliyəti, maldarlıqla məşğul olan Şahsevən, Qaracadağlı, Çələbiyan, Xəmsə kimi ellər barədə qisaca məlumat verir. “İran türkləri” adlanan silsilə məqalələrinin birincisi Azərbaycanın coğrafiyası və qisaca olaraq Azərbaycan türklərinin İran tarixində oynadığı rol haqqında xatırlatmalarla yekunlaşır. O, İranın qədim mərkəzi olan Şirazda belə qəşqayların timsalında xeyli sayda türk əhalinin yaşaması, hətta İranda hakimiyətdə olan qacarların belə türk olması barədə türk oxuculara xatırlatma edir (Akçuraoğlu, 1928; Rəsulzadə, *İran türkləri*, cilt 1, sayı 4, 1912; Rəsulzadə, *İran türkləri*, 2013). O, “İran türkləri” ilə bağlı üçüncü məqaləsində Azərbaycan türklərinin siyasi vəziyyətinə toxunur. Xüsusiət Azərbaycan türklərinin yaşadığı İranla Rusiya əsarətində olan Azərbaycan türklərini, hətta Osmanlı imperiyasındakı türklərin vəziyyətini müqayisə edən belə bir fikir bildirir: “İranda türklər, nə Rusiyada olduğu kimi məhkum və nə də Türkiyədə olduğu kimi hakim bir millət deyildirlər. İran türkləri əsil iranlı olan farslarla hüquqda müsavi vətəndaş halında bulunuyorlar: eyni haqlara, eyni imtiyazlara haizdirlər, ögəylik çəkməzlər” (Rəsulzadə, *Əsərləri* — 5 cild, 2001; Resulzadə, *İran türkləri*, 1912; Rəsulzadə, *İran türkləri*, 2013). O, bunun səbəbini İranda yaşayan türklərin farslarla iç-içə yaşaması, əsrlər boyu İranı idarə etsələr belə dövlətin rəsmi dili kimi fars dilini qoruyub saxlamaları, şəliyin Azərbaycan türklərini farslaşdırduğunu, onların özlərini türkləşmiş fars, yəni əslən iranlı kimi görmələri ilə əlaqələndirir. “İran türkləri” adlı 4-cü məqalədə Azərbaycan türklərinin İranda Məşrute hərəkatındaki mövqeyi və əhəmiyyətindən bəhs edilir (Rəsulzadə, *Əsərləri* — 5 cild, 2001; Rəsulzadə, *İran türkləri*, 1912; Rəsulzadə, *İran türkləri*, 2013).

1913-cü ildə M.Ə.Rəsulzadənin birinci Türkiyə mühacirəti dövrü başa çatır. 1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illik yubileyi ilə əlaqədar verilmiş ümumi əfv fərmanından sonra Bakıya qayıdır (Yaqublu, 2013). O, 18 iyun – 7 noyabr 1918-ci il tarixində Azərbaycan Xalq

Cümhuriyyətinin xüsusi nümayəndəsi kimi Türkiyədə səfərdə olmuşdur. Təxminən 5 aylıq bu səfər əsnasında Azərbaycanın istiqlal mübarizəsi tarixinə işiq tutan məqalələr qələmə almış və müsahibələr vermişdir. Xüsusilə də onun 26 iyun 1918-ci il tarixində Türkiyədə çap edilmiş “Təsviri-Əfkar” qəzetiñə verdiyi müsahibəni qeyd etmək olar. Qəzetdəki təqdimat yazısının mətninə nəzər saldıqda məlum olur ki, M.Ə.Rəsulzadə bir neçə il önce İstanbul şəhərində olmuş və burada olduğu vaxt “Təsviri-Əfkar” qəzetiñin “İslam aləmi üzrə müxbiri” olması da vurğulanır. 22 iyul 1918-ci il tarixində İstanbulda çap edilmiş “Vakit” qəzetində “Qafqaziya işləri: Rəsulzadə Mehmet Emin bəyin bəyanatı” adlı məqalə nəşr olunur (Yaqublu, 2013).

Bu bəyanat “Azərbaycan Heyəti-Mürəxxəsəsi rəisi Rəsulzadə Əmin bəyin mühüm bəyanatı” adı altında 25 iyul tarixində “Yeni məcmuə”də də çap edilmişdir (Rəsulzadə, Əsərləri — 5 cild, 2001; Rəsulzadə, “Azərbaycan Heyəti-Mürəxxəsəsi rəisi Rəsulzadə Əmin bəyin mühüm bəyanatı”, 1918). Bu bəyanatda M.Ə.Rəsulzadəyə Halim Sabit bəy tərəfindən ünvanlanan aşağıdakı suallara cavab verilmişdir: Qafqaz müsəlmanları arasındaki siyasi cərəyanlar və fırqələr haqqında məlumat; İttihadi-islam cərəyanının vəziyyəti necədir? İttihadi-islam ətrafında toplananların sünnlilik və şəliək məsələsinə baxışları necədir? Türkçülük cərəyanı nə vaxt başladı və bugünkü hal və vəziyyəti necədir? (Rəsulzadə, Əsərləri — 5 cild, 2001; Rəsulzadə, “Azərbaycan Heyəti-Mürəxxəsəsi rəisi Rəsulzadə Əmin bəyin mühüm bəyanatı”, 1918). O, ilk suala cavabında Qafqaz müsəlmanları arasında milliyyət cərəyanının hakim olmasını və bu cərəyanın iki — türkçülük və islamçılıq — istiqamətində inkişaf etdiyini qeyd etmişdir. Xüsusilə “Türk Ədəmi-Mərkəziyyət fırqəsi ‘Müsavat’”ı M.Ə.Rəsulzadə türkçülüyü seçən bir partiya kimi təqdim edir. Lakin o, bu partianın yalnız türkçülük də məhdudlaşmadığını və Azərbaycanın istiqlal mübarizəsində beynəlmiləliyi-islamiyyə fikrini müdafiə etdiyini də vurğulayır. Onun bəyanatında da yazdığı kimi, Müsavatın əsas xətti “Türklaşmək, islamlaşmaq və müasirləşmək” idi. Bəyanatda Azərbaycandakı müsəlman bolşeviklər, menşeviklər və müsəlman sosialistləri ittifaqına da münasibət bildirilir. Xüsusilə başlarında Nəriman Nərimanovun darduğu müsəlman bolşeviklərin rus, erməni və digər millətlərdən olan bolşeviklərlə səylərini birləşdirərək Müsavatın milliyyətpərvərliyinə, Azərbaycanın və digər türk və müsəlman müxtariyyətlərinin yaranmasına qarşı mübarizə apardığını yazırı.

M.Ə.Rəsulzadə Türkiyədə olarkən əldə etdiyi ən mühüm uğurlardan biri, sözsüz ki, Osmanlının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə qoşunla yardım etməsinə nail olması olmuşdur. Xüsusilə də Bakının azad edilməsini M.Ə.Rəsulzadə son dərəcə vacib hesab edirdi. O, “İqdam” qəzetində çıxışında “Bakısız Azərbaycan, başsız bədəndir” deyirdi. Bu fikrini “Azərbaycanın Almaniya hökumətinə notası” adlı məqaləsində daha da möhkəmləndirmişdi. Belə ki, 23 sentyabr 1918-ci il tarixində İstanbul şəhərində çap olunan “Vakit” qəzetində M.Ə.Rəsulzadənin Almaniya ilə Sovet Rusiyası arasında neft qarşılıqlı razılaşmasına və Bakının Azərbaycanın bir hissəsi olmadığı iddiasına etiraz əlaməti kimi Almaniya səfir vəkili Konta Valdeburqa verilən notadan bəhs edən “Azərbaycanın Almaniya hökumətinə notası” adlı məqaləsi nəşr edilir (Yaqublu, 2013).

M.Ə.Rəsulzadə 1918-ci il noyabr ayının 7-də İstanbuldan Bakıya qayıdır. Bununla da onun növbəti Türkiyə səfəri başa çatmış olur. M.Ə.Rəsulzadə Türkiyəyə bir daha Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin süqutundan 2 il sonra – 1922-ci ildə pənah gətirmişdir. M.Ə.Rəsulzadənin 1922-ci ildən Türkiyədə başlanan fəaliyyətini iki mərhələyə ayırmış olar: birinci mərhələ 1922–1931-ci illəri, ikinci mərhələ isə 1947–1955-ci illəri əhatə edir, yəni 1955-ci ildə vəfatına qədər davam edir. Hər iki mərhələdə o, böyük çətinliklərin öhdəsində gəlməli olmuşdur. Türkiyə Cümhuriyyətində mühacirətdə olduğu dövrdə Azərbaycan Milli Qurtuluş Hərəkatının ideoloqu M.Ə.Rəsulzadənin istiqlal tariximizdə ən böyük xidmətlərindən biri, sözsüz ki, Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizəsini elmi və sistemli formada aparan ayrı-ayrı qəzet və jurnallar təsis etməsi idi. 26 sentyabr 1923-cü il tarixindən etibarən məhz onun redaktorluğu altında “Yeni Qafqaziya” jurnalı nəşrə başlayır (Mamulia və Abutalibov, 2014).

Jurnal 1927-ci ilə qədər fəaliyyətini davam etdirir. 1927-ci ildə SSRİ-nin təzyiqi ilə Türkiyə Cümhuriyyəti hökuməti “Yeni Qafqaziya” jurnalının nəşrini qadağan edir (Şimşir, 2019; Şimşir, Azərbaycanın istiqlal mücadelesi, 2013).

1923-cü ilin ayında İstanbul şəhərində M.Ə.Rəsulzadənin *Azərbaycan Cümhuriyyəti* (*keyfiyyəti-təşəkkülü və şimdiki vəziyyəti*) adlı əsəri çapdan çıxır və həmin il İzmirdə təşkil edilmiş “İzmir İqtisadi Konqresi”ndə “Kitab Bayramı” sərgisində və “İqtisadi Misak” programında Atatürk mükafatı ilə təltif edilir (Yaqublu, 2013).

Bu kitab M.Ə.Rəsulzadənin “Azərbaycan” qəzetində nəşr etdirdiyi əsərinin daha təkmilləşdirilmiş və əlavələr edilmiş variantıdır (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016). M.Ə.Rəsulzadənin istiqlal mübarizəsini görməmək mümkün deyildi. *Azərbaycan Cümhuriyyəti* əsərinə İ. Stalinin şəxsən münasibət bildirməsi də bunun göstəricisi idi. O, 1923-cü il 16 sentyabr tarixində Azərbaycanın partiya rəhbərlrinə ünvanladığı məktubda M.Ə.Rəsulzadəni “ifşa etmək” üçün onun əleyhinə geniş təbliğat aparılması əmrini vermişdi. Hətta bunun üçün “əks-təbliğat kampaniyasının” əsas tezisləri belə müəyyənləşdirilmişdi (Mamulia və Abutalibov, 2014). İ. Stalin M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən irəli sürülən fikirlərin konkret faktlarla inkar etməyin mümkün olmadığını yaxşı başa düşdürünenə görə onun *Azərbaycan Cümhuriyyəti* əsərinə cavab olaraq tərtib edilməsin nəzərdə tutulan kitabda M.Ə.Rəsulzadəni 1918-ci ilin mart soyqırımları və Şamxor hadisələrinin təşkilatçısı olmaqdə, Türkiyənin yardımına getməkdə olan bolşeviklərin Bakını tutmasına əngəl törədərək türklərə xəyanət etməkdə və b. gülünc şeylərdə ittihad etməyi təklif etmişdi (Balayev, 2019). İ. Stalinin narahatçılığı əbəs deyildi. Çünkü bu əsər müstəqil Azərbaycanın tarixi dastanı idi.

Bu əsərlər içərisində *Əsrimizin Siyavuşu* əsərini (Rəsulzadə, *Çağımızın Siyavuşu*, 2014) xüsusilə fərqləndirmək lazımdır. Bu əsər 1920-ci ildə – yəni Cümhuriyyətin süqutu vaxtı Azərbaycanda qələmə alınsa da 1923-cü ildə İstanbulda çap edilmişdir. Bu əsər 1928 və 1989-cu illərdə Türkiyədə təkrarən nəşr edilmişdir. Azərbaycan dilində ilk nəşri 1990-ci ildə Bakıda olmuşdur. Bu əsərə yazdığı müqəddiməsində əsərin yazılmış məqsədini belə şərh edir: “Əsrimizin Siyavuşu” müəyyən bir məqsədlə, vətənimizin, millətimizin, əfkər və etiqadımızın düşmənlərinə qarşı məxsus bir hüsнədəvət təvəllid etmək niyyətiylə əvvəlcədən düşünülmüş bir əsər deyildir... “Əsrimizin Siyavuşu” böylə müəyyən bir məqsəd və planla yazılmış deyildir” (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016). *Əsrimizin Siyavuşu* əsərində M.Ə.Rəsulzadə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin xidmətlərini bir-bir sadalayır. Cümhuriyyətin qısa müddətdə ordu məsələsini həll etdiyini, ərazi bütövlüyüümüzü təmin etdiyini, daxili sabitliyi təmin etdiyini, ordumuzun əsasını qoyduğunu, viran qalmış ərazilərin bərpa edildiğini, xalqı maarifləndirmək üçün təhsil sahəsində mühüm işlər gördüyünü şövqlə qeyd edir. Bundan savayı Azərbaycanın müstəqilliyinin Paris sülh konfransında tanınmasına nail olmağını böyük ruh yüksəkliyi ilə xatırlayır (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

Əsərin sonunda Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizənin sönmədiyini qeyd edən, bir kərə yüksələn bayraqın bir daha enməyəcəyinə dair çağırışlar edən M.Ə.Rəsulzadə üzünü gəncliyə tutaraq belə xitab edir: “Ey gənclik!... Səndən əvvəlki nəsil yoxdan bir bayraq, müqəddəs bir ideal rəmzi yaratdı. Onu ... ucaldaraq dedi ki: - Bir kərə yüksələn bayraq bir daha enməz! Bunu deyərkən o bugünkü yetimanə mənzərəni nəzərə almamış deyildi. ... O, sənin o zaman bu bayraqı gənc ciyinlərinə alıb, məsum şəkildə küçə-küçə gəzərək, “irəli, irəli, Azərbaycan əsgəri!”-deyə, əsgər kimi addım atmağını görmüşdü deyə, bu sözü cəsarətlə demişdi. Əlbəttə ki, sən, onun bu ümidińi qırmayacaq, bu gün Parlament binası üzərindən Azərilərin yanıqlı yürüklərinə enmiş bu bayraqı təkrar o bina üzərinə taxacaq... Ya qazi və ya şəhid olacaqsın!” (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

Demokratianın gələcəyini şərh etməzdən öncə “Demokratiya nədir və nədən ibarətdir?” sualına cavab verən M.Ə.Rəsulzadə yazdı ki, demokratiya şəxsə azadlıq və xalqa aid hakimiyyət əsaslarının tərkibindən yaranan hüquqi bərabərlikdir. Hüquqi azadlıq isə cəmiyyətin şəxsiyyət üzərində təsir və təzyiqini təhdid edən, bunların qarşılıqlı münasibətlərini müəyyənləşdirən müqayisədir. M.Ə.Rəsulzadənin təbirincə desək, demokratiya siyasi baxımdan müxtəlif əqidələrin, sistemlərin bərabər azadlıq və hüquqlarla eyni cəmiyyətin daxilində təvazökar şəkildə yaşamalarına döyünlük göstərməkdir (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

“İxtilalçı sosializmin ifası və demokratianın gələcəyi” adlı əsərində ideyalarını M.Ə.Rəsulzadə 1929-cu ildə çapdan çıxan *Milliyyət və bolşevizm* əsərində daha da inkişaf etdirir. Bu əsər əslində məqalələr toplusudur. Bu topluda “Bolşeviklərin Şərq siyasəti” və “Milliyyət məsələsində bolşevik nəzəriyyələri” adlı əsərləri öz əksini tapmışdır (Yaqublu, 2013). Bu əsərlərində o, sovet hökumətinin

addımlarını kəskin şəkildə təqnid edir, sovet imperiyasının müstəmləkəçilik siyasetinin əsl mahiyyətini açıqlayırdı. Bolşeviklərin siyasetinin mahiyyətini M.Ə.Rəsulzadə bənzətmə formasında çox gözəl təsvir edirdi. O yazırkı ki, Lenin bir əliylə millətlərə hüquq paylayır, digər əliylə isə payladıgı hüququ quldurcasına oğurlayır (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

“Bolşeviklərin Şərq siyaseti” əsəri də M.Ə.Rəsulzadənin Azərbaycan xalqının milli istiqlal mübarizə tarixinin tədqiqi istiqamətində görüyü işlərə nəzər salmaq baxımdan son dərəcə dəyərlidir. Bu əsərin xüsusiəti “Milli istiqlal hərəkatları və bolşevizm” adlı bölməsini qeyd edə bilərik. Bu bölmədə milli istiqlal hərəkatının əsas qayəsi kimi millətin ortaqları maraqlarını xarici işgal və ya istismar əleyhinə qorumaq olduğu qeyd olunur. Bolşevizmə görə isə ortaqlı mənafeyi olan bir millət ola bilməz. Ona görə də M.Ə.Rəsulzadə yazırkı ki, hər hansı bir kommunist müstəmləkə və məhkum millətlərində olsa belə, milli birlik və milli mənafət uğrunda mübarizə apara bilməz (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

Çünki fəhlənin vətəni yoxdur, kosmopolitdir. Digər tərəfdən də kəndliyə torpaq verib onu məhsuldan məhrum edən kommunizm, Şərqdə istiqlal hərəkatını gücləndirməklə yanaşı, bu hərəkatın təbii nəticəsi kimi ortaya çıxan istiqlalə dözə bilməzdi və dözmürdü də. Rusyanın simasında kommunizm təhlükəsinin mövcudluğunu vurgulayan M.Ə.Rəsulzadə bu təhlükənin hətta Şərqdə milli cərəyanlar haqqındaki hərəkət tərzini də dəyişdirdiyini yazır (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

Bolşevizmin Şərq siyaseti ilə bağlı fikirlərini ümumiləşdirərək M.Ə.Rəsulzadə belə qənaətə gəlir ki, bolşevizm mübaliqəli fikirləri və boş vədləri ilə bəzilərini yolundan azdırı bilər. Belə bir zaman çərçivəsində də milli demokratiyalar üçün təhlükə doğuran bir cərəyan qara irticadan daha çox məhz qızıl irticadır. Hətta kommunizm fikirlərinə görə kommunizmdən fərqli olan bəzi zümrələri belə bacardıqca istifadə edirdi (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016). Ona görə də M.Ə.Rəsulzadə kommunizm təhlükəsinə qarşı bütün millətləri ehtiyatlı olmağa çağırırı.

M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyədə çapdan çıxmış ən dəyərli əsərlərindən biri də *Qafqaziya türkləri* adlı əsəridir. Bu əsər ilk dəfə olaraq türkoloq Yusif Akçuraoğlunun 1928-ci ildə nəşr etdiyi *Türk İli* adlı illik məcmuəsində çap olunub (Akçuraoğlu, 1928; Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016; Rəsulzadə, *Kafkasya türkləri*, 1993; Rəsulzadə, *Qafqaz türkləri*, 2012). Bu əsərin M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığının şah əsərlərindən biri olduğunu desək, yanılmarıq. 4 hissədən ibarət əsərdə “Tarixə bir baxış” (5 bölmədə), “Rus istilasında yüz il” (5 bölmədə), “Azərbaycan Cümhuriyyəti” (17 bölmədə) və “Dağıstan Cümhuriyyəti” (6 bölmədə) barədə ətraflı məlumat verilmişdir.

Bu əsər Qafqaz türklərinin tarixinə və Azərbaycan türklərinin Qafqazın təleyində oynadığı rola dair fundamental tədqiqat əsəridir. Bu əsər həm də Azərbaycanın dövlətçilik tarixi də adlandırılara bilər. Əsərin ilk hissəsi “Tarixə bir baxış” adlanır. Bu hissədə “Qafqaziya xəritəsinə bir nəzər”, “Türk ünsürünün Qafqaziyada yerləşməsi”, “Qafqaz və Azərbaycan türklərinin qövmi ənasırı”, “Azərbaycan və Türk Qafqaziyanın siyasi müqəddərəti” və “Qafqaziyada türk və islam xanlıqları” adlanan bölmələr yer almışdır. Əsərinin ilk hissəsində M.Ə.Rəsulzadə Qafqazın xəritəsinə nəzər salaraq 72 milləti ilə məşhur olan bu bölgənin şərq və cənubunda sarı rənglə verilmiş hakim bir rəngə diqqəti yönəldir və yazır ki, bu rənglə müsəlman millətinə işarə edilmişdir.

Türklərin hal-hazırda məskun olduqları Qafqaz torpaqlarının ən qədim zamanlardan bəri sakinləri kimlər idi? sualına cavab verən M.Ə.Rəsulzadə ilk öncə Qafqazı sak, kimmer, massaget, hun, ağaçəri, xəzər, səlcuq, qıpçaq türklərinin zamanla yurd etməsinə qısa şəkildə nəzər salır. O, atabəylərin də qıpçaq türkəti olduğunu, onları bir digər türk qövmü olan xarəzmşahların, XIII–XIV əsrlərdə isə türk-moğol istilasından sonra Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu, Səfəvi kimi türk sülalələrinin Azərbaycan ilə Şərqi Qafqazda hökmran olduğunu qeyd edirdi (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016). “Rus istilasında yüz il” adlanan əsərin ikinci hissəsində M.Ə.Rəsulzadə Şərqi Qafqazda çarizmin müstəmləkə siyasetindən, Qafqaz türklərində ədəbi və milli intibahdan, 1905-ci il inqilabından sonra Qafqazda vəziyyətdən, Qafqaz türklərində siyasi məfkurələrdən və 1917-ci il inqilabı ərəfəsində Qafqazda vəziyyətdən bəhs edir (Rəsulzadə, *Əsərləri-mühacirət dövrü*, 2016).

M.Ə.Rəsulzadə bu əsərində 1905-ci il rus inqilabından sonrakı tarixi Azərbaycan milli istiqlal mübarizəsi tarixində xüsusi mərhələ kimi fərqləndirir. Onun bu əsərində 1905-ci ildən sonrakı

dövrünə ayrıca yer ayırması da buna işaretdir. Həqiqətən də “Qafqaziya türkləri” əsərinin bu bölməsində göründüyü kimi, 1905-ci ildən sonra Azərbaycanda ictimai-siyasi, mədəni həyatda bir intibah dövrü yaşanmışdır. M.Ə.Rəsulzadə bu dövrdən bəhs edərkən Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Məhəmməd Hadi, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Üzeyir bəy Hacıbəyov, Əliabbas Müznib, Sabir Tahirzadə, Abdulla Şaiq, Abbas Səhhət və başqalarının adlarını sadalayaraq bütövlükdə 1905-ci il ixtilalının “Qafqaziya türklüyündəki milli qüvvətlərin inkişafı içində şayani-təqdir (təqdirəlayiq) bir məbdə (başlanğıc) təşkil” etdiyini yazırı (Rəsulzadə, Əsərləri — *mühacirət dövri*, 2016). Mətbuat tariximizdə yeni səhifə açan “Həyat”, “İşad”, “Açıq söz”, “Molla Nəsrəddin”, “Füyuzat” kimi mətbu orqanlarının istiqlal mübarizəsindəki xidmətlərindən bəhs edən M.Ə.Rəsulzadə bütövlükdə 1905-ci il inqilabından sonrakı dövrü belə dəyərləndirirdi: “Türk cəmiyyəti iqtisadi istehsal qüvvətlərini toplayaraq həyat və rəqabət meydanına çıxıbor və bu rəqabət həmləsi artdıqca kəndisinə dar gələn çarlıq üsuluna qarşı ədəmi-məmənuniyyəti də çoxalıbor, getdikcə liberallaşıbor və ixtilalpərvər oluyordu” (Rəsulzadə, Əsərləri — *mühacirət dövri*, 2016).

M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyədəki növbəti mühacirət dövrü fəaliyyəti 1947-ci ildən başlanır və onun ömrünün sonuna qədər davam edir. O, 8 iyul 1947-ci il tarixində Türkiyədəki dostlarına məktublar yazar. Həmdullah Sübhi Tanrıövər də daxil olmaqla onun dostları Türkiyə Cümhuriyyətinə qayıtmasından ötrü Xariciyyə vəkili ilə görüşərək razılıq əldə edirlər. Həmin dövr Türkiyə Prezidenti İsmət İnönüün sərəncamı əsasında M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyə Cümhuriyyətinə qayıdışına icazə verilir və M.Ə.Rəsulzadə Türkiyə vətəndaşlığına qəbul olunur və 1947-ci ilin sentyabr ayında Türkiyəyə qayıdır. 2 fevral 1949-cu il tarixində Ankara şəhərində “Azərbaycan Kültür Dərnəyi”ni təşkil edir. 1949-cu ildə isə “Azərbaycan Kültür Gələnəkləri” kitabını çap etdirir. Bu əsər 1949-cu il 28 may tarixində Ankarada Azərbaycan istiqlalına həsr olunmuş konfransdakı eyni adlı geniş məruzəsinə əsaslanır. Konfransdakı çıxışında M.Ə.Rəsulzadə bütün mədəniyyətlərin yaranişını 3 böyük amilin qarşılıqlı təsirləri ilə əlaqələndirir. O, ilk olaraq coğrafi amil kimi vətəni, etnoqrafik amil olaraq milləti, mənəvi amil kimi isə mədəniyyəti qeyd edir və bütövlükdə Azərbaycanın Yaxın Şərqi mühüm strateji mövqədə yerləşdiyini vurğulayır (Yaqublu, 2013).

1950-ci ildə M.Ə.Rəsulzadənin *Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı* əsəri çapdan çıxır (Yaqublu, 2013). Bu əsərdə o, Hüseyn Cavidin, Əhməd Cavadın, Cəfər Cabbarlının və digərlərinin məqalələrindəki sətiraltı mənalar milli ruha bağlılığı ifadə edirdi. Hüseyn Cavidin məqalələrində siyasi motivlərin gücünü xüsusi olaraq qeyd edən M.Ə.Rəsulzadə yazırı ki, bolşeviklər məsələni sonradan başa düşərək onun pyeslərinin tamaşaşa qoyulmasını qadağan edirlər və şairə tənqidlər yağıdırırlar (Yaqublu, 2013).

M.Ə.Rəsulzadə bu əsərdə dünya tarixinin xülasəsini haqq ilə nəhaqqın, azadlıqla əsarətin mübarizəsinin bir təzahürü adlandırır və yazar ki, bir tərəfdən azadlıq və demokratiya, o biri tərəfdən də totalitarizmə kommunizm cəbhəsinə ayrılmış bugünkü dönyanın mənzərəsi həmin mübarizədə yeni qarşılaşma anlamına gəlirdi. Daha sonra o, fikirlərini ümumiləşdirərək yazırı ki, bu mübarizədə milli Azərbaycan türklüğünün yeri çoxdan məlumdur. Taleyini azadlıq sevən millətlər və mədəniyyət dünyası taleyi ilə bağlanmış Azərbaycanın azadlıq və demokratiya cəbhəsində əldə edəcəyi qəti zəfərə heç vaxt şübhə edilməməlidir (Rəsulzadə, Əsrimizin Siyavuşu, 1991).

1950-ci il 28 may tarixində M.Ə.Rəsulzadə “Çağdaş Azərbaycan tarixi” mövzusunda məruzə də etmişdir. Bu məruzə 1951-ci ildə Ankarada çap edilmişdir. Bu əsərdə M.Ə.Rəsulzadənin də qeyd etdiyi kimi, həmin dövr üçün obyektiv şəkildə daha az tədqiq edilən 1920-ci ildən sonrakı dövrə dair çox dəyərli məlumatlar verilmişdir. Bu əsərdə Rəsulzadə milli istiqlal mücadiləsinin gizli formada də davam etdiyini, gizli bəyannamə və qəzetlər nəşr edildiyini vurğulayır.

M.Ə.Rəsulzadə yazar ki, bolşevik leksikonu Azərbaycanın bütün vətənpərvərlərini müsavatçı adlandırırdı və müsavatçılıq vətənpərvərliyə sinonim idi. Bolşeviklər Azərbaycanda milli istiqlal atşını söndürməyə çalışsalar da, buna uzun illər sərf etməli olmuşdular. Bu məqama toxunan M.Ə.Rəsulzadə yazırı ki, bolşeviklər nə qədər “milliyyətçiliyi yox etdik” desələr də, bu barədə bir çox bəyanatlar versələr də, son illərə qədər sovet mətbuati və hökuməti Azərbaycan vətənpərvərliyinin rəmzinə çevrilmiş müsavatçılıq əleyhinə şiddətli mübarizə aparmağa davam etmişdir (Rəsulzadə, Əsrimizin Siyavuşu, 1991).

“Çağdaş Azərbaycan tarixi” əsərində diqqəti cəlb edən bir maraqlı məqam M.Ə.Rəsulzadənin “Tarixin əsil materialını təşkil edən yeni Azərbaycan nəslini nə vəziyyətdədir?” sualına cavab axtarışıdır. O, Berlində azərbaycanlı əsirlərlə səhbətləri əsasında aldığı məlumatları təhlil edərək yazırkı ki, Azərbaycanda həmin illərdə yalnız Oktyabr inqilabı və Azərbaycanın sovetləşdirildiyi gün bayram kimi qeyd edilirdi. Milli ruh sahibi olan ziyalılarımızı məhv edən və mədəniyyətimizin formasını dəyişdirməyə çalışan sovet rəhbərliyi Azərbaycanın türk-müsəlman dünyasıyla mövcud ən son mənəvi əlaqələrini da qopartmaq niyyətində idi (Rəsulzadə, Əsrimizin Siyavuşu, 1991). Bununla belə, M.Ə.Rəsulzadə əsərinin sonunda ümidsizliyə qapılmayaraq Azərbaycanın yenidən öz istiqlalını əldə edəcəyinə olan inamını ifadə edirdi. Bütövlükdə, qısaca nəzərdən keçirdiyimiz “Çağdaş Azərbaycan tarixi” əsəri Azərbaycanın 1920–1930-cu illər tarixi ilə bağlı dəyərli tədqiqat əsəridir.

M.Ə.Rəsulzadə “Stalinlə ixtilal xatirələri”ndə Dərbəndin şimaldan gələn hücumların qarşısını almaq üçün tikilən sədd olmasını qeyd etməklə onun tarixi Azərbaycan şəhəri olmasını bir cümlə ilə ifadə edirdi. M.Ə.Rəsulzadənin bu əsərində Azərbaycan hüdudlarına dair bu cür maraqlı ifadələrə azaz da olsa yer verilir. M.Ə.Rəsulzadə ilə Moskvada görüşlər vaxtı da maraqlı dialoqlar baş tutmuşdur. Xüsusilə millətçilik ətrafında etdikləri səhbətlər tədqiq etdiyimiz problem baxımdan da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, İ.Stalinin M.Ə.Rəsulzadəyə xitabən dediyi “Azərbaycanda bir az hökumət etdiniz. Fəqət çox dərin bir iziniz qalmışdır. Bu izlə hələ də mübarizədəyik... Xüsusilə ziyalılar millətçilik ruhu ilə aşılanmışdır, - dedi və sonra üzünü şəxsən mənə çevirərək: - Sizcə, bu millətçilik təsirinin əsas amili nədir?” sualına cavabı qısa və aydın olmuşdur: “Millətçilik deyilən başqa bir insan birliyinin öz varlığını müdafiədən başqa bir şey deyildir” (Rəsulzadə, Stalinlə ixtilal xatirələri, 1991).

Bütövlükdə, *Bir türk milliyətçisinin Stalinlə ixtilal xatirələri* əsəri M.Ə.Rəsulzadə yaradıcılığının ən mühüm son əsərlərindən biri oldu. Ümumiyyətlə, İ.Stalinlə görüşdə bu gün belə dillər əzbəri olan bir dialoq hər dəfəsində paylaşıılır və xatırlanır.

M.Ə.Rəsulzadənin Türkiyə dövrü fəaliyyətini ümumiləşdirmiş olsaq, bu dövrü Azərbaycan istiqlalı uğrunda mübarizə tarixinin xüsusü bir dövrü kimi fərqləndirməliyik. Bu dövrdə istər tariximiz, istərsə də mədəniyyətimizlə bağlı onun yazmış olduğu çoxsaylı əsərlər bütövlükdə dövlətçilik tariximizin, ənənələrimizin yaşadılmasına xidmət etmişdir.

Ədəbiyyat

1. Akçuraoğlu, Y. (1928). *Türk yılı. Türk ocaqları mərkəzi heyəti tərəfindən nəşr olunmuşdur*. Yeki Mətbəə.
2. Balayev, A. (2019). *Məmməd Əmin Rəsulzadə: Qürbətdə Vətən davası, 1922–1943*. Pergament Y.E.
3. Mamulia, G., & Abutalibov, R. (2014). *Strana ogney. V bor'be za svobodu i nezavisimost': Politicheskaya istoriya azerbaydzhanskoy emigratsii, 1920–1945 gg.* CBS.
4. Rəsulzadə, M.Ə. (1912). İran türkleri. *Türk yurdu*, 2(6), 551–556.
5. Rəsulzadə, M.Ə. (1912). İran türkleri. *Türk yurdu*, 2(9), 548–556.
6. Resulzade, M.E. (1912). İran türkleri. *Türk yurdu*, 1(4), 106–111.
7. Rəsulzadə, M.Ə. (1918, 25 iyul). Azərbaycan Heyəti-Mürəkkəsəsirəisi Rəsulzadə Əmin bəyin mühüm bəyanatı. *Yeni məcmuə*, №54, 26–28.
8. Rəsulzadə, M.Ə. (1991). *Əsrimizin Siyavuşu. Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi*. Gənclik.
9. Rəsulzadə, M.Ə. (1991). *Stalinlə ixtilal xatirələri*. Elm.
10. Rəsulzadə, M.Ə. (2001). *Əsərləri* (Cild 2). Şirvannəşr.
11. Rəsulzadə, M.Ə. (2012). *Qafqaz türkləri* (Y. Türkəl, İsləyib çap edib). Təknur.
12. Rəsulzadə, M.Ə. (2013). *İran türkləri* (Y. Türkəl, İsləyib çap edib). Təknur.
13. Rəsulzadə, M.Ə. (2014). *Çağımızın Siyavuşu*. Təknur.
14. Rəsulzadə, M.Ə. (2016). *Əsərləri (Mühacirət dövrü)* (Cild 1). OL npkt.
15. Resulzade, M.E. (1993). *İran Türkleri: Türk Yurdu ve Sebilürreşad'daki yazıları* (Y. Akpinar, İ. M. Yıldırım, & S. Çağın, Haz.). Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.

16. Resulzade, M.E. (1993). *Kafkasya türkleri* (Y. Akpınar, İ. M. Yıldırım, & S. Çağın, Haz.). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
17. Şimşir, S. (2013). *Azerbaycanın istiklal mücadelesi*. Alioğlu Matbaacılık.
18. Şimşir, S. (2019). *Mehmet Emin Resulzadenin Türkiyedeki hayatı, faaliyetleri ve düşünceleri*. Türk Kültürü Araştırma Yayın.
19. Yaqublu, N.Q. (2013). *Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Ensiklopediyası*. Kitab Klubu.

Daxil oldu: 23.10.2025

Qəbul edildi: 09.01.2026

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/54-62>

Abdelkader Boudouma
University of Tlemcen
<https://orcid.org/0009-0005-2130-3320>
abdelkader.boudouma@univ-tlemcen.dz

Niccolò Grimaldi: The Aesthetic Experience ... An Experience of Understanding and Teaching

Abstract

This article explores Niccolò Grimaldi's philosophy through the concept of waiting (*attente*) as the fundamental condition of consciousness arising from the gap between desire and fulfilment. It argues that disappointment constitutes the negative origin of philosophy and grounds an ontology marked by solitude, melancholy, and expectation. The study further examines Grimaldi's understanding of aesthetic experience as distance, play, and a metaphysical journey, in which art both estranges and reorients human existence. Focusing on painting, particularly Grimaldi's reading of Van Gogh, the article analyses the autonomy of artistic creation, the expressive power of colour, and the fragmentation that leads to aesthetic synthesis. Ultimately, it shows that for Grimaldi, aesthetic experience is an experiential mode of understanding that reveals truth beyond conceptual knowledge and situates art at the intersection of ontology, desire, and lived experience.

Keywords: Niccolò Grimaldi, aesthetic experience, Waiting (*Attente*), desire and disappointment, Philosophy of Art

Abdelkader Boudouma
Tlemcen Universiteti
<https://orcid.org/0009-0005-2130-3320>
abdelkader.boudouma@univ-tlemcen.dz

Nikkolo Qrimaldi: estetik təcrübə ... anlama və tədris təcrübəsi

Xülasə

Bu məqalə Nikkolo Qrimaldinin fəlsəfəsini arzu və yerinə yetirmə arasındakı boşluqdan irəli gələn şüurun əsas şərti kimi gözləmə (diqqət) anlayışı vasitəsilə araşdırır. Məyusluğun fəlsəfənin mənfi mənşeyini təşkil etdiyini iddia edir və tənhalıq, melanxoliya və gözlənti ilə xarakterizə olunan ontologiyani əsaslandırır. Tədqiqatda Qrimaldinin estetik təcrübəni məsafə, oyun və meta-fizik səyahət kimi başa düşməsi araşdırılır ki, bu səyahətdə sənət həm uzaqlaşır, həm də insan varlığını yenidən istiqamətləndirir. Rəssamlıq, xüsusən də Qrimaldinin Van Qoq əsərlərini oxumasına diqqət yetirən məqalədə bədii yaradıcılığın muxtariyyəti, rəngin ifadəli gücü və estetik sintezə aparan parçalanma təhlil edilir. Nəticədə, Qrimaldi üçün estetik təcrübənin konseptual biliklərdən kənarda həqiqəti ortaya qoyan və sənəti ontologiya, arzu və yaşanmış təcrübənin kəsişməsində yerləşdirən təcrübi bir anlayış üsulu olduğu göstərilir.

Açar sözlər: Nikkolo Qrimaldi, estetik təcrübə, gözləmə (diqqət), arzu və məyusluq, incəsənət fəlsəfəsi

Introduction

Niccolò Grimaldi, a disciple of Vladimir Jankélévitch, has founded and continues to find to this day a philosophical thought distinguished by its cogency and originality, fundamentally predicated upon the idea of “waiting” (*attente*). He is a fervent advocate for the value of sharing sensations and emotions in constructing an ontology of waiting. Grimaldi is characterised by a pronounced inclination towards prolonged contemplation, a contemplation replete with melancholy and affection.

Born on 24 December 1933, he obtained his agrégation in philosophy in 1955. Since 1963, he has served as a professor at Sorbonne, where he has successively held the chair of the history of modern philosophy and metaphysics. From 1983 until 1988, he presided over the Centre for Cartesian Studies.

Grimaldi prefers the practice of philosophising to merely reading the works of philosophers. He has not been captivated by great philosophical names, which have often exerted pressure and constraints upon certain philosophers who were striving to pursue their distinctive philosophical projects. For us, however, Grimaldi is the philosopher who has distanced himself from the “trend” of the great names, for in his works, the names Hegel, Marx, Nietzsche, Husserl, and Heidegger are but rarely encountered. Instead, he chooses to orient his philosophical practice towards philosophical and occasionally even literary and artistic figures who have not held a prominent place in the works of contemporary philosophers. Thus, his writings include references to Diderot, Montaigne, Proust, Alain, Ravaissón, Malebranche, Condillac, and Bergson.

Research

Grimaldi is regarded as one of the most distinguished and accomplished readers of Descartes, to whom he has devoted numerous writings throughout his philosophical career. Grimaldi speaks in the very manner in which he writes; unlike many contemporary philosophers, he presents us with the possibility of philosophising beyond the predetermined pathways of philosophy, which today are widely circulated and recognised, such as analytic, hermeneutic, pragmatic, and even phenomenological traditions. Accordingly, Grimaldi prefers to engage with his subjects in a manner that is free and unencumbered, rejecting any attempt to reduce philosophy to mere opinions, ideas, or intellectual luxuries. Thus, such philosophising would not require toil or perseverance to attain it. Philosophy, for the Grimaldi, is not a matter of settled thought; instead, its resolution remains a locus of anticipation and expectation. This is revealed in his writings, which are imbued with a particularly intense sense of strangeness, a feeling of alienation that is almost gnostic, an estrangement from the world, life, and existence.

The experience of deprivation is one directly linked to desire, wherein a conspicuous gap appears between what life bestows upon us and what we await from it. Human desire does not align with what one wishes to obtain; life may at times encounter its most violent collision with radical impossibility. This distance and the act of reflection, on the one hand, and the “noncoincidence” between desire and its fulfilment, on the other hand, have led Grimaldi, since his earliest works *Desire and Time* (*Désir et Temps*, 1971), to assert that the origin of all philosophy is “disappointment” (*déception*). This negative origin enabled him to link philosophy with the wager of waiting. This wager forms the very foundation upon which his philosophical project rests. Since the intention of consciousness is one thing and its possession another, this state creates a kind of “gap” (*écart*) that renders waiting an inescapable condition. Indeed, there is no desire except where there is waiting; for consciousness, waiting is what tendency is for life. Waiting is the principle of consciousness, and tendency is the principle of life.

Accordingly, philosophy ought to possess the capacity to discern what must be done, wherein one finds the most significant topics indicative of its fecundity and originality, those related to the investigation of desire, disappointment, melancholy, solitude, love, alienation, and strangeness. For Grimaldi, philosophy is “the sum of answers capable of adducing arguments and justifications for the many questions that existence poses to us (Grimaldi, 2014, p. 7).” Whereas the thought of many philosophers is circumscribed by the systematic ideas they propose, the case is otherwise with Grimaldi: he regards thinking as the path upon which one walks in order to discover something, without knowing its proper destination. When, in 1968, he resolved to think in radical isolation, he acquired for himself a “semaphore”; at that time, the matter concerned the search for suitable conditions for thinking, whereby the place came to reflect Grimaldi’s ontological solitude. It was not merely that his solitude was provoked; instead, it continually reminded him of solitude, reminding him that truth can be encountered only within an essential solitude, grounded in scepticism towards existence at the borders of reality. In our view, Grimaldi does not prefer to flee from his ghosts; instead, one finds him persistently and stubbornly intent on illuminating a corner of existence’s

darkness. This has enabled him to enter into a rigorous dialogue with philosophers, writers, and even artists to comprehend what they wish to contemplate.

The origin of philosophy, Grimaldi contends, carries within it an element of disappointment; it is difficult to embark upon the search for the truth of life and the history of life, a difficulty that, for Grimaldi, is bound to the decision to undergo two experiences through which he has passed since his youth. He affirms that his orientation towards seeking a truth other than that established by the sciences and forms of knowledge, which we have long awaited from science, yet in vain, was decisively shaped by these experiences. Thus, it may be said that the turn towards philosophy was justified: "My first experience", he states, "dates back to the period of captivity and occupation during 1942–1943, the time of the siege of France, which was marked by fear, obsession, and anxiety about the future, feelings experienced by the peoples of Europe, as if intimating the necessity for the advent of another, different world." Grimaldi continually observes: "The great peace of nature exists everywhere. At that time, it appeared as although man had become lost and bewildered in nature and estranged from it."

Here, for Grimaldi, the first issue that preoccupied him for a long time emerged, namely, the truth of the foundational transcendence of human existence in nature. While we find that what is in man is of nature, we are nonetheless confronted with such a sensation, the sensation of being alien to it.

Grimaldi regards the second experience as a continuation of the first, whereby, in addition to the concept of nature, another fundamental concept emerges: "life" (vie). Here, his early engagement with the works of Nietzsche becomes apparent. Accordingly, the two experiences related to nature and life revealed something of the ennui of existence that began to pervade and take root within Europe during and after the Second World War, a time when all rushed to possess what others had. In those moments, European humanity was compelled to seek waiting and desire, which might allay its fears and anxieties, even if only temporarily. Here, Grimaldi, for his part, is also inclined to pose the following question: How is it that, in all these circumstances, human beings search for something beyond life, in pursuit of a meaning that appears to be lacking? Life itself, he maintains, carries its meaning; it is that which nature reveals. It is at this point that the exceptional presence of Nietzsche arises, whose works he encountered in one of his family's libraries and immediately set about reading, a reading that, as he states, "granted him a fundamental ontological revelation, consisting in that which reveals the finitude of our existence in writing. Writing here is a ceaselessly flowing current that resides within us as sentiment, as overwhelming passion; it is thought to be accessed through the energy of its rhythm. Moreover, since, at that time, everyone recognised Nietzsche as a philosopher, I began to incline towards philosophy as although he were the true inspiration for the new experience to which I would devote the greater part of my life. To this day, after sixty years, I still confess neither to have neglected nor forgotten it (Grimaldi, 2020, p. 12)."

That which is most sensitive and most concrete is the very subject upon which philosophy exercises and practises its analyses, such as those relating to waiting, solitude, disappointment, and desire. All these terms enable us to engage in authentic philosophical practice and render it experimental, thereby allowing us to sense its materiality. It is, of course, from this ontological tension and brilliance with which Grimaldi lives alongside his ideas that he never, in my view, harboured an ambition to establish a philosophical doctrine or a self-contained intellectual system. When asked what led Grimaldi to devote such unparalleled attention to the ideas of other thinkers so much that he undertook to analyse them without concerning himself with clarifying or developing his thought, he responded: "My ambition was never to find an original system of thought, but rather to approach the truth. This is what drove me fundamentally towards philosophy. The truth obliges each one of us to search tirelessly, as if it imposes itself upon us just as we impose ourselves upon it. Naturally, this state is fundamentally due to the very nature of truth; it is for this reason that error becomes the sole, authentic element in philosophy."

The second observation concerns the history of philosophy, affirming that the failure of early philosophers to open themselves to their predecessors, or even to their contemporaries, prevented them from deepening their reflection on their ideas and thus from attending to them to understand the

difficulties these thinkers faced. The history of philosophy is a “cartography of thought”, a “mapping” that grants us the possibility of inhabiting it (Grimaldi, 2020, p. 13).

For this reason, I believe, from a rigorously pedagogical perspective, that there is no better method for teaching philosophy than for the study of the principal doctrines with the greatest possible precision. The most important aspect of their study does not reside in knowing what this or that philosopher asserts but rather in the capacity to comprehend how they were led to think and even how they conceal their preference for one self-evidence over another. “When confronted with any doctrine or creed, as both a teacher and philosopher, my primary concern was to describe the problem for which I began to seek a possible solution, then to understand the experience that led to its emergence, and finally, I was obliged to clarify how the question under consideration demonstrates that the presuppositions of this method implicitly contained the doctrines.” (Grimaldi, 2020, p. 16).

Aesthetic Experience as Distance and Journey

How is it possible for us to depart without any movement? How might we change the world without changing places? Moreover, how can journeying become metaphysical? The estrangement of art lies in its metaphysical dimension, which is, of course, fundamentally related to play as the primary feature of the artistic experience. This condition manifests itself most clearly in dance, theatre, and especially in those who do not mask in their embodiment of a particular role. For, from behind the mask, the dancer does not affirm his natural individuality within his existence, which is enclosed within appearances. Nor does he ever affirm it in the person whom he is invited to embody, by this new manifestation. Accordingly, he neither affirms the individuality of nature at the moment of donning the mask nor can he, in that instant, become the very person whom the mask invites him to incarnate and perform. The mask may direct the dancer toward a place other than that assigned to him by his natural existence.

This pertains to the actor (the dancer); as for the spectator, if the mask dances for the spectator, it simultaneously obliges him, on the condition that he, too, joins its play. For this reason, the spectator feigns ignorance of what the masks conceal and pretends not to encounter them. This extraordinary genius, the mythical animal that the dancer embodies, plays through him the game of naïveté, the game of surprise, and thereby enables the internal gesture (*mime intérieur*) of the self to be acknowledged as one of the essential features of the experience of play that defines the experience of art.

At this juncture, a fundamental question may be raised: If art has no function other than to estrange us, does strangeness then become the very essence of art? To address this question, we may point to the following essential consideration: it is not sufficient merely to possess the capacity to believe in the reality represented by art; instead, desire must also grant us the belief in it. This underpins every style, enabling us to see the thing as although we had never seen it before. Style is that which allows us to confer meaning upon what is represented. Diderot, as Grimaldi noted, insisted that painting ought not to represent to us, from those most banal scenes and commonplace images, anything other than the possible realities contained within them. If Diderot rejected the presence of ambiguity, anomalies, and absurdity within art, it was because art ought to bring us closer to that which it represents; for art, it transports us only to the extent that it convinces us and only insofar as we can believe in it. However, we are often mistrustful of the possibility (Grimaldi, 2020, pp. 17–18).

However, if, as Diderot suggests, art must always bring us closer to that which it represents, as if it were natural, it must not reveal it to us as we perceive it in its natural state. Art draws us back, once again, towards the world. Of course, we ought not to reduce the function of art solely to wonder, as to claim that the marvellous is always beautiful, no matter how marvellous something may be, it is beautiful, and there is nothing marvellous except that which is beautiful. Apollinaire introduces another function, surprise, affirming that surprise in art is a powerful stimulus towards that which is serious. In this way, Picabia shares the taste for adventure for the sake of adventure. Suppose it is true that not all that is marvellous thereby possesses aesthetic value. In that case, it is equally the case that no aesthetic experience is possible without the sensation of distance and transformation with respect, of course, to the naïveté of existence and the familiarity of language. Art may bewilder us by its

subject when we discover worlds previously unseen; however, it may also perplex us by its style, when we see the world as although we had never discovered it at all. The experience that arises from art is always, inevitably, an experience of journeying (Grimaldi, 2020, p. 194).

However, can we claim that art reflects only the image of strangeness and the marvellous? Moreover, if art is a journey, of what surprise, distance, and strangeness is it a matter? The experience of art is not confined merely to viewing a painting as although it were a game of forms and colours assembled within a particular system; rather, it is founded upon the recognition of oneself within these forms and colours. "Painting is poetry without words," like a text filled with signs that demand translation, interpretation, and understanding. Pictorial deception, such as narrative or comedic deception, transports the spectator to other places, other times, and other lives. In the perpetual temporality of deception, the experience of art achieves a crossing of the boundaries of our existence; art is a metaphysical journey (Grimaldi, 2020, p. 198).

Forms, colours, and signs are what paintings indicate; however, what the painting expresses in all its parts and details are emotions, sensations, and human feelings. The visible space gives expression to the invisible space. Nor can the painting be reduced merely to a composition of forms or relationships between colours; colours and forms are nothing but sensations, which the viewer must recognise and acknowledge. This entails experiencing them imaginatively, which in turn means, through imagination, reconstituting their lives across other places and times, that is, enabling them to journey.

In line with these theoretical observations, we find an experimental horizon among many painters, foremost Eugène Delacroix. In one of his letters dated 8 October 1822, he writes: "They say that when I complete a painting, I am not writing a thought. How superficial! For in so doing, they strip painting of all that is uniquely its own. If the writer says everything to be understood, we find that in painting, a marvellous bridge is established between the souls of the characters and the soul of the spectator. Although the latter sees images and external nature, he inwardly contemplates the true contemplation shared by all humanity. The act of artistic creation is, rather, dear to the heart of every person." (Grimaldi, 2020, p. 200).

Aesthetics and the Cogito of Painting

Niccolò Grimaldi offers a precise characterisation of Van Gogh's artistic aesthetics, describing it as a "fragmented aesthetic" (*esthétique en miette*), an apt description of Van Gogh's artistic life, which he developed over eighteen years. This fragmentation ultimately led him to establish a distinctive system that characterises his artistic experience. In his interpretation of this experience, Niccolò Grimaldi relies upon Van Gogh's correspondence with his brother Theo.

First, it is pertinent to highlight the following issues through which Niccolò Grimaldi commences his interpretation of Van Gogh's correspondence, principally concerning his artistic career in painting. There is, first, a reference to the foundation of genius, followed by particular observations that distinguish Van Gogh's pictorial language, and finally, the issue of what the artist imitates when he affirms his imitation of nature. Thus, Van Gogh's artistic experience is constituted through a triad: genius (*génialité*), innovation (*renouveau*), and revolution (*révolution*). However, what is meant by a "fragmented aesthetic"? According to Niccolò Grimaldi, when Van Gogh began articulating his thoughts on art, he presented them in the following terms: What do we expect from painting? What is the true nature of its expressive tools? What is the relationship between painting and nature? What is the significance of painting? Moreover, what is the meaning of colouring and colours? In short, Van Gogh, through these questions and stages, developed a fragmented aesthetic. Starting from this fragmentation, as a fundamental and radical stance in Van Gogh's work, he was then able to move directly towards coordination once he had completed the process of synthesis (Grimaldi, 1995, p. 18).

Van Gogh's genius led him to dissolve and merge into painting, following the catastrophic and troubled circumstances he endured for so long. In the face of numerous disappointments in love, the renunciation by his family, and his unsuccessful attempt to become a preacher and religious evangelist, painting became the sole purpose for which he lived. His relationship with painting was marked by profound tension, and he never knew of stability. Van Gogh's conception of art bears its

sublimity and its capacity to transcend our consciousness; that is, art becomes more than our rational comprehension. It stirs the imagination within him, and although human hands execute it, it is not solely the product of those hands. Instead, it flows from the deepest source of our spirit. Thus, everything in art is the result of our skill and dexterity, alongside the requisite technical mastery; accordingly, art is both mechanical and natural, and without all this, there would be no work.

In his correspondence with his brother Theo in 1889, a year before his death, Van Gogh addressed a number of conclusions concerning the relationship between art and nature, a relationship whose significance can be grasped only by referring to another relationship: that between man and nature. While man may find himself within a natural environment, the artist lives in nature itself, as although he has become nature.

Van Gogh is the artist who achieved a humanistic vision upon a natural foundation. From his youth, he was open to the study and care of the subject of nature and its relationship to art under the influence of the painter Millet and the writer Zola. This is a point he continually affirms in his correspondence with his brother Theo, stating: “I have found no finer definition of art than this equation: art is man added to nature” (*l’art, c’est l’homme ajouter à la nature*), whereby nature, reality, and truth enable the artist to extract meaning, interpretation, and individuality (Grimaldi, 1995, p. 95).

Painting teaches us the discipline of seeing nature. Among the aesthetic conclusions that arise from this, as articulated by Van Gogh, are that nature becomes both principle and law; nothing attains universality unless it is truthful, and there is no truth except in nature. Accordingly, it is necessary to search for the possibility of discovering natural means so that we may articulate what nature wishes to make heard. “Continue your walk, your wandering,” Van Gogh writes to his brother in February 1874, “Continue your love, longing, and passion for nature; it is the sole essential element through which you may gradually learn art. The painter understands (*comprendre*) nature and teaches us (*apprendre*) how to see it” (Grimaldi, 1995, p. 98).

In his correspondence from 1881, Van Gogh declared that he has become a painter, having succeeded in developing his vision of the relationship between art and nature, particularly through his affirmation that nature becomes both principle and law. Nature manifests its violence and harshness towards the painter, and only one who strives to confront it is impelled to triumph over it until the painter and nature come into harmony. After a period during which nature displays a certain violence, tranquillity eventually emerges. Here, Van Gogh borrowed the phrase “Mauve,” which he deemed to reflect his fundamental principle in work: “Penetrate nature deeply, the way is marked out.” This, for him, signifies the first distinctive moment in the relationship between nature and art.

The second moment, as Niccolò Grimaldi deduces from his continued reading of Van Gogh’s correspondence, relates to when nature becomes a work, at which point painting takes precedence over nature. At this stage, Van Gogh is wholly absorbed in the perpetual search for models. In his correspondence from 1888, he writes, “It is impossible to paint without models, as these remain attached to nature. The obsession with seeking out models delayed his progress as a painter due to poverty and deprivation; nevertheless, he overcame this condition, subsequently announcing his absolute immersion and dedication to painting, devoting himself entirely to it. He states, ‘I have come to do everything in my power to maintain myself in painting without departing from it, for it has become the backbone of art and the skeleton upon which everything else rests and coheres. Thus, it will be my duty to devote all my energy and vitality to my paintings.’”

“I have begun to paint with passion, for now see no other path but that of painting, a path that can lead me to my aim: to paint without ceasing” (Grimaldi, 1995, p. 86). This prompts us to posit Van Gogh’s case as a hypothesis for the “cogito” of painting, wherein the artist’s entire self and existence are inseparably bound to painting his “self” (*moi*), in which rigour and madness commingle. Thus, can we conceive of Van Gogh’s existence without painting? How might we interpret the autonomy of painting for Van Gogh? Moreover, does the escape from the imitation of nature signify a lack of fidelity to painting itself? In other words, can we affirm the value of painting without the imitation of nature?

On this point, Van Gogh stated, “Nature told me something, and I proceeded to condense it—sténographie.” This indicates the radical transformation that painting began to undergo in his practice. This transformation would have a profound effect on the birth of artistic movements that rebelled against imitation in its Aristotelian sense. From 1885 onwards, a period that Niccolò Grimaldi designates one of revolution and liberty, he affirms the following: “The autonomy of painting from the colours of objects found in nature reflects a fundamental turning point that led Van Gogh to prefer painting a canvas less faithful [to nature] rather than producing a painting notable for its precision and resemblance to nature” (Grimaldi, 1995, p. 89).

Naturally, paintings find no composition other than nature itself. However, it cannot remain perpetually subject to nature’s principles and laws because painting does not express the same thing in the same way. Thus, the utterance of painting is not that of nature, even though this utterance was the beginning and point of departure for every painter. Colors, for instance, do not impose themselves upon the painter; he is free to refuse subordination to nature, and in this act of rebellion, he becomes creative. The painter freely selects his rhythms and tones, summoning colours one after another, in succession, until they form a harmonious whole, as although we are confronted with a painter composing a unique symphony in colour. Painting must express the very thing itself, for it constitutes, for itself, its own language. Painting resembles only itself and never resembles nature, just as sténographie cannot be likened to Latin script. There thus exists an authentic and fundamental autonomy of painting (Grimaldi, 1995, p. 88).

According to Niccolò Grimaldi, the autonomy of painting originates from a genuine theorisation of the painter’s relationship with colours and colouring; there is no such thing as colour in itself. “If the small church in which I painted my Pietà (*The Virgin Weeping over the Body of Christ*, 1889) was dim and pale,” says Van Gogh, “to the extent that I did not know how to complete my painting, I was compelled to continue it only after having cast over Christ’s body shadows of Prussian blue and gleams of pure iridescent yellow.” This is what Van Gogh’s theory of colour teaches us: from nature to canvas, through the freedom of colour selection, or what we might term the theory of intentional colouring.

The second theory that we may ascribe to Van Gogh calls upon the painter to effect a genuine revolution in painting. Rather than allowing nature to impose its colours upon the painter, the latter is invited to choose freely the colours that enable him to represent nature. Nature does not grant its colours to the canvas; rather, the reverse is true: the painting bestows its colours upon nature. In other words, the painting becomes our window through which we view nature. Nature exists in the painting, not the painting in nature. It is as if we are presented with a second intentionality: the intentionality of the painting itself, which is directed immediately towards its colours, independently of nature.

For the third theory, Niccolò Grimaldi suggests that it may be summarised as follows: colours express something using themselves. This principle does not constitute a thesis that can be refuted; rather, it is a truth that requires only that we open our eyes to verify it, such that it cannot be denied and, therefore, ought to be utilised. The beautiful is truly beautiful, and it is, moreover, true. Where demonstration proves unavailing, a particular manifestation occurs: what cannot be demonstrated is revealed. Demonstration concealment; revelation discloses. This is the experience of the painter Paolo Veronese (1528–1588) when he set about painting his beautiful world in *Les Noces de Cana* (“The Wedding at Cana,” 1563), where one observes an opulent use of his palette from deep violet to radiant yellow, celestial blue, and pearlescent white (unblanc nacré) (Grimaldi, 1995, p. 91).

The fourth theory points to the necessity of engaging with painting as a whole rather than as a collection of parts, given that what color accomplishes is identical to what painting as a whole achieves. We can never truly understand what painting ought to be if we are unable to observe and discern what colouring accomplishes. According to Niccolò Grimaldi’s observation, Van Gogh was astonished by the secrets he discovered within Dutch painting, to which Hegel had already drawn attention.

The legacy of Van Gogh compels us to practise colouring as superior to nature itself. The tension and crisis he experienced, Grimaldi contends, enabled him to transform his relationship with his art,

to alter his attitude towards the motivation for painting, and even to change his choices in colouring. It is as if the crisis played a decisive role in accelerating the transformation he had been preparing for during his years of seeking his creative self. After being influenced by the paintings and style of Rembrandt, Van Gogh was no longer concerned with fidelity to nature; instead, he was liberated from it. In terms of both figures and landscapes, the painters tended to affirm that the painting was something other than a mere reflection of nature. In nature, something beyond mere imitation exists; rather, it is a recreation (récréation) (Grimaldi, 1995).

Conclusion

Van Gogh rejects the pursuit of legitimacy conferred by institutions that evaluate his work as remarkable or correct. What does it mean for one's work to receive the approval of one's mentors? Is one, then, seeking their satisfaction at the expense of oneself? Accordingly, Van Gogh, as Niccolò Grimaldi notes, never thought, "contrary to what Kant and Hegel considered, that when the visible expresses the invisible, art resorts to nature in order to express something unnatural. Painting touches upon the infinite, which can only be expressed in this manner, and yet it is also the most marvellous means for expressing the states of the soul" (Grimaldi, 1995, p. 97).

Is it possible for an artist to create a work entirely removed from himself or herself and his or her humanity? The work itself bears witness to the human being. Van Gogh never believed that an artist could depict a situation, attitude, or condition unless he perceived it as about himself or unless he was in some way implicated in it. Ultimately, the artist paints only himself; he awaits nothing from others but expects everything from himself. The state of waiting is internal, not external, because the work is capable of revealing radical intimacy, something previously hidden from the artist himself. The work reveals itself to the artist. In regard to work, we ought to pay attention to the human being who creates it, not merely to the work of art; that is, to care for the artist rather than the product of his creation. In all the images and scenes i have produced, says Van Gogh, my aim was not to open the way for the expression of a kind of sensual melancholy but rather to express tragic suffering. Who am I in the eyes of people? In their view, I am but a powerless man, an undesirable human being. However, I wish them to say only this of my work: "this man" (cet homme) (Grimaldi, 1995, p. 103).

References

1. Grimaldi, N. (2014). *Les idées en places*, 7.
2. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 12.
3. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 13.
4. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 16.
5. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 17–18.
6. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 194.
7. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 197.
8. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 198.
9. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 200.
10. Grimaldi, N. (2020). *À la lisière du réel: Entretiens avec Anne-Claire Desquelles, suivi de La séparation*, 202.

11. Abdel Hamid, S. (2010). *Art and strangeness: An introduction to the manifestations of the strange in art and life*, 476–477.
12. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 18.
13. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 95.
14. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 98.
15. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 86.
16. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 89.
17. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 88.
18. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 90.
19. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 91.
20. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 94.
21. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 97.
22. Grimaldi, N. (1995). *Le soufre et le lilas: Essais sur l'esthétique de Van Gogh*, 103.

Received: 11.03.2025

Accepted: 10.05.2025

Social Justice and Inequality in Education: A Theoretical and Social Analysis

Abstract

This study examines the concepts of social justice and inequality in education within a theoretical framework and analyzes their broader social implications. Although education is one of the most fundamental institutions shaping individuals' life chances, it can also function as a mechanism through which social, economic, and cultural inequalities are reproduced. In this context, the study explores what social justice in education entails, its theoretical foundations, and the extent to which contemporary education policies align with these principles.

The first section discusses the concept of social justice from historical and theoretical perspectives, drawing on John Rawls's principle of *justice as fairness* and Pierre Bourdieu's concept of *cultural capital* to analyze the structural roots of educational inequalities. The second section focuses on the Turkish education system as a case study, examining how variables such as socioeconomic status, regional disparities, gender, and ethnic identity shape students' access to educational opportunities. These analyses are based on both qualitative and quantitative data sources.

The study concludes that education policies must be reassessed through a social justice lens. Building an equitable and inclusive education system requires not only providing equal opportunities but also offering targeted support to disadvantaged groups. The policy recommendations proposed aim to contribute to the realization of justice in education at both theoretical and practical levels.

Keywords: *social justice, inequality in education, cultural capital, equal opportunity, education policies*

Təhsildə sosial ədalət və bərabərsizlik: nəzəri və sosial təhlil

Xülasə

Bu tədqiqat təhsildə sosial ədalət və bərabərsizlik anlayışlarını nəzəri çərçivədə araşdırır və onların daha geniş sosial təsirlərini təhlil edir. Təhsil fəndlərin həyat şanslarını formalasdırıran ən fundamental institutlardan biri olsa da, sosial, iqtisadi və mədəni bərabərsizliklərin təkrarlanması mexanizmi kimi də fəaliyyət göstərə bilər. Bu kontekstdə tədqiqat təhsildə sosial ədalətin nəyi nəzərdə tutduğunu, onun nəzəri əsaslarını və müasir təhsil siyasetinin bu prinsiplərlə nə dərəcədə uyğunlaşdığını araşdırır.

Birinci bölmə sosial ədalət anlayışını tarixi və nəzəri perspektivlərdən müzakirə edir, təhsil bərabərsizliyinin struktur köklərini təhlil etmək üçün Con Roulsun ədalət prinsipinə və Pyer Burdyenin mədəni kapital anlayışına əsaslanır. İkinci bölmə Türkiyə təhsil sistemində bir nümunə kimi diqqət yetirir və sosial-iqtisadi status, regional fərqlər, gender və etnik kimlik kimi dəyişənlərin tələbələrin təhsil imkanlarına çıxışını necə formalasdırdığını araşdırır. Bu təhlillər həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət məlumat mənbələrinə əsaslanır.

Tədqiqat təhsil siyasetinin sosial ədalət prizmasından yenidən qiymətləndirilməli olduğu qənaətinə gəlir. Ədalətli və inklüziv təhsil sisteminin qurulması yalnız bərabər imkanlar təmin etməyi deyil, həm də əlverişsiz qruplara ünvanlı dəstək təklif etməyi tələb edir. Təklif olunan siyaset tövsiyələri təhsildə həm nəzəri, həm də praktiki səviyyələrdə ədalətin həyata keçirilməsinə töhfə verməyi hədəfləyir.

Açar sözlər: sosial ədalət, təhsildə bərabərsizlik, mədəni kapital, bərabər imkanlar, təhsil siyasetləri

Introduction

The establishment of social justice is of critical importance for societies to function in a fair and sustainable manner. Social justice refers to individuals' equal access to opportunities, resources, and rights, whereas inequality denotes the unjust distribution of these opportunities across social groups. Inequalities observed in economic, educational, social, and political domains directly affect individuals' quality of life and threaten social cohesion. In this sense, achieving social justice is not merely an ethical imperative but also a prerequisite for social stability.

Social justice is a foundational principle that advocates equal access to rights, opportunities, and resources within social life. By promoting equality across economic, cultural, political, and legal domains, it aims to foster a more just society. However, neither historically nor in contemporary contexts has social justice been fully realized. Social inequalities manifest in a wide range of areas, from income distribution to disparities in access to education. This article seeks to clarify the concept of social justice, examine the types and causes of social inequality, and propose solutions for building a fairer society.

Research

Education is a fundamental right that enables individuals' participation in social life and access to economic opportunities. Despite constitutional guarantees, unequal provision of educational services continues to generate significant inequalities. Factors such as socioeconomic status, gender, geographic location, and ethnic background negatively affect equality of opportunity in education. Accordingly, this study examines the causes, social consequences, and potential solutions to educational inequality in light of contemporary academic literature.

Education plays a central role in individuals' social, cultural, and economic development. However, when its transformative potential does not reach all members of society equally, education may reproduce existing social inequalities. In this sense, education can serve both as a mechanism for promoting equality and as a source of inequality. Equal educational opportunity contributes not only to individuals' self-realization but also to the advancement of social justice. This article analyzes the causes, impacts, and policy responses to educational inequality in both Turkish and global contexts based on empirical and theoretical evidence.

The COVID-19 pandemic profoundly disrupted education worldwide, interrupting the learning processes of millions of students. The rapid transition to remote education beginning in 2020 accelerated the digitalization of education systems while simultaneously exposing structural weaknesses. In the post-pandemic period, education systems have faced new challenges, including technological transformation, pedagogical restructuring, and the persistence of social inequalities. This article examines the major challenges, opportunities, and sustainable transformation strategies confronting post-pandemic education systems from an academic perspective.

Theoretical Foundations of Social Justice

The concept of social justice has been interpreted in diverse ways by philosophers and social theorists throughout history. John Rawls's *A Theory of Justice* (1971) remains one of the foundational works in contemporary debates on social justice. Rawls argues that justice is the "first virtue of social institutions" and contends that a just society must be grounded in equal basic liberties and fair equality of opportunity (Rawls, 1971).

Similarly, Amartya Sen's *capability approach* emphasizes individuals' capacities to realize their potential and argues that social justice should not be limited to the distribution of resources alone but

should also encompass the equitable distribution of freedoms and functionings (Sen, 1999). Social inequalities take multiple forms, including income inequality, inequality of educational opportunity, gender inequality, and ethnic discrimination. According to OECD (2022) data, income inequality in Türkiye remains high, with the wealthiest 10 percent receiving approximately 47 percent of total income. This disparity restricts access to essential services for lower-income groups and perpetuates intergenerational poverty (OECD, 2022).

Social justice entails equal enjoyment of fundamental rights without discrimination based on race, gender, class, ethnicity, religion, or other differences. According to Rawls's theory, justice is the most important virtue of a society's basic structure, and social institutions should distribute fundamental rights and obligations fairly. In societies where social justice is upheld, individuals are better able to realize their potential, and levels of social cohesion and well-being increase. Conversely, the absence of social justice gives rise to various forms of inequality.

These include:

Economic inequality: The concentration of income and wealth among particular groups generates disparities in opportunities and contributes to poverty, unemployment, and social exclusion.

Educational inequality: Access to quality education is closely linked to socioeconomic status. Children from low-income families tend to attend less well-resourced schools, limiting equality of opportunity.

Gender inequality: Although women may formally possess equal rights, they often remain disadvantaged in employment, politics, and public life.

Ethnic and racial inequality: Minority groups frequently experience discrimination and restricted access to social services.

Social inequalities typically stem from structural and historical factors. The legacies of feudal and capitalist modes of production have deepened class divisions. Structural problems in education, health, and justice systems continue to reproduce inequality, while cultural norms, traditions, and prejudices perpetuate gender- and ethnicity-based disparities.

Education is one of the most significant instruments of social mobility. However, in Türkiye, regional disparities and socioeconomic gaps within the education system undermine equality of opportunity. According to the Education Reform Initiative (ERG, 2021), university access rates for students from low-income backgrounds remain significantly lower than those of their high-income peers.

Women's labor force participation rates remain lower than men's, and women earn less than men even when performing the same work. According to TÜİK (2023), women's average wages are approximately 20 percent lower than men's. Moreover, women are substantially underrepresented in managerial and leadership positions.

Achieving social justice requires the restructuring of state policies. Social welfare programs, redistributive tax systems, inclusive education reforms, and affirmative action policies play a critical role in this process. For instance, the high-taxation and comprehensive social security systems implemented in Scandinavian countries have been effective in reducing social inequalities (Esping-Andersen, 1990).

Inequality in Education: Causes, Consequences, and Policy Responses

Educational inequality refers to injustices in individuals' access to educational opportunities and in the outcomes they achieve through education. According to the principle of equal opportunity, every individual has the right to realize their potential. However, this ideal is often undermined by socioeconomic disparities (Akyüz, 2020).

Family income levels directly influence access to educational materials, private tutoring, and supplementary learning opportunities. According to OECD's PISA 2018 results, students from low-income families perform significantly worse academically than their more advantaged peers (OECD, 2019).

In both Türkiye and many other countries, educational infrastructure in rural areas remains inadequate. This situation results in serious deficits in teacher quality, technological resources, and

transportation (ERG, 2022). In regions such as Southeastern Anatolia, school absenteeism rates remain particularly high.

The shift to online education during the COVID-19 pandemic created a new dimension of inequality for students lacking adequate technological infrastructure. According to Education-Sen's 2021 report, approximately 30 percent of students in rural areas were unable to access remote education.

Educational injustice produces multiple adverse consequences at both individual and societal levels, including lower academic achievement, reduced labor market participation, the persistence of intergenerational poverty, and weakened social cohesion (Yılmaz, 2018). In the long term, educational inequality exacerbates social polarization and undermines democratic functioning by restricting social mobility and limiting individuals' capacity to realize their potential (Sen, 1999).

Educational inequality is shaped by multidimensional factors such as socioeconomic status, gender, regional disparities, ethnicity, and disability. UNESCO's Global Education Monitoring Report (2020) indicates that children from low-income households face substantial barriers to accessing quality education (UNESCO, 2020). Similar patterns are evident in Türkiye, where TÜİK data reveal that schools in rural areas lag behind urban schools in terms of physical conditions, teacher quality, and accessibility (TÜİK, 2022).

Bourdieu's theory of cultural capital explains why children from higher socioeconomic backgrounds tend to achieve greater academic success (Bourdieu, 1986). PISA results in Türkiye support this claim. According to OECD's PISA 2018 report, students from disadvantaged socioeconomic backgrounds scored, on average, 89 points lower than their more advantaged peers (OECD, 2019).

Globally, girls continue to face disadvantages in accessing education. Although school enrollment rates in Türkiye have increased in recent years, girls' education remains secondary in certain regions. According to UNICEF Türkiye (2021), early marriage and entrenched gender roles adversely affect girls' educational trajectories.

Reducing educational inequality requires not only individual efforts but also comprehensive public policies. In Türkiye, the 4+4+4 education system and centralized examination policies remain contested in terms of equality of opportunity. According to Education-Sen's 2023 report, these policies tend to deepen rather than mitigate existing inequalities (Eğitim-Sen, 2023).

Post-Pandemic Education: New Approaches, Opportunities, and Policy Recommendations

The transition to digital education during the pandemic marked a new era for teachers, students, and families. According to UNESCO (2020), approximately 1.6 billion learners worldwide were affected by school closures. Many countries faced multifaceted challenges related to insufficient digital infrastructure, teachers' digital competencies, and student motivation (Bozkurt & Sharma, 2020). While remote learning holds potential for enhancing individualized learning, it has also led to significant learning losses, particularly among disadvantaged groups. OECD (2021) reports indicate substantial declines in academic performance among students from lower socioeconomic backgrounds during the pandemic.

In the post-pandemic period, hybrid education models combining face-to-face and online instruction have become increasingly permanent in many countries. These models offer flexibility and support more personalized learning environments (Hrastinski, 2019). However, their effectiveness depends on factors such as digital literacy, equitable access, and curriculum alignment.

Teachers' roles have evolved from transmitters of knowledge to facilitators who guide learning processes and effectively integrate digital tools. Research shows that enhancing teachers' digital pedagogical competencies directly improves students' online learning outcomes (Koehler & Mishra, 2009).

Beyond academic losses, students have also experienced declines in emotional and social well-being during the pandemic. Consequently, education systems have begun adopting holistic models that address students' psychological health alongside academic learning (UNICEF, 2021).

Children living in rural areas or from low-income families continue to face inadequate access to the internet and digital devices. Learning disruptions during the pandemic led to particularly severe knowledge gaps among younger learners. Moreover, remote education has been associated with reduced motivation, attention difficulties, and disciplinary challenges.

To ensure the effective use of digital learning tools in the post-pandemic era, continued investment in infrastructure is essential. Government-supported programs providing tablets and internet access should be expanded, and locally appropriate solutions should be developed. Teachers' continuous professional development should be supported through training programs based on the Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) framework (Mishra & Koehler, 2006). Education policies should be designed to protect the educational rights of vulnerable groups, including disadvantaged populations, individuals with special needs, and migrant students. Inclusive models grounded in the principle of equal educational opportunity must be prioritized.

Conclusion

Achieving social justice is not only an ethical imperative but also an economic and political necessity. The persistence of inequality represents one of the greatest threats to social harmony and development. Accordingly, holistic solutions informed by both theoretical frameworks and practical policies are required to advance social justice. The equitable distribution of public resources, the provision of equal opportunities, and targeted support for disadvantaged groups play a critical role in building a more just society.

Post-pandemic education systems are increasingly moving beyond traditional models toward more flexible, digital, and student-centered structures. However, this transformation has also generated new challenges. Improvements in areas such as equality of opportunity, digital literacy, and teacher quality will determine the sustainability and effectiveness of post-pandemic education. In this context, educational transformation must be understood not only as a technological shift but also as a pedagogical, social, and political process.

Although hybrid education holds the potential to democratize learning through increased flexibility, this potential cannot be realized unless existing inequalities are effectively addressed. As education systems evolve in the post-pandemic period, comprehensive and inclusive policies must be developed to eliminate digital divides. Otherwise, hybrid education risks remaining a model that benefits only a privileged segment of society.

Educational inequality shapes not only individual life trajectories but also the future of social structures. Addressing this challenge is a prerequisite for both social justice and economic development. State policies must be restructured to encompass all stakeholders within the education system and to implement sustainable solutions grounded in equality. When equal educational opportunity is achieved, individuals across society will be better able to realize their potential, laying the foundation for a more just and cohesive society. To reduce educational inequality, the following measures are essential: universal access to early childhood education; increased investment in schools in rural and disadvantaged regions; equitable teacher distribution; and the integration of education with comprehensive social policies. Ultimately, educational equality is not only a human right but also the cornerstone of sustainable development.

References

1. Bozkurt, A., & Sharma, R. C. (2020). Emergency remote teaching in a time of global crisis due to Coronavirus pandemic. *Asian Journal of Distance Education*, 15(1), 1–6.
2. Hrastinski, S. (2019). What do we mean by blended learning? *TechTrends*, 63(5), 564–569.
3. Koehler, M. J., & Mishra, P. (2009). What is technological pedagogical content knowledge (TPACK)? *Contemporary Issues in Technology and Teacher Education*, 9(1), 60–70.
4. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for integrating technology in teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.

5. Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton University Press.
6. Akyüz, Y. (2020). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
7. Yılmaz, F. (2018). Educational inequality and its social consequences. *Journal of Social Policy Studies*, 20(2), 45–62.
8. Education-Sen. (2021). *Report on Access During Remote Education*.
9. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. OECD. (2019).
10. PISA 2018 Results. <https://www.oecd.org/pisa/>
11. TÜİK. (2022). *Education Statistics*. <https://data.tuik.gov.tr>
UNESCO. (2020). *Global Education Monitoring Report 2020: Inclusion and Education*. <https://unesdoc.unesco.org>
12. UNICEF Türkiye. (2021). *The State of Children in Türkiye Report*.
13. Education-Sen. (2023). *Report on Inequality in Education*. <https://egitimsen.org.tr>
14. Graham, C. R. (2013). Emerging practice and research in blended learning. In *Handbook of Distance Education* (pp. 333–350).
15. Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., & Baki, M. (2014). The effectiveness of online and blended learning: A meta-analysis of the empirical literature. *Teachers College Record*, 115(3), 1–47.
16. Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
17. Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.
18. OECD. (2021). *The State of Global Education: 2021*. OECD Publishing.
19. UNESCO. (2020). *Education in a Post-COVID World: Nine Ideas for Public Action*. UNESCO.
20. Ministry of National Education [MEB]. (2022). *Report on Access to Digital Education*. MEB Publications.
21. UNESCO. (2020). *Education: From Disruption to Recovery*.
UNICEF. (2021). *COVID-19 and Education: The Lingering Effects of Learning Loss*.

Received: 16.10.2025

Accepted: 05.01.2026

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/69-74>

Asmar İbrahimli

Azerbaijan State University of Economics (UNEC), Zaqatala Branch

<https://orcid.org/0009-0002-6725-3320>

ibrahimli.asmar@unec.edu.az

Strategic Significance of Karabakh-Based Transport Routes in Azerbaijan's Global Transport Integration

Abstract

This article examines the strategic role of the Karabakh transport corridors in strengthening Azerbaijan's position as a transit country. The large-scale infrastructure projects implemented following the liberation of Karabakh—the Zangezur Corridor, Fuzuli, Lachin, and Zangilan airports, new roads, and railways—have significantly increased the country's international transport and transit capacity. The article also provides a comprehensive analysis of the economic, social, and geopolitical impacts of these projects. The operation of the Karabakh corridors not only strengthens transit revenues and export opportunities, but also carries strategic importance in terms of regional cooperation, attracting investment, and enhancing Azerbaijan's international reputation.

The research considers both regional and international contexts, analysing the interests of actors such as the Organisation of Turkic States, the European Union, China, and Russia in the region. The article also highlights the role of Karabakh transport corridors in ensuring economic security, promoting socio-economic integration, and strengthening stability in the region.

The article offers practical recommendations for shaping state policy and preparing international cooperation and investment strategies. This research demonstrates that the Karabakh transport corridors are not merely a project of regional importance, but also a significant tool for realising Azerbaijan's long-term strategic interests.

Keywords: Karabakh, Zangezur Corridor, transport corridors, infrastructure, regional development

Əsmər İbrahimli

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti (UNEC), Zaqatala filialı

<https://orcid.org/0009-0002-6725-3320>

ibrahimli.asmar@unec.edu.az

Qarabağ nəqliyyat marşrutlarının Azərbaycanın qlobal nəqliyyat şəbəkəsinə ineqrasiyasında strateji rolü

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycanın beynəlxalq tranzit ölkə kimi mövqeyinin möhkəmləndirilməsində Qarabağ regionunda formalasən nəqliyyat dəhlizlərinin strateji əhəmiyyəti araşdırılır. Qarabağın işğaldan azad edilməsindən sonra icra olunan irimiqyaslı infrastruktur layihələri — Zəngəzur nəqliyyat dəhlizi, Füzuli, Zəngilan və Laçın beynəlxalq hava limanlarının inşası, eləcə də yeni avtomobil və dəmir yolu xətlərinin yaradılması — ölkənin regional və qlobal nəqliyyat sistemlərinə ineqrasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirmiştir.

Tədqiqat çərçivəsində bu layihələrin iqtisadi səmərəliliyi, sosial təsirləri və geosiyasi nəticələri kompleks şəkildə təhlil olunur. Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin fəaliyyəti təkcə tranzit gəlirlərinin və ixrac potensialının artmasına deyil, eyni zamanda regional əməkdaşlığın dərinləşməsinə, xarici investisiyaların cəlbinə və Azərbaycanın beynəlxalq mövqeyinin güclənməsinə xidmət edir.

Məqalədə regional və beynəlxalq müstəvidə Türk Dövlətləri Təşkilatı, Avropa İttifaqı, Çin və Rusiya kimi əsas aktorların maraqları nəzərə alınmışdır. Nəticə etibarilə, Qarabağ nəqliyyat dəhlizlərinin iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında, sosial-iqtisadi ineqrasiyanın sürətlənməsində və regionda dayanıqlı sabitliyin formalaşmasında mühüm rol oynadığı əsaslandırılır.

Açar sözlər: Qarabağ, Zəngəzur dəhlizi, nəqliyyat dəhlizləri, infrastruktur, regional inkişaf

Introduction

Azerbaijan's geopolitical position has made it an important transit hub in the Caucasus region for centuries. Located at the crossroads of major routes connecting Europe and Asia, Azerbaijan has historically been one of the main centers of the Silk Road. In modern times, this position has played a role not only economically but also geopolitically and strategically as one of the main factors determining the country's development trajectory. Particularly following the liberation of Karabakh from occupation in 2020, opportunities have arisen to open new transport corridors in the region, further strengthening Azerbaijan's status as a transit country.

Large-scale restoration and construction projects underway in the Karabakh economic zone are not limited to improving social welfare and facilitating the return of internally displaced persons. One of the main goals here is to make Azerbaijan a leading logistics hub in the region. In this context, the airports being built in Karabakh (Fuzuli, Zangilan, Lachin), new road and railway lines, and the strategically important Zangezur Corridor project are particularly significant. The Zangezur Corridor is considered one of the important segments of the Middle Corridor connecting Azerbaijan to Europe and Central Asia via Turkey. Therefore, Azerbaijan's role as a regional transit and transportation hub is expanding significantly.

On the other hand, in the modern global economic environment, transit opportunities are considered important for the economic security and international cooperation of states. In particular, it is necessary to establish reliable, secure, and sustainable transportation networks for the efficient transport of energy resources and goods. The infrastructure projects implemented in Karabakh form the basis not only for Azerbaijan's internal economic development but also for the expansion of regional and international trade volumes and the creation of new cooperation platforms. The aim of this study is to demonstrate the economic and strategic opportunities created by the Zangezur Corridor for Azerbaijan and the Turkic world in general. Due to the nature of the subject, the study was conducted primarily on the basis of an analytical and descriptive approach. During the research process, existing scientific sources, official state documents, expert opinions, and reports from international organizations were used. Based on this information, the economic, political, and logistical importance of the Zangezur Corridor has been explained in stages. The comparative analysis method was also used in the study. That is, the capacity of the Zangezur Corridor was compared with other international transport routes, such as the North-South Corridor and the Middle Corridor. A systematic approach was also applied in the study. Thus, the subject has been evaluated not only from an economic perspective, but also from social, geopolitical, and security aspects. This has made it possible to analyze the subject in a broader context. As a result, it has been determined that the Zangezur Corridor not only increases economic cooperation between Azerbaijan and Turkey, but also acts as an important factor in strengthening the overall integration of the Turkic world.

Research

The position of states as transit countries is one of the important factors determining their roles in the international economic system. The concept of a transit country generally refers to states through whose territory goods, energy resources, and passengers are transported. The advantage of such countries depends not only on their geographical location but also on their existing infrastructure and institutional foundations. The establishment of relations between individual countries is directly dependent on the transport network and the operational and safe implementation of cargo transportation (Abbasov, 2023). In this context, the existence of transport corridors is of great importance not only for economic development but also for the formation of geopolitical balance.

Transport corridors expand states' foreign trade relations, accelerate export and import processes, increase transit revenues, and deepen integration within the region. Azerbaijan has long played an important role in both the export of energy resources and the transportation of international trade cargo.

The liberation of Karabakh from occupation has further expanded Azerbaijan's transit capacity and created conditions for the formation of new transport corridors. The new infrastructure projects that emerged after the liberation of Karabakh are particularly important in strengthening Azerbaijan's capacity as a transit country. One of the main objectives here is to connect the country's logistics and transportation network with other countries in the region. First and foremost, attention should be paid to the Zangezur Corridor. This corridor connects the main part of Azerbaijan with the Nakhchivan Autonomous Republic, as well as providing access to Turkey and, from there, to Europe ("Türk dünyası yenidən Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə birləşəcək", 2021). This route is an extension of both the East-West and North-South transport corridors. In fact, the Zangezur Corridor further strengthens Azerbaijan's role in the Middle Corridor (Trans-Caspian International Transport Route). As a result of the use of the Zangezur Corridor, Azerbaijan will establish a direct railway connection with the Nakhchivan Autonomous Republic, which will create long-term stability in transportation (Alakbarov, 2022).

The airports opened in Karabakh in recent years are also important factors strengthening Azerbaijan's transit position. Fuzuli International Airport is already operational, connecting the region to the international air network along with Baku. The airports being built in Zangilan and Lachin serve to increase both economic and tourism potential. The importance of these airports is not limited to passenger transportation; they also form a strategic base for cargo transportation.

In addition, projects being carried out on railways and highways are making the country's transportation system more flexible and competitive. New roads are being built in the directions of Baku–Fuzuli, Horadiz–Agband, Zangilan, and Kelbecer. These roads connect the region with the country's main economic centers while also creating alternative routes for international cargo transportation. The rapid implementation of infrastructure projects is also creating conditions for attracting foreign investment to Azerbaijan's transit and logistics sector.

The opening of new transport corridors in Karabakh is of great importance not only for Azerbaijan's internal economic development but also for the interests of regional and global powers. The development of Karabakh's infrastructure has special value in terms of regional cooperation, economic competition, and geopolitical balance. First and foremost, it is necessary to focus on the interests of the Organization of Turkic States (OTS). The opening of the Zangezur Corridor provides a direct land connection between the Turkic republics of Central Asia and Azerbaijan and Turkey (Eurasian Research Institute, n.d.). This allows for an increase in trade volume and strengthens mutual dependence in the energy and logistics sectors. Diversifying access routes to Europe is important for countries such as Kazakhstan, Uzbekistan, and Turkmenistan, and the route passing through Karabakh is of strategic importance in this regard. On the other hand, these corridors are also of great importance to the European Union (EU). Azerbaijan's status as both an energy exporter and a transit country is attracting even more attention from Europe. In this sense, the transportation infrastructure being built in Karabakh provides the EU with access to Central Asian markets and the opportunity to establish relations with China.

For Russia, the management of transport routes in the South Caucasus is of particular strategic importance. Moscow aims to maintain its influence in the region and is therefore closely monitoring the process of opening the Karabakh corridors. One of the most important issues for Russia is that the region does not slip completely out of its control and that alternative routes do not conflict with the country's interests.

China is also a relevant party in this process. Beijing is working on alternative routes connecting Europe and Asia within the framework of the "One Belt, One Road" initiative. The new corridors created in Karabakh are creating new opportunities for China in both freight transport and the diversification of strategic trade routes.

Furthermore, Armenia's position in this context is also noteworthy. The Zangezur Corridor is important for Armenia and Azerbaijan in terms of reestablishing relations and achieving peace (Aloğlu, 2024). Armenia, which has severed its ties with the region for years, is currently hesitant about the Zangezur Corridor. However, from an economic perspective, Armenia can also benefit from this project. The new roads that will be opened can attract the country to regional economic projects, increase trade volume, and improve the socio-economic situation.

Thus, the territories that were previously under occupation and excluded from economic circulation for many years are rapidly contributing to Azerbaijan's national economic system. This process creates conditions for the creation of new job opportunities, the development of local entrepreneurship, and the improvement of social security in the region (Ministry of Economy of the Republic of Azerbaijan, 2021).

From this perspective, the importance of regional and international relations, which form the basis of the corridor's future operation, should be particularly emphasized (Ministry of Foreign Affairs of Azerbaijan, 2022). If this corridor is opened, Azerbaijan will have a direct land connection with Turkey and will also become one of the shortest and safest routes connecting Central Asian countries to Europe. The opening of this route will add value to both the "Central Corridor" project and the "One Belt, One Road" initiative.

The new transport corridors established in Karabakh significantly strengthen Azerbaijan's economic development and economic security. First and foremost, from an economic perspective, the new corridors not only increase transit revenues for the country but also reduce export and import costs. For example, new roads connecting Baku with Nakhchivan, Zangezur, and Central Asia shorten trade routes, minimize logistics costs, and enable faster access to international markets for Azerbaijani products. This, in turn, allows for more efficient use of Azerbaijan's economic resources in the long term (Dadaşlı & Valiyev, 2024).

Furthermore, the new transport corridors are strengthening Azerbaijan's regional stability and geopolitical position. The Zangezur Corridor, which passes through Karabakh, not only serves as a transit route but also creates a platform for cooperation among the countries of the region. Trade and energy exchange between Turkey, Azerbaijan, and Central Asian countries is carried out more effectively through this corridor. This leads not only to economic but also to political strengthening of relations (Kuchins & Mankoff, 2016). It should be noted that the opening of the corridors plays an important role in securing Azerbaijan's national interests in terms of strategic security. The corridors serve to protect the country's sovereignty and contribute to the stabilization of the military-political balance in the region. Attracting foreign investment and integrating into international transportation projects further strengthens Azerbaijan's position and increases its geopolitical weight (World Bank, 2021). At the same time, the Karabakh corridors create new opportunities for international cooperation. These projects increase the speed and security of freight transport between Europe and Asia while promoting regional economic integration. Thus, Azerbaijan not only ensures its own economic security but also contributes to strengthening regional integration, cooperation, and stability.

In conclusion, the opening of the corridors creates various important advantages for Azerbaijan. First, economic advantage: increased transit cargo transportation and export opportunities strengthen the country's economic income. Second, geopolitical advantage: Azerbaijan strengthens its position as the strategic center of the region and increases its influence in international cooperation platforms. Third, social and regional development: the restoration of infrastructure in the Karabakh territories serves to revitalize the local economy, create new job opportunities, and improve social welfare (Kashiyeva, 2021). In addition, the Karabakh corridors serve as a platform for regional cooperation. International actors such as the Organization of Turkic States, the European Union, and China use these routes to increase trade volume, ensure the efficient transport of energy resources, and strengthen economic interdependence. This allows Azerbaijan to both protect its national interests and promote stability and integration in the region.

Conclusion

In conclusion, the infrastructure projects implemented in Karabakh not only serve transit and economic purposes but also strengthen Azerbaijan's strategic and geopolitical position and contribute significantly to the region's development and stability. These projects not only protect the country's national interests but also enhance Azerbaijan's prestige in international cooperation platforms and lay the foundation for establishing more sustainable economic and political relations in the future. The study highlights that a coordinated policy at both the regional and international levels is essential for the Zangezur Corridor to begin operating at full capacity.

To this end, the following recommendations are presented:

1. Infrastructure modernization: It is important to improve the quality of existing transportation projects in Karabakh and bring railways and highways up to international standards. This will ensure transit speed and safety.
2. Regional and international cooperation: Azerbaijan should further develop cooperation with neighboring countries and international organizations through the Zangezur Corridor and other transportation routes. This will increase economic returns and strengthen our geopolitical position.
3. Implementation of digital transportation and logistics technologies: The implementation of intelligent transportation systems and cargo management technologies in new infrastructure projects will increase the efficiency of transit processes.
4. Economic security: Since the Karabakh corridors are of strategic importance to Azerbaijan, comprehensive security and risk assessment systems should be established. This will help reduce both internal and regional risks.
5. Socio-economic integration: New corridors and infrastructure projects should create job opportunities for the local population and support the development of the agriculture and tourism sectors. This will both strengthen social stability and ensure the region's sustainable development (Yıldırım, 2025).

Thus, the development of Karabakh transport corridors strengthens Azerbaijan's position as a transit country, enhances its economic security, and serves to deepen regional integration. These projects are of strategic importance both in terms of protecting national interests and international cooperation. The development of Karabakh's infrastructure will further strengthen Azerbaijan's role as one of the leading states in the region, both economically and geopolitically.

References

1. Abbasov, N. (2023). *Zəngəzur dəhlizinin Azərbaycan və Türk dünyası ölkələri arasındaki iqtisadi əlaqələrin inkişafında potensial rolü* (Türkiyə nümunəsində). *Geostrategiya*, 6(78), 149–153. <https://geostrategiya.az/documents/2024/01/Geost-1705510140.pdf>
2. Alakbarov, E. (2022, June). *Iqtisadi inkişafda nəqliyyat dəhlizlərinin rolü* [Conference paper]. Azerbaijan Technical University. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/369037797>
3. Aloğlu, S. (2024, 5 mart). *Zəngəzur dəhlizi: geosiyasi realıqlar və beynəlxalq maraqlar*. Respublika qəzeti, №50, s. 1–7. https://www.elibrary.az/docs/qazet/qzt2024_1332.pdf
4. Azərbaycan Xarici İşlər Nazirliyi. (2022). *Zəngəzur dəhlizi: Regional integrasiyaya yol*. http://www.mfa.gov.az/zangazur_corridor
5. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. (2021). *Azərbaycan 2030: Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası*.
6. Dadaşlı, R., & Valiyev, O. (2024) *Debating on Transport Corridors of Azerbaijan in the Context of Globalization*. University Journal of History and Culture. <https://doi.org/10.52613/ujhc.1411712>

7. Eurasian Research Institute. (n.d.). *Zengezur koridorunun Azerbaycan ve bölge için önemi*. <https://www.eurasian-research.org/publication/zengezur-koridorunun-azerbaycan-ve-bolge-icin-onemi/>
8. Kashiyeva, F. (2021, September). *İşgaldan azad olunmuş ərazilərdə infrastrukturun yaradılması mərhələli şəkildə həyata keçirilməlidir*. Azerbaijan State University of Economics. ResearchGate. <https://www.researchgate.net/publication/354948765>
9. Kuchins, A. C., & Mankoff, J. (2016). *The South Caucasus in a reconnecting Eurasia: U.S. policy interests and recommendations*. ProQuest Ebook Central.
https://library-search.open.ac.uk/discovery/fulldisplay?docid=cdi_proquest_ebookcentral_EBC4731699&context=PC&vid=44OPN_INST:VU1&lang=en&adaptor=Primo%20Central&tab=Everything&query=creator,exact,Mankoff,%20Jeffrey,AND&facet=creator,exact,Mankoff,%20Jeffrey&mode=advanced&offset=20
10. *Türk dünyası yenidən Zəngəzur dəhlizi vasitəsilə birləşəcək*. (2021, 2 aprel). vergiler.az. <https://vergiler.az/news/economy/12479.html>
11. Yıldırım, E. (2025). *Cənubi Qafqazda yeni enerji və iqtisadi əməkdaşlıq imkanları: İkinci Qarabağ müharibəsinin rolü*. Qədim Diyar Beynəlxalq Elmi Jurnal, 7(5), 57–62. <https://doi.org/10.36719/2706-6185/47/57-62>
12. World Bank. (2021). *Azerbaijan-Regional-Connectivity-and-Development-Project*. World Bank. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/988781620133496804/pdf/Azerbaijan-Regional-Connectivity-and-Development-Project.pdf>

Received: 05.08.2025

Accepted: 14.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/75-83>

Belkecir Mestefa

Saida University, Dr. Moulay Taher (Algeria)

<https://orcid.org/0009-0004-3670-8569>

moos743@gmail.com

Azizi Khaldia Amina

University of Oran 2 Mohamed Ben Ahmed (Algeria)

<https://orcid.org/0009-0008-0643-8456>

azizi.khaldiaamina@univ-oran2.dz

Ecosemiotics: Semiotic Roots of Deep Ecology in the Thought of Arne Næss

Abstract

This article seeks to uncover the organic unity and methodological continuity in the intellectual trajectory of the Norwegian philosopher Arne Næss (1912–2009), whose work is often portrayed as a sequence of leaps across discrete domains: from logical positivism to empirical semiotics and, subsequently, to deep ecology. The article challenges this fragmented reading and demonstrates how empirical semiotics, with central concepts such as “determination” and its contextual method of meaning analysis, provide the theoretical and methodological foundation for the later establishment of deep ecology.

Keywords: *empirical semiotics, deep ecology, ecosemiotics, determination, context*

Belkecir Mestefa

Səidə Universiteti, Dr. Moulay Taher (Əlcəzair)

<https://orcid.org/0009-0004-3670-8569>

moos743@gmail.com

Əzizi Xaldıya Amina

Oran Universiteti 2 Məhəmməd Ben Əhməd (Əlcəzair)

<https://orcid.org/0009-0008-0643-8456>

azizi.khaldiaamina@univ-oran2.dz

Ekosemiotika: Arne Næssin düşüncəsində dərin ekologiyanın semiotik kökləri

Xülasə

Bu məqalə, əsərləri tez-tez ayrı-ayrı sahələrdə sıçrayışlar ardıcılılığı kimi təsvir edilən norveçli filosof Arne Næssin (1912–2009) intellektual trayektoriyasındaki üzvi birliyi və metodoloji davamlılığı aşkar etməyə çalışır: məntiqi pozitivizmdən empirik semiotikaya və sonradan dərin ekologiyaya. Məqalə bu parçalanmış oxunuşa meydan oxuyur və “determinasiya” və kontekstual mənə təhlili metodu kimi mərkəzi anlayışlarla empirik semiotikanın dərin ekologiyanın sonrakı qurulması üçün nəzəri və metodoloji təməl yaratdığını nümayiş etdirir.

Açar sözlər: *empirik semiotika, dərin ekologiya, ekosemiotika, determinasiya, kontekst*

Introduction

Philosophical thought is often reduced to closed compartments: philosophy of language, philosophy of science, environmental philosophy, and so forth. The history of philosophy is frequently presented as a trajectory of increasing specialisation and fragmentation, in which each philosopher is concerned with a field that is isolated from the others.

The intellectual career of the Norwegian philosopher Arne Næss (1912–2009), however, constitutes a striking challenge to this reductionist model. Here, a philosopher who began his journey within the milieu of logical positivism in Vienna went on to find a pioneering school of empirical semiotics and ultimately established the most influential deep ecology movement of the twentieth century. At first glance, this trajectory appears to consist of leaps between distant domains lacking any unifying thread.

The central hypothesis of this article, however, proceeds from the assumption that a profound continuity and organic unity run through this apparently plural path. Næss did not abandon semiotics when he turned to ecology; instead, he transformed it into a methodological and metaphysical instrument for grounding his radical environmental project. Empirical semiotics functioned as a laboratory in which he refined his philosophical tools and developed a "relational" and "contextual" understanding of meaning, being, and the self, an understanding that itself constitutes the core of deep ecology.

From this perspective, one may speak of a theory of "ecological semiotics" in Næss's thought, not merely in the sense of applying semiotics to environmental phenomena but also in the sense that ecology itself, at its deepest level, is a semiotic issue concerned with how meaning is produced, how the world is understood, and how the self is situated within the web of life.

The principal problem of this article revolves around a composite question: how can a theory of language analysis and semiotics emerging from a logical positivist environment concerned with the precision of scientific statements form the theoretical and methodological foundation of a radical environmental theory that calls for a complete transformation of humanity's vision of nature and its relationship to it? In other words, what philosophical mechanisms enabled Næss to construct a solid bridge between two fields that appear distant, if not opposed?

From this problem, several subsidiary questions emerge:

How did "empirical semiotics" constitute an epistemological rupture with logical positivism, and how did this rupture prepare the ground for nonreductionist ecological thought?

What are the fundamental theoretical components of Næssian semiotics, such as determination, relationality, and the empirical method, that contain within them the seeds of the concept of the "ecological self" and the relational web of nature?

In what sense can it be claimed that "ecosophy T," which is the personal philosophical framework proposed by Næss, represents a practical embodiment and a "semiotic" application of an understanding of the self and the world?

This article advances the hypothesis that the shift in Næss's thought from empirical semiotics to deep ecology was not a "qualitative leap" or an "abandonment" of an earlier phase but rather an "organic development" and the realisation of the latent possibilities within his early semiotic perspective. Deep ecology refers to the natural fruit of a tree whose seeds have been planted in the soil via empirical semiotics.

Næss's critique of logical positivism through his rejection of reductionism, simplification, and simple correspondence theory of meaning was not merely a methodological critique within the philosophy of language; it was a critique of a metaphysics that separated the self from the object, the human being from the world, and thought from nature. When he replaced this model with a "contextual" and "relational" perspective on meaning (in which the meaning of an utterance is determined by the "occasion," the purpose, and the context), he laid the cornerstone for a new metaphysics: a metaphysics that does not view the world as a collection of discrete things but as a complex and intertwined network of relations and that does not conceive of the self as an isolated essence but as a node within the fabric of life. In this sense, deep ecology was the other face of the comprehensive and all-encompassing face of empirical semiotics.

Research

One of the most important contemporary scientific currents is logical positivism, which is concerned with linguistic justification within the framework of empirical argumentation in analytic philosophy: a statement either affirms or denies a particular proposition, and anything beyond that is

mere prattle and metaphysics. Among Arne Næss's most salient points of reference are research in the philosophy of language at its analytic level and its deployment in the field of ecology, since "logical positivism constituted the first linguistic turn in the history of contemporary philosophy, a turn that became well known and widely disseminated for an extended period of time (Bougoura, 2005). Perhaps the philosopher Rudolf Carnap best represented this tendency because he worked on Ludwig Wittgenstein's (1889–1951) *Tractatus Logico-Philosophicus*.

Positivist philosophy aims to attain a profound level of analysis, and this is the same profound project that Arne Næss seeks in the field of ecology because positivist philosophy is an atomic philosophy concerned with precise questions. With the same attention we devote to the details of the sciences, it is necessary to point to ecological precision through semantics that draw on analytic philosophy, a defining feature of the philosophy of science in the twentieth century. This is what Yumna Tarif al-Khulī (1955) clarifies in her work entitled "*Philosophy of Science in the Twentieth Century*," where she says, "Logical positivism is responsible for all the extremes and aberrations of the analytic current, as crystallised in the language of science, and gradually it produces from this a conception of philosophy as a whole, as a logical analysis of all forms of utterance, even in ordinary language." Moreover, since Næss's philosophy has empirical roots extending to logical positivism, despite his critique of it, he relied to a considerable extent on linguistic analysis and semantics. How did Næss move beyond logical positivism (al-Khulī, 2014)?

Næss's entry into the field of empirical semiotics was not merely an academic development; at its core, it was an epistemological rupture with the logical-positivist framework that he had absorbed in Vienna. Næss directs a fundamental critique of what he called "semantic reductionism" in positivism, which believes "that most philosophical problems are pseudoproblems that can be analysed and resolved through examining linguistic contradictions (Naess, 1966)." Thereby confining meaning to a simple correspondence relation between statements and empirically verifiable facts. This model, as Næss sees it, ignores the complexity of language use in its living context. This early rejection of reductionism formed the nucleus of Næss's later rejection of ecological reductionism, which treated nature as a mere resource. Næss says, "I rejected that categorically because I was interested in nature."

Drengson (2011) affirms that Næss regarded the positivist method as a forcing of living language into artificial molds, thereby stripping it of its semantic richness and neglecting the study of "communicative interaction" as a whole. This critique was not isolated; instead, it formed part of a broader critical wave directed at positivism, which Katzav (2021) noted in his analysis of the history of the philosophy of language, as many philosophers began to question the positivist model's capacity to account for basic linguistic phenomena. Reality is a supple image of the everyday; it cannot be treated as a rigid proposition subject to positivist analysis in its empirical form because nature is a realm of change, diversity, and multiplicity. Hence, one may move beyond logical-positivist observation because truth has diverse angles. In this context, Næss holds "that the link is inspired by Ludwig Wittgenstein's striking claim that the world is the totality of facts, not of things". Moreover, there is thus a clear distinction between truth and the thing. Truth is governed by a principle of understanding that breaks away from the rules of logical positivism. In contrast, things are explained because they constitute a system that admits of generalisation and quantification, thereby clarifying our positions.

Arne Næss states that it is necessary "to believe in new things, because the positivists believed in things we did not believe in, and this resulted in spurious philosophical problems that can be analysed and solved by examining contradictions in language." Næss returns to a fundamental point grounded in the distinction between explanation and interpretation, or between explication and understanding, by turning to the philosophy of language, where he maintains that "despite all the Vienna Circle's claims about strict empiricism, their doctrines rested on certain nonempirical assumptions about language (Chapman, 2011)."

Accordingly, Næss turns towards the principle of field-based analysis of language as an alternative to statistical symbolism, which is more persuasive within the domain of science. This entails returning to the system of language and clarifying its real pattern: the meaning of an utterance

is determined by its use because language is exceedingly complex. Næss adds, criticising Carnap and Wittgenstein: "Despite their remarkable intelligence, they truly seemed convinced that they had discovered certain facts; yet, on the contrary, I regarded their positions as mere research programmes certainly fruitful, but whose rules were of limited value, for the hypotheses of their work can be confirmed only through multidisciplinary empirical research." Næss elucidates this in his work entitled *Interpretation and Precision*, in which he shows that the rigour of logic does not govern language, even though bringing language and logic together is a valuable contribution to resolving philosophical questions away from metaphysics, "because the essence of the linguistic turn in philosophy in the twentieth century is the study of language as a substitute for the study of the universe, and the privileging of logic at the expense of experience in the broad sense of the term; this turning point is also a turn into a dead end."

Through linguistic renewal, Næss clarifies a conception of meaning closer to reality than the mathematical meaning of logic. In what, then, does the importance of empirical semiotics, which Næss proposed as an alternative to positivist justification, constitute?

Among the schools descending from contemporary analytic philosophy is the "Oslo School of Semantics," to which Næss belonged, together with Ingemund Gullvåg (1925–1998), Harald Ofstad (1920–1994), Hermann Tønnesen (1918–2001), Peter Wessel Zapffe (1899–1990), and several others, whose works were published in the 1950s in the journals *Theoria*, *Synthèse*, and *Inquiry*. It is this new project that, for Næss, constitutes a language for deep ecology, seeking terms widely current in everyday life. Næss therefore states in the introduction to his book entitled *Communication and Argument*: "Language is used in several different ways and for many different purposes; indeed, it may be used with no purpose whatsoever, as when we scream unintentionally or fall into delirium. In general, people use language for communication, not always for enjoyment and lyrical expression," because the aim of language is a tangible meaning with a counterpart in lived reality through formulation and cognitive use for the process of communication in all human engagements.

As a reaction to the epistemic framework of logical positivism, Næss turned towards establishing what he called "empirical semiotics," thereby transforming the philosophical question from "How should an ideal language be?" to "How do people actually use language in the situations of their lives?" This methodological shift from "deduction" to "induction," and from idealism to realism in the study of linguistic phenomena, was revolutionary in its context.

Gullvåg explains that Næss borrowed methods from the social sciences, especially psychology and ethnology, to conduct field studies and administer questionnaires that traced variation in the use of basic philosophical terms among individuals and groups (Gullvåg, 1983). This approach to the study of semantic phenomena prepared the ground for Næss to adopt a comparable "ontological" vision in his theory of deep ecology, in which the human being is understood as part of nature rather than as an entity separate from it.

Empirical semiotics defines its aim as the analysis of the cognitive understanding established among the various stakeholders in communication, treating "cognitive understanding" as something that can be linguistically formulated (Afeissa, n.d.). "We are particularly interested in those uses of language in which the cognitive content of an expression takes the form of an assertion, that is, when something or other is stated to be the case (Naess, 2017)." The goal is to identify the means that enable the stakeholders in the communication process to resolve the problems they encounter and to arrive at a mutually confirmed agreement about the meaning of what has been said, "not about the truth or falsity of what has been said in every act of communication (Afeissa, 2010)." "Our interest is focused on the more urgent problem of determining what people including ourselves mean when they say things that are in principle disputable; the problem is a practical problem of interpretation, and it deals with difficulties arising from the fact that a sequence of a single word can have more than one meaning and that a number of different sequences of words can have the same meaning."

The concept of "determination," or context, is regarded as the cornerstone of Næss's empirical semiotics. This principle holds that the meaning of any utterance cannot be determined in an absolute, independent manner; instead, it is intrinsically bound to the specific "occasion" or communicative

context, its purpose, and the prior conceptions of speakers and listeners. The same utterance may carry different significations on different occasions.

Different levels of understanding can be identified with respect to what interacting persons have said: "in terms of knowing belief and distinguishing between what we want to say, what we intend or mean, and what we elaborate in saying it; all of this is connected to understanding the self and what it means through levels of understanding directed towards things, interests, or towards persons."

The stage of belief is followed by reading or understanding, which we call the second level, manifested in judging that belief, what analytic philosophers term verifiability. In the stage of understanding, we examine beliefs in light of communication and understanding to overcome variation and differences in the process of understanding, which must lead us to the purpose "that is, to the purpose associated with the expressions or formulations that are used to clarify the relation between the intended meaning of speech through the empirical investigation of linguistic behaviour, such as the process of questioning a particular person."

Through empirical investigation, whose greater part is oriented towards purpose rather than purely inferential empirical analysis, the idea parallels the phenomenological concept of intentionality in knowledge because variables that affect belief and are connected to the person, such as will and desire, and emotion, are involved. These shift meaning from the fixed to the variable, notwithstanding the rigour of analytic philosophy. This leads Næss to maintain that "ecosophy is a personal system, a personal philosophy; and for another philosophy to reach us, there must be something that resonates with us immediately, and this something need not necessarily be wholly original." Interpreting nature is a reflection of the facts of perception, and, given their diversity, different theories and opinions arise according to the nature of meaning and according to what we signify in moving from belief to referent. Even a single word has diverse significations, yet this does not cause it to deviate from its purpose, which is communication. Næss clarifies this in empirical semiotics through individual differences, which make the same speech subject to different elucidations: an utterance may have a determinate meaning, just as it may admit of multiple interpretations.

Meaning was no longer a fixed entity contained within itself; instead, it became a dynamic process arising from the interaction between the utterance and context. This view intersects with Wittgenstein's later analyses of "meaning as use" and language games, even though the methodology differs radically, as Næss relied on empirical data rather than reflective examples.

Næss explains this process in an analytic form in which he employs mathematical symbols with greater precision to incorporate new information and control the most important variables that affect meaning because understanding ecology requires a way of life connected to clarify the true meaning of deep ecology, away from empirical justification in the specification of standards, and the regulation, determination, and clarification that Næss regards as "work instructions and environmental policy measures for the lower levels."

The principle of "determination" leads to a kind of "systematic semantic relativism" that does not imply arbitrariness but recognises a plurality of legitimate interpretations on the basis of differing frames of reference. This idea served as a philosophical antidote to any determinism or dogmatism, and it is the same spirit that later led Næss to reject dogmatism in dominant developmental and economic models that fail to acknowledge the plurality of environmental and cultural values.

Næss's interest in the ordinary use of language, his unease with the method of logical positivism, which he regarded as unempirical, and his use of questionnaires to collect data and statistics and analyse them all by the mid-1930s, these three features reinforced what would later be known as the theory of empirical semiotics. Næss's distinctive contribution in this setting lies in his research in empirical semiotics, grounded in diversity and a return to the concept, because truth is diverse, its source being real people. Because their observation is simple, it touches the true meaning of understanding. It is among the most prominent statistical variables that must be treated quantitatively, using questionnaires and measurement, to answer the question of what is correct and rigorous.

Accordingly, it may be said that Næss's critique of positivism and his founding of empirical semiotics were not merely a project in the philosophy of language; instead, he was, in embryonic

form, laying the foundations of a relational ontology that would dominate his ecological phase. By rejecting the atomic model (which separates statements from facts) and moving towards an interactive contextual model, Næss was replacing a metaphysics of isolated essences with a metaphysics of networks and relations. This vision, as will become clear later, is the very one that would be applied to the concept of nature: instead of being a collection of separate beings, it becomes a complex network of reciprocal relations; instead of the self being a separate essence, it begins to appear as a "relational self" produced through its interaction with its environment. Thus, empirical semiotics are the soil in which tall trees in deep ecology grow.

Næss's shift from semiotics to ecology was not merely a change in the object of study; it was a fundamental shift in philosophical aim from analysing the neutral language of science to deconstructing the language of value and existential significance. Næss came to recognise that the environmental crisis is, in essence, a crisis of understanding and evaluation; it is therefore a semiotic–axiological crisis. The central questions thus became the following: How do we confer meaning upon nature? What values are latent in our discourse about it?

In this context, there is a link between Næss's method of analysing basic philosophical terms (such as "truth" and "knowledge") and his later analysis of environmental concepts such as "intrinsic value" and "biodiversity." As the meaning of an utterance is determined by its context, the "value" of an entity is determined by the network of its relationships and its role within the ecological whole, not solely by its utility to human beings. This shift from descriptive meaning to evaluative meaning constitutes the first bridge between his two projects (Zimmerman, 1984).

The concept of the "ecological self" constitutes the most profound embodiment of the bridge between semiotics and ecology in Næss's thought. If the meaning of an utterance is determined ("determined") through its contextual relations (the principle of determination), then the identity of the human self is likewise determined through its relations within the surrounding web of life (Rothenberg, 1993). The self is no longer an isolated entity; it becomes a dynamically evolving node in the fabric of being.

The ecological self expands beyond narrow bodily boundaries and becomes the self-in-relation-to-the-other, where the "other" includes human beings, living organisms, and entire ecosystems. This vision strikingly intersects with Spinoza's philosophy, which influenced Næss: the individual is a temporary "expression" of nature/God (*Deus sive Natura*), not a separate entity.

Here, the semiotic method becomes a powerful instrument for undermining anthropocentrism. By analysing the language we use to describe nature (such as "resources" and "ecosystem services"), Næss reveals how these terms carry within them an anthropocentric assumption that renders the world merely a means to a human end. This discourse analysis is not a secondary activity; it is a prerequisite for genuine environmental transformation because it dismantles the conceptual foundations upon which the crisis rests.

This semiotic analysis extends to targeting the binary of human versus nature, an opposition that, according to Næss, constitutes one of the deep philosophical roots of the environmental crisis. The concept of the "ecological self" rests upon deconstructing this binary from within and replacing it with a vision of continuity. The human being is neither a master of nature nor separate from it; instead, he is an "earth citizen" within a broader biotic community.

This deconstruction of binaries is a direct extension of Næss's early rejection of rigid dichotomies in the philosophy of language (such as the analytic/synthetic and fact/value dichotomies). He applies the same methodological scepticism to the fundamental metaphysical categories that organise our relation to the world (Naess & Rothenberg, 2009).

It may be concluded that the theoretical bridge that Næss constructed transformed semiotic tools from a mere method for analysing speech into a foundation for a relational metaphysics. He moved from a semiotics of the relations between words and their contexts to an ontology of the relations among beings within the web of life. This new metaphysics is a metaphysics of "depth," where "depth" does not denote a spatial dimension but rather the degree of complexity, interconnection, and

relational richness. Thus, empirical semiotics, with its emphasis on context and relation, was not merely a prelude to deep ecology; it already contained its metaphysical nucleus.

The essence of deep ecology in Arne Næss's thought is connected to the semiotic dimension and to the political, social, and economic dimensions; these dimensions are regarded as axioms for organising the environment and designing its meanings through the economic structure and for emphasising the importance of the surrounding environment so that action may be dynamic. "To develop his ethics, Næss begins from the principle of the inevitable and irreducible interdependence between the human being and nature (Naess, 1966)."

Næss summarises all of this by saying, "The more our understanding of our interconnectedness with other beings increases, the more identification and care we shall take; thus, the path is also opened to joy in the well-being of others and to sorrow when harm befalls them. We seek what is best for ourselves." This proposition reinforces the ethical stance upon which the self, in its vision of the natural environmental order, is grounded to achieve the good and thereby arrive at deep ecology, coherently enough to be described as a movement in its own right. In the political sphere, it begins from ethics and ends in ethics by regulating various types of biological legislation while taking into account diversity and difference so that ethical communication becomes possible.

Semiotics, although it has been the province of philosophers of language through clarifying the relationship between the signifier and signified and explaining different semiotic models, nevertheless finds in environmental ethics a core of meaning that mirrors the concept of the ecosystem, in the multiplicity of its systems, through the meaning of correspondence between the environmental signifier and the ontological and ethical dimension of its significance.

Ecosophy T, developed by Næss, represents the clearest practical embodiment of the fusion of his semiotic method with his ecological vision. Instead of presenting a closed environmental doctrine, Næss offers an open "platform" composed of general principles and a network of derived beliefs. This design is a direct embodiment of the principle of "determination," insofar as these principles are left open to "determination" and development in accordance with the differing cultural, philosophical, and personal contexts of each individual or group.

The platform consists of foundational principles such as "Human and nonhuman life on Earth has intrinsic value" and "The richness and diversity of life-forms have value in themselves." However, Næss does not impose a single interpretation of the words "value" or "intrinsic," thereby permitting a plurality of interpretations and applications. This intended semantic flexibility is a practical application of his understanding that genuine meaning emerges from context rather than from a definition imposed from without.

For Næss, ecosophy is fundamentally a process of philosophical inquiry, not a set of ready-made answers. It is the journey through which the individual "determines" his relationship with the world, gradually discovering his own "ecological self." This makes it an eminently semiotic practice: an ongoing process of understanding and interpreting the natural and cultural signs that constitute our world.

This perspective entails a radical shift in the very concept of the "environment." It is no longer the "surrounding environment" as an external entity that can be managed objectively; it becomes the "lifeworld," or the "lived place, a concept Næss borrows from the phenomenological tradition and frames within his semiotic vision. This "lifeworld" is the domain of relations and meanings, of which we are inseparable.

This shift has profound methodological implications. Instead of studying the environment as a separate object (the positivist method), understanding the "lifeworld" requires interpreting the relations and meanings that constitute it (a semiotic–phenomenological method). This corresponds precisely to the transition from empirical semiotics (which studies the meaning of speech in its lived context) to deep ecology (which studies the meaning of existence in its lived ecological context).

In confronting the environmental crisis, Næss's ecosemiotics do not offer a technical solution; rather, they pose a deeper question: What kind of beings do we want to be? What story do we want

to tell about our relationship with the Earth? From this perspective, the crisis is a crisis of the dominant, anthropocentric “story.”

Accordingly, the solution is radical (deep) and consists of changing the story, that is, changing the semiotic system through which we produce meaning about ourselves and the world. This requires, as Glasser indicates, an ongoing “open dialogue” and “inquiry”, two concepts central to Næss’s semiotic method concerning our values and our basic concepts. Combating deforestation, for example, is not merely a technical matter; it is, fundamentally, a semiotic struggle over the meaning of “forest”: Is it a repository of timber, or is it a biotic community with existential and intrinsic value? (Sessions 1995). In this sense, ecosemiotics become the practical philosophy that equips us with the conceptual tools to wage this struggle on the front of meaning.

Conclusion

Through this analysis, it becomes clear that Arne Næss’s intellectual trajectory, beginning as a methodological critique of logical positivism and the establishment of the project of “empirical semiotics,” did not come to an end when he moved into the field of environmental philosophy. Rather, it continued as a guiding thread that led him to find “deep ecology.” The transition was organic and developmental, not a leap or a rupture. Empirical semiotics, through its central concept of “determination” and its critique of reductionism and rigid binaries, prepared the methodological and metaphysical ground for a vision of a world constituted by relations and intertwinement, the very vision that forms the core of deep ecology.

The positivist justification for empirical meaning, in Arne Næss’s philosophy, is distributed across three levels: the logical-empirical ground represents the first level; it is followed by Næss’s theory of positivism, derived from the philosophy of language; and the first and second positions are then applied to an understanding of deep ecology.

As this article has shown, Næss’s most significant contribution lies in his articulation of a unified philosophical theory that links a theory of meaning (semiotics) with a theory of being (ecology). He succeeded in transforming the precise analytical tools of the philosophy of language into a foundation for a relational ontology and into the core of an existential and ethical stance. The “ecosemiotics” we have drawn from his thought do not present ecology as a merely applied field for semiotics; instead, it argues that the environmental problem is, at its deepest level, a semiotic–axiological problem, concerned with systems of meaning-production and with the prevailing understanding of humanity’s place in the world.

Næss’s theory remains vital and capable of enriching contemporary philosophical conversations on several fronts. In the age of the Anthropocene, where human impact has become the dominant geological force, Næss’s semiotics offer tools for deconstructing the anthropocentric discourse that has brought us to this crisis, and it proposes an alternative grounded in redefining the self within the geobiotic network.

Næss’s vision of the intertwined “ecological self” intersects with projects in posthuman philosophy that seek to move beyond anthropocentrism. Both aim to dismantle the traditional human/nature binary and to press for the recognition of agency and value in nonhuman entities.

Ecosemiotics can offer a radical critique of prevailing environmental discourses such as “sustainability” and the “green economy” by exposing the anthropocentric assumption latent in their terminology. These assumptions often turn nature into “natural capital” and preserve the same logic of domination, albeit in green disguises.

In conclusion, Arne Næss does not merely offer solutions to the environmental crisis; he offers a comprehensive philosophical framework for redefining our relationship with the world. Recovering the unity between his semiotic project and his environmental project, as we have sought to do here, is not merely an academic exercise; it is a reanimation of a philosophy of “joy” and “immersion” in the world, one that sees in every relation, and in every sign, a window into the fullness of being.

References

1. Afeissa, H.-S. (2010). Une figure contemporaine de la sagesse. *Wildproject: Journal of Environmental Studies*, (8).
2. Afeissa, H.-S. (n.d.). Postface. In A. Naess, *Écologie, communauté et style de vie*, 340.
3. al-Khūlī, Y. T. (2012). *Philosophy of science in the twentieth century*. Hindawi Foundation for Education and Culture.
4. Bougoura, A.-Z. (2005). *Philosophy and language*. Dar al-Tali'a for Printing and Publishing.
5. Chapman, S. (2011). Arne Naess and empirical semantics. *Inquiry: An Interdisciplinary Journal of Philosophy*, 54, 1–23.
6. Gullvåg, I. (1983). Depth of intention. *Inquiry*, 26(1), 31–83.
7. Naess, A. (1966). *Communication and argument* (A. Hanna, Trans.). Universitetsforlaget.
8. Naess, A. (1989). *Ecology, community and lifestyle: Outline of an ecosophy* (D. Rothenberg, Trans.). Cambridge University Press.
9. Naess, A. (2017). *Une écosophie pour la vie* (P. Madelin, Trans.). Éditions du Seuil.
10. Naess, A., & Rothenberg, D. (2009). *Vers l'écologie profonde* (D. Bellec, Trans.). Wildproject.
11. Rothenberg, D. (1993). *Is it painful to think? Conversations with Arne Naess*. University of Minnesota Press.
12. Zimmerman, M. E. (1984). *Contesting Earth's future: Radical ecology and postmodernity*. University of California Press.

Received: 03.03.2025

Accepted: 06.05.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/84-89>

Elnura Qasimova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

<https://orcid.org/0009-0007-5798-2892>

ulviyye.eliyeva.90.90@mail.ru

Günay Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

<https://orcid.org/0009-0009-3138-0687>

gunaywamsaddinkizi@gmail.com

Türkan Hüseynova

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

<https://orcid.org/0009-0007-7182-0283>

tutu.huseyn@gmail.com

Azərbaycan və rus dillərində frazeoloji vahidlərin müqayisəli təhlili

Xülasə

Frazeologiyani öyrənərkən frazeoloji vahidin semantikasını, stilistik və ifadəli çalarlarını öyrənmək lazımlı olduğu aydınlaşdır, lakin onun öyrənilməsində ən vacib aspektlərdən biri müxtəlif üslublu mətnlərdə istifadə imkanının nəzərə alınmasıdır. Tədqiqatın əsas məqsədləri: a) frazeoloji vahidlərin semantikasının formallaşması, müxtəlif üslublu mətnlərdə funksiyası məsələsinin qaldırıldığı tədqiqatçıların əsərlərini təhlil etmək; b) rus və Azərbaycan dillərinin frazeoloji vahidlərinin semantikasını və funksiyasını öyrənən əsərlərin əsas müddəalarını təqdim etməkdir.

Məqalədə nəzəri və empirik tədqiqat metodlarından istifadə edilmişdir. Nəzəri metod tədqiq olunan problem üzrə elmi ədəbiyyatın təhlilini, empirik metod isə rus və Azərbaycan dillərinin frazeoloji vahidlərinin müşahidəsini əhatə edir. Rus dilinin frazeoloji vahidlərinin ənənəvi tədqiqi funksional-semantik aspektin istifadəsinə əsaslanır. Azərbaycan dili isə frazeoloji vahidləri semantik dərinliyi, milli-mədəni məzmunu və funksional əməkdaşlığı baxımından ayrıca tədqiqat predmetinə çevirilir. Dilin frazeoloji sisteminin semantik yanaşmadan istifadə edərək öyrənilməsini bir çox tədqiqatçının əsərlərində izləmək olar. Araşdırımda V.V.Vinoqradov, N.M.Şanski və V.N.Teliya kimi rus dilçilərinin və Ə.Dəmirçizadə, A.Axundov, N.Cəfərov və M.Hüseynzadə kimi Azərbaycan alımlarının fikirlərinə istinadlar verilmişdir.

Açar sözlər: rus və Azərbaycan dilləri, frazeoloji vahid, tədqiqat predmeti, semantika, funksionallıq, funksional-semantik aspekt

Elnura Gasimova

Azerbaijan State Agrarian University

<https://orcid.org/0009-0007-5798-2892>

ulviyye.eliyeva.90.90@mail.ru

Gunay Mammadova

Azerbaijan State Agrarian University

<https://orcid.org/0009-0009-3138-0687>

gunaywamsaddinkizi@gmail.com

Turkan Hüseynova

Azerbaijan State Agrarian University

<https://orcid.org/0009-0007-7182-0283>

tutu.huseyn@gmail.com

Comparative Analysis of Phraseological Units in the Azerbaijani and Russian Languages

Abstract

It is clear that when studying phraseology, it is necessary to study the semantics, stylistic, and expressive shades of a phraseological unit, but one of the most important aspects in its study is to take into account the possibility of using it in texts of different styles. The main objectives of the study are: a) to analyze the works of researchers who raise the issue of the formation of the semantics of phraseological units, their function in texts of different styles; b) to present the main provisions of works studying the semantics and function of phraseological units of the Russian and Azerbaijani languages.

The article uses theoretical and empirical research methods. The theoretical method covers the analysis of scientific literature on the problem under study, and the empirical method covers the observation of phraseological units of the Russian and Azerbaijani languages. The traditional study of phraseological units of the Russian language is based on the use of the functional-semantic aspect. In the Azerbaijani language, phraseological units become a separate subject of study in terms of semantic depth, national-cultural content, and functional flexibility. The study of the phraseological system of the language using a semantic approach can be traced in the works of many researchers. The study references the views of Russian linguists such as V.V.Vinogradov, N.M.Shansky, and V.N.Telia, and Azerbaijani scholars such as A.Demirchizade, A.Akhundov, N.Jafarov, and M.Huseynzade.

Keywords: Russian and Azerbaijani languages, phraseological unit, research subject, semantics, functionality, functional-semantic aspect

Giriş

Frazeoloji vahid obrazlılıq və ifadəlilik kimi xüsusiyyətləri ilə fərqlənən mürəkkəb və heterogen bir fenomen kimi təsnifatı, obrazlılığı və ifadəliliyi ilə seçilir. Bu vahidlərin semantikasının formallaşması və funksiyası məsələsi müasir dilçilikdə ən mübahisəli məsələlərdən biri olduğu üçün tədqiqatı daha da aktual edir. Çünkü frazeoloji vahidin formallaşma mexanizmi, onun nitqdə istifadəsi olduqca mürəkkəbdür. Əsas səbəbləri: 1) ifadənin tərkib hissələrinin tərkibi — bunun təhlili bizi komponent sözlərin leksik mənalarından frazeoloji vahidin semantikasının formallaşmasında iştirak edən semaları müəyyən etməyə imkan verir; 2) ifadənin sintaktik quruluşu — çünkü semantik transformasiyaların dərəcəsi və təbiəti fərqlidir və frazeoloji vahidin sintaktik strukturundakı komponentin rolü ilə birbaşa əlaqəlidir.

Tədqiqat

Semantik baxımdan, frazeoloji vahidlər ifadə etdikləri mənaya görə bir neçə qrupa bölünür.

V.N.Telia yazdığı "Rus dilinin məcəzi ifadələr lügəti"ndə frazeoloji vahidləri məna xüsusiyyətlərini əsas götürərək aşağıdakı semantik qruplara bölmüşdür:

1. Frazeoloji vahidlər mənaca daha zəngin, ifadəli və parlaqdır, sinonimlər isə mənasından çox detallarla zəngindir;
2. Frazeoloji vahidlərin mənəsi əsasən vəziyyətlə əlaqəlidir (frazeoloji vahiddən istifadə edərkən onun istifadə olunacağı linqvistik konteksti anlamaq vacibdir);
3. Mənanın qiymətləndirici xarakteri — frazeoloji vahidlər hadisəni, obyekti, vəziyyəti xarakterizə etməklə yanaşı, danişanın müsbət və ya mənfi münasibətini, bir növ qiymətləndirməni ifadə edir;
4. Emosional münasibətin ifadəsi.

V.N.Telia mənaca yaxın frazeoloji vahidləri tematik sahələr üzrə qruplaşdırılmışdır. Burada insanın xüsusiyyətlərinə xas olan "daxili keyfiyyətlər" və "xarici xassələr" alt qrupları fərqləndirilir.

Daxili keyfiyyətlər:

Məsələn: *семь пядей во лбу* — başı çox işlək olmaq; fiziki vəziyyətə aid frazeoloji vahidlər (*елен на ногах держаться* — güclə ayaqda durmaq); fiziki hərəkət və hərəkət tərzi frazeoloji vahidlər

(сломя голову — baş götürüb qaçmaq); hiss və daxili vəziyyəti əks etdirən frazeoloji vahidlər (*прийти в себя* — özünə gəlmək); hiss-münasibət sahəsini bildirən frazeoloji vahidlər (*быть не в духе* — kefinin olmaması).

Xarici xassələr alt qrupuna aid olanlar:

fəaliyyət yönümlü (*как по маслу* — yağ kimi getmək); iş, işsizlik və maddi vəziyyət yönümlü (*сидеть без гроша* — cibi boş olmaq); yoxsulluq, var-dövlət yönümlü (*жить в достатке* — bolluq içində yaşamaq); intellektual qabiliyyətlər və düşüncə tərzi yönümlü (*не иметь понятия* — anlayışı olmamaq); nitq fəaliyyəti yönümlü (*держать язык за зубами* — dilini saxlamaq); davranış yönümlü (*вести себя вызывающе* — təxribatçı davranışmaq). Hadisələrin xüsusiyyətləri ilə bağlı vahidlər (*иметь место* — baş vermək); fəza ilə bağlı vahidlər (*на каждого шагу* — hər addımda); zaman anlayışı ilə bağlı vahidlər (*в мгновение ока* — bir göz qırpmında); ölçü və miqdar ilə bağlı vahidlər (*полным-полно* — həddən artıq çox).

R.İ.Yarantsevin **“Rus frazeologizmlərinin lügəti və arayış kitabı”**nda frazeoloji vahidləri müəllif tərəfindən əsas və ya dominant sema əsasında bir neçə tematik qrupa birləşdirmək cəhdini edilmişdir. Bu qruplaşdırma onlarda olan ifadəliliyi göstərir ki, bu da frazeoloji vahidin yalnız bir tematik qrupa aid edilməsinə imkan vermir.

Lügət-arayış üç əsas hissədən ibarətdir: frazeoloji vahidlərin əlifba sırası ilə indeksi, tematik indeksi və lügətin özü, hansı ki, üç blokdan təşkil olunub:

1. insanın duyğuları və hissələri;
2. insanın xüsusiyyətləri və xarakter keyfiyyətləri;
3. hadisələrin və vəziyyətlərin xüsusiyyətləri.

Hər bir hissə daxilində isə daha dar tematik cərgələr qrupları var.

Birinci hissədə — insanın duyğuları və hissələrini əhatə edən bölmədə müxtəlif emosional vəziyyətləri ifadə edən 28 tematik sətir tapırıq:

1. Sevinc, heyranlıq, xoşbəxtlik, zövq: *летать от счастья* — sevincdən uçmaq; *сердце радуется* — xoşbəxt olmaq; *на седьмом небе, душа поёт* — sevinci yerə-göyə siğmamaq;
2. Aşiqlik, bağlılıq, pərəstiş, eşq: *по уши влюбиться, свет клином сошёлся* — vurulmaq, gözü yalnız birini görmək; *глаза горят любовью* — gözləri eşqdən parıldamaq; *душа в душу* — ürəkdən bağlı olmaq;
3. Xoş arzular, nəzakət: *всего доброго, счастливого пути* — uğurlar olsun, yolun açıq olsun; *счастья и здоровья* — xoşbəxtlik və sağlamlıq arzulamaq; *удачи во всём* — hər işdə uğurlar arzulamaq.

İkinci hissəyə — insanın xüsusiyyətlərini və xarakter keyfiyyətlərini əks etdirən 36 frazeoloji vahidlər daxildir:

1. Dürüslük, səmimiyyət, açıqlıq: *с открытои душой* — ürəyi açıq; *без задней мысли* — gizli niyyəti olmadan; *на чистоту* — açıq danışmaq, gizlətmədən demək;
2. Zəka və düşüncə tərzi: *голова на плечах* — başı işləmək; *быстро схватывать* — tez qavramaq; *соображать на лету* — hadisələrə tez reaksiya vermək;
3. İnsanın mənfi xarakter xüsusiyyəti: *ветер в голове* — yüngülxasiyyət; *пустое место* — ciddiyyətsiz adam; *легкомысленный* — məsuliyyətsiz, düşüncəsiz.

Üçüncü hissədə — hadisələrin və vəziyyətlərin xüsusiyyətlərini bildirən 127 tematik cərgə təqdim olunur:

1. Oxşarlıq və fərqlilik: *как две капли воды* — bir-birinin eyni; *словно близнецы* — qardaş kimi oxşar;
2. Dəvət və müraciət formaları: *милости просим* — buyurun; *заходите в гости* — qonağımız olun; *добро пожаловать* — xoş gəlmisiniz;
3. İfşa və cəza: *раскрыть карты* — üzə çıxarmaq; *поставить на место* — yerini göstərmək və s.

Frazeoloji vahidləri funksional-semantik aspekt baxımından araşdırın S.G.Gavrin aşağıdakı funksiyaları müəyyən edir:

1. stilistik, ifadəli-məcazi və emosional-ifadəli (bunlar bu frazeoloji vahidləri ehtiva edən nitqin obrazlılığını və ifadəliliyini artırmaqdan ibarətdir), nitqin lakonizasiya funksiyası, semantik sıxılma (linqvistik iqtisadiyyatın təzahürü), hiperbolizasiya və intensivlik funksiyası kimi növləri əhatə edir;
2. praqmatik, o cümlədən kümülatif (frazeoloji vahidlər insanların kollektiv təcrübəsini ötürmək üçün depo kimi istifadə olunur), istiqamətləndirici (rəhbərlik edən, təsir edən funksiya) funksiyaları, eləcə də xülasə funksiyası (frazeoloji vahid əvvəlki ifadənin qısa xülasəsidir), qiymətləndirmə və əlaqə qurma, düşüncə təsdiqləmə və kompensasiya funksiyaları (Gavrin, 1969).

E.V.Çudina və İ.Yu.Moiseeva praqmatik funksiyaya aşağıdakı növləri aid edir:

1. simptomatik (frazeoloji vahid hadisələri, əşyaları təsvir edir, hissələri ifadə edir) və
2. siqnal (frazeoloji vahid müəyyən bir reaksiyaya səbəb olur ki, bu da arzuolunan davranışın səbəbidir) (Chudina və Moiseeva, 2004).

N.V.Polişçuk öz tədqiqatında interjektiv frazeoloji vahidlərə xas olan kompensasiya funksiyasını müəyyən edir. Bu, güclü emosional təcrübəni, affekti təsvir edərkən reallaşır (Polişçuk, 1988).

İ.İ.Çernișeva dissertasiyasında frazeoloji vahidlərin mətn yaradan funksiyasını ilk olaraq müəyyən etmişdir. Frazeoloji vahidlər mətndə təcəssüm etdirildikdə mətn yaradan (və ya kontekst yaradan) funksiya alırlar. O, bunu frazeoloji vahidin linqvistik xüsusiyyətlərini dərk etməyin bir yolu kimi başa düşür və “mətnin strukturunda struktur elementləri və bəzi hallarda mətn fragmətlərinin birləşdirici vasitələri olan əlaqələri yaratmağa” imkan verir (Çernișeva, 1970).

Azərbaycan dilinin leksik-semantik sistemini araşdırın Ə.Dəmirçizadə frazeoloji vahidlərin dilin tarixi inkişafını, milli təfəkkür xüsusiyyətlərini özündə əks etdiriyini, həmçinin semantik bütövlük və obrazlılıq yaratdığını vurğulayır. O qeyd edir ki, bu vahidlər dilin sadəcə nominativ vahidləri deyil, xalqın dünyası qavrama tərzinin dilə köçürülmüş formasıdır. Alim həmçinin frazeoloji vahidlərin dilin ekspressiv imkanlarının formalaşmasına mühüm rol oynadığını bildirir (Dəmirçizadə, 1962).

A.Axundov frazeoloji vahidlərin funksional və üslubi xüsusiyyətlərini ön plana çəkir. O vurğulayır ki, bu vahidlər nitqin təsir gücünü artırıb və dilin emosional-ekspressiv potensialını zənginləşdirir. Axundov həmçinin bildirir ki, frazeoloji vahidlərin kontekstdən asılı olaraq semantik cəalarlar qazanması üslubi fərqlənmənin əsas göstəricisidir (Axundov, 1986).

N.Cəfərov frazeoloji vahidləri milli-mədəni dəyərlərin və kollektiv yaddaşın daşıyıcısı kimi təqdim edir. O qeyd edir ki, frazeologiya dil və mədəniyyət münasibətlərinin ən aydın təzahür sahələrindən biridir. Cəfərov vurğulayır ki, frazeoloji vahidlərin semantik quruluşu xalqın tarixi təcrübəsi, mentaliteti və mədəni kodları ilə sıx bağlıdır (Cəfərov, 2004).

M.Hüseynzadə frazeoloji vahidlərin funksional imkanlarını araşdırır. O bildirir ki, bu vahidlər nitqdə məna genişlənməsi və semantik intensivləşmə yaradır. Hüseynzadə qeyd edir ki, frazeoloji vahidlər kontekst daxilində yeni məna cəalarları qazana bilər və nitqin strukturunda həm məna, həm də üslub baxımından birləşdirici rol oynayır (Hüseynzadə, 1975).

Dilçilər frazeoloji vahidlərin funksiyalarının iki böyük qrupa bölündüyü barədə yekdil fikirdədirlər:

1. sabit — istənilən şəraitdə bütün frazeoloji vahidlərə xas olan funksiyalar;
2. dəyişkən — müəyyən frazeoloji vahidlərə xas olan funksiyalar.

Sabit funksiyalar: Tədqiqatçıların, xüsusən də A.V.Kuninin əsərlərini təhlil edərkən görürük ki, kommunikativ, idrak və nominativ funksiyaları sabit funksiyalar kimi kateqoriyalara ayıır (Gavrin, 1969, s. 58).

Kommunikativ funksiya frazeoloji vahidin ünsiyyət və ya mesaj vasitəsi olmaq qabiliyyətidir. Bu sistemin funksional aspektinin iyerarxiyası burada özünü göstərir. Koqnitiv və nominativ funksiyalar kommunikativ funksiya daxilində vəhdət təşkil edir. Bütün digər funksiyalar isə bu funksiyalar çərçivəsində həyata keçirilir.

Nominativ funksiya frazeoloji vahidlərin real dünyanın obyektlərini adlandırmak, eləcə də nitq fəaliyyətində bu obyektləri frazeoloji adlarla əvəz etmək qabiliyyətidir. Tədqiqatçı qeyd edir ki, nominativ funksiya neytral-nominal və nominal funksiyaya bölünür. Onların fərqi ondadır ki, biri obyektləri neytral, digəri isə stilistik olaraq adlandırır.

İdrak funksiyası “real dünyanın obyektlərinin şüur vasitəsilə əks olunması, onların idrakını asanlaşdırmasıdır” (Gavrin, 1969, s. 58).

Dəyişkən funksiyalar:

1. semantik, o cümlədən volontativ — frazeoloji vahiddə danışanın iradə ifadəsinin əks olunması; nəticəvi — frazeoloji vahidlə xarakterizə olunan hərəkətə və ya hadisəyə səbəb olan səbəbin ifadəsi; deiktik — frazeoloji dönüş nitq aktının iştirakçılarını, nitq subyektini, obyektin uzaqlıq dərəcəsini, yerini və zaman lokalizasiyasını göstərir;
2. praqmatik (təsir funksiyası) — nitqin ünvanına məqsədyönlü təsir göstərmək üçün frazeoloji vahidlərdən istifadə;
3. stilistik — nitq vasitələrinin nitqin ümumi intellektual məzmununu qoruyub saxlayaraq stilistik effekt əldə etməyə yönəlməsi.

Frazeoloji vahidlər müxtəlif tipli mətnlərdə bir-birindən fərqli funksiyaları yerinə yetirir. Bunlara təsviri, xarakteristik, terminoloji və digərlərini misal göstərə bilərik. Qeyd edək ki, yuxarıda nəzərdən keçirilən bütün funksiyalar ümumidir, yəni ümumiyyətlə qəbul edilərək geniş şəkildə istifadə olunur. Tədqiqatın əhəmiyyətli bir hissəsi müxtəlif müəlliflərin bədii əsərlərində frazeoloji vahidlərin funksiyalarını müəyyən etməyə həsr olunmuşdur. Frazeologizmlərin həmçinin ortaq funksiyalara əsaslanan təsadüfi funksiyaları, əlavə məna funksiyaları, mənəni zəiflətmə və ya aydınlaşdırma funksiyaları və s. var. Həm ümumi, həm də təsadüfi xarakterli frazeoloji vahidlərin semantik qrupları mətndə yaradıcı və bədii tapşırıqların həyata keçirilməsi üçün effektiv mexanizm hesab edilərək, onların məcazi və ifadəli potensialını mümkün qədər nəzərə almağa kömək edir (Şanski, 1996, s. 326).

Nəticə

Araşdırımlarımızda rus və Azərbaycan dillərinin frazeoloji materialının funksional-semantik aspektində təhlili aparılmış və nəticələri hazırladığımız məqalədə çox sadələşdirilmiş formada qeyd olunmuşdur. Tədqiqat onu deməyə əsas verir ki, hər iki dildə frazeoloji vahidlərin semantik iyerarxiyası və funksional xüsusiyyətləri arasında əhəmiyyətli oxşarlıqlar mövcuddur. Frazeoloji vahidlər dilin yalnız leksik deyil, eyni zamanda semantik, praqmatik və funksional potensialını da özündə cəmləşdirir. Həmçinin nitqdə obrazlılıq, ifadəlilik və qiymətləndirmə funksiyalarının formallaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır. İnanırıq ki, tədqiqatımız məhsuldar istiqamət olmaqla yanaşı, dilin mədəni, idrak və kommunikativ imkanlarının daha dərindən dərk edilməsinə şərait yaradacaq.

Ədəbiyyat

1. Axundov, A. (1986). *Azərbaycan dilində frazeoloji ifadələrin funksional və üslubi xüsusiyyətləri*. Elm və Təhsil.
2. Cəfərov, N. (2004). *Milli-mədəni frazeologiya və Azərbaycan dili*. Nurlan.
3. Chernysheva, I. I. (1970). *Phraseology of the modern German language*. Higher School.
4. Chudina, E. V., & Moiseeva, I. Yu. (2004). Pragmatic functions of proverbs and sayings. *Bulletin of the Orenburg State University*, 11, 170–172.
5. Dəmirçizadə, Ə. (1962). *Azərbaycan dilinin frazeologiyası*. Maarif.
6. Gavrin, S. G. (1969). *Phraseology of the modern Russian language*. Higher School.
7. Georgieva, S. I. (2000). *Semantic structure of phraseological units in the process of its formation and functioning*. Kurgan State Publishing House.
8. Hüseynzadə, M. (1975). *Frazeoloji vahidlərin funksional imkanları və mətn strukturu*. Elm.

9. Seyidəliyev, N. F., & Əhmədov, B. B. (Comp.). (2024). *Azərbaycan dilinin böyük frazeoloji lügəti* (2 cild). AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. Aspoliqraf. (II cild).
10. Shansky, N. M. (1996). *Phraseology of the modern Russian language*. Peter.
11. Telia, V. N. (1996). *Russian phraseology: Semantic, pragmatic and linguacultural aspects*. Academy.
12. Vinogradov, V. V. (1972). On the main types of phraseological units in the modern Russian language. In *Selected works: Lexicology and lexicography* (pp. 140–161). Nauka.
13. Yarantsev, R. I. (1997). *Russian phraseology: Dictionary-reference book* (Approx. 1500 phraseological units). Rus. lang.

Daxil oldu: 21.09.2025

Qəbul edildi: 12.01.2026

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/90-97>

Houcine Benabdallah

Normal higher school of Bechar

<https://orcid.org/0009-0006-5134-3507>

benabdallah.houcine@ensbechar.dz

Descartes' Four Rules and Critical Thinking

Abstract

Thinking critically is often regarded as the first step toward philosophizing. Throughout history, philosophical inquiry has been closely linked to the development of critical and logical thinking. This report examines critical and logical thinking through a philosophical lens, focusing on René Descartes' four rules from his seminal work *Discourse on the Method*. By exploring the relationship between these rules and the principles of critical thinking, we gain insight into how philosophical methods shape our approach to reasoning, decision-making, and problem solving.

Keywords: *philosophizing, critical thinking, logical thinking, decision-making, problem solving*

Houcine Benabdallah

Bechar müəllimləri üçün ali normal məktəb

<https://orcid.org/0009-0006-5134-3507>

benabdallah.houcine@ensbechar.dz

Dekartın dörd qaydası və tənqidi düşüncə

Xülasə

Tənqidi düşüncə çox vaxt fəlsəfələşməyə doğru ilk addım kimi qəbul edilir. Tarix boyu fəlsəfi araşdırma tənqidi və mənətiqi təfəkkürün inkişafı ilə sıx bağlı olub. Bu hesabatda tənqidi və mənətiqi təfəkkür fəlsəfi prizmadan araşdırılır və René Dekartın əsas əsəri olan *Metod haqqında diskursdan dörd qaydasına diqqət yetirilir*. Bu qaydalarla tənqidi düşüncə prinsipləri arasındaki əlaqəni araşdırmaqla, fəlsəfi metodların düşüncə, qərar qəbuletmə və problem həllinə yanaşmamızı necə formalasdırıldıguna dair məlumat əldə edirik.

Açar sözlər: *fəlsəfə, tənqidi düşüncə, mənətiqi düşüncə, qərar qəbuletmə, problem həll etmə*

Introduction

In today's world, critical thinking has become an essential skill in education, extending beyond the boundaries of the classroom to play a vital role in shaping both professional and personal futures. Educational institutions around the globe are working to modernize curricula that emphasize the development of learners' knowledge and competencies. These efforts are supported by innovative teaching strategies designed to foster intellectual independence.

Research

This article explores the concept of critical thinking and promotes a reflective approach to improving the learning process. It highlights the importance of developing students' critical awareness, enabling them to become more creative and adaptable to change. We will consider several key questions: What does critical thinking mean in education? Why is it important? What roles do the teacher and the learner play in implementing it in the classroom? How can it be effectively taught, and what are its educational applications? Finally, we will introduce some of the most effective digital tools that teachers can recommend to their learners.

1. Definitions of Critical Thinking

In his article “Philosophy and Critical Thinking”, Charles Verharen writes: “My first assumption is that critical thinking courses should stimulate students' thinking in the areas of language, formal logic, and philosophy of science in ways that will be useful to students even beyond the formal applications of the classroom.” (Verharen, 1997, p. 01). Verharen took the idea further when he posed the following question: Why do not we teach students how to philosophize, instead of focusing solely on simplified approaches to critical thinking?

The essence of philosophy lies in critical thinking. This is evident when we revisit the history of philosophy and consider one of its most influential figures: René Descartes. Descartes wrote what may be considered a foundational text in critical thinking, *The Discourse on the Method*. In it, he stated: “For it is not enough to have a good mind; the main thing is to apply it well.” (Descartes, 1998, p. 01). His point is that all people share the same mental faculties—reason is equally distributed—but what distinguishes individuals is how they use and apply their minds. For this reason, he advocated for a systematic method of mental discipline to guide reasoning. He strongly emphasized the need for clarity and precision in thought.

“For more than a decade, a number of educators and psychologists have looked at learning from a new perspective: rather than testing and labeling students by ability and achievement, they have sought ways to improve students' basic reasoning skills. This represents a significant shift away from the nature/nurture controversy: the assumption of these researchers and clinicians has been that critical thinking represents a set of skills that can improve with practice.” (Heiman & Slomianko, 1985, p. 10) They describe how modern views on critical thinking reject the old debate between innate abilities (nature) and environmental influences (nurture). Instead, researchers and clinicians now assume critical thinking consists of learnable skills that get better through deliberate practice.

2. Descartes on Humility, Discipline, and Multidisciplinary Thinking

First and foremost, there is an essential ethical principle in critical thinking: modesty and humility. Descartes emphasized this before introducing his methodological rules. He wrote: “For I have already reaped from it such harvest that, although I try, in judgments I make of myself, always to lean more on the side of diffidence than of presumption, and although, looking with a philosopher's eye at the various actions and enterprises of all men...” (Descartes, 1998, p. 02).

I would like to return to the concept I used earlier—what I refer to as Descartes’ “multidisciplinary rules”—a term inspired by the full title of his book: *Discourse on the Method of Rightly Conducting One's Reason and Seeking Truth in the Sciences*. It is evident that we cannot discuss critical thinking without considering philosophy—particularly the contributions of René Descartes and Edmund Husserl.

3. Husserl and the Crisis of Science and Objectivism

In his final work, Edmund Husserl offers a profound diagnosis of the crisis facing both science and philosophy. By “crisis”, Husserl refers to the growing disconnection between scientific disciplines and their relevance to human life and everyday experience. This crisis, he argues, stems from the dominance of objectivism, which elevates mathematical physics as the ideal model of science.

More simply, Husserl suggests that science has unconsciously shifted away from critical thinking, leaning instead toward technical thinking—mechanical processes that solve problems without reflective judgment. In his view, true scientific meaning can only be restored through the application of critical thinking via the philosophical tool of epoché (suspension of judgment).

Phenomenology, the philosophical movement he founded, represents a comprehensive method for reconciling science and philosophy. Husserl famously described critical thinking as the soul of science. Without it, he warned, the scientific enterprise faces a profound existential crisis with potentially serious consequences for humanity.

The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology, despite its critical tone, is ultimately an optimistic work—a defense of universal critical rationalism in response to the rising tide of irrationalism in the modern age. It calls for a renewal of Enlightenment values and affirms the

enduring importance of philosophy in cultivating a self-aware, self-correcting scientific culture grounded in genuine human values (Moran, 2012, p. 14).

In the same context, Gaston Bachelard highlights that it is necessary to create a philosophy of epistemological detail, a differential scientific philosophy that would balance the integral philosophy of traditional philosophers. This differential philosophy would have the task of gauging the evolution of thought. In essence, the evolution of scientific thought would amount to a normalization, a conversion from a realist form to a rationalist one. This conversion, however, is never complete: not all notions are at the same stage of their metaphysical transformation. By meditating philosophically on each of them, one would discern more clearly the polemical nature of the adopted definition, all that it excludes, subtracts, or rejects. The dialectical conditions of a scientific definition, distinct from the common definition, would then be revealed more clearly; and, at the heart of the notional details, one would grasp what we will call the philosophy of the non (Bachelard, 1966, pp. 17–18).

In his book, *The Formation of the Scientific Mind: A Psychoanalysis of Objective Knowledge*, Gaston Bachelard argues that there are epistemological obstacles that must be constantly questioned and reconsidered in order to arrive at scientific knowledge; for example, deeply rooted everyday intuitions, sensory impressions, and unexamined metaphors often distort scientific reasoning and must be overcome through critical reflection and conceptual rupture.

The first observation, or more precisely the initial experience, always represents a major obstacle to the advancement of scientific culture. In reality, this observation unfolds in a profusion of images; it is vivid, tangible, spontaneous, and accessible. Simply describing it is enough to marvel at it and believe one understands it. We will begin our analysis by describing this obstacle, while demonstrating that there is a profound break, and not a simple continuity, between raw observation and rigorous experimentation (Bachelard, 1967, p. 23).

4. Descartes' Method of Doubt and the Meaning of "Cogito, ergo sum"

Descartes developed a method of critical thinking grounded in the principle of systematic doubt. He stressed the importance of basing thought on carefully examined and well-reasoned foundations. According to him, every component of thought should be questioned, doubted, and rigorously tested.

At the end of the first part of *Discourse on the Method*, Descartes wrote: "I learned not to believe anything too firmly of which I had been persuaded only by example and custom, and thus I gradually freed myself from many errors that can obscure our natural light and make us less capable of listening to reason." (Descartes, 1998, p. 6).

Through his famous proposition *cogito, ergo sum* ("I think, therefore I am"), René Descartes offered a profound insight into human nature as fundamentally reflective and rational. For Descartes, the capacity for thought defines human existence—it enables individuals to question, analyze, and evaluate the world around them.

The phrase "I think, therefore I am" is deeply tied to the practice of critical thinking. It emphasizes the role of self-awareness and reflection as essential foundations for acquiring knowledge. Likewise, critical thinking involves thoughtful analysis, skepticism toward assumptions, and the careful evaluation of evidence rather than passive acceptance of claims (Baan, 2025, p. 284).

Descartes' method of radical doubt—systematically questioning everything in search of what is absolutely certain—reflects the very core of critical thinking: skepticism, reflection, and reasoned judgment. By recognizing that the act of thinking itself affirms one's existence, Descartes underscores the role of conscious thought as the foundation of understanding and knowledge.

In essence, "I think, therefore I am" affirms the significance of the thinking self—the agent responsible for engaging in critical thinking processes such as evaluating arguments, identifying biases, and making reasoned decisions. This philosophical insight supports the development of critical thinking by promoting a reflective, inquisitive approach to knowledge and truth.

Descartes' Four Rules of Method

A. Rule One (Avoiding Prejudice and Seeking Clarity)

Let us examine Descartes' four rules of method one by one, while drawing comparisons with contemporary critical thinking theories.

The first rule states: “The first was never to accept anything as true that I did not plainly know to be such; that is to say, carefully to avoid hasty judgment and prejudice, and to include nothing more in my judgments than what presented itself to my mind so clearly and so distinctly that I had no occasion to call it in doubt” (Descartes, 1998, p. 11).

I would like to divide this rule into two parts. The first part—what I propose to call the “Don’t Accept Rule”—may sound a bit strong, but it serves as a useful concept for critical reflection. This principle emphasizes the importance of questioning anything that is not clearly understood or adequately proven. In other words, we should withhold acceptance of any claim that lacks clear evidence or logical justification.

Dr. Richard Paul and Dr. Linda Elder provide a more practical framework for this idea in their book *Critical Thinking: Concepts and Tools*, where they propose nine essential intellectual standards. Two of these are especially relevant to Descartes’ rule: clarity and logic.

Under clarity, they suggest asking:

- Could you elaborate further?
- Could you give me an example?
- Could you illustrate what you mean?

Under logic, questions include:

- Does all this make sense together?
- Does your first paragraph align with your last?
- Does what you say follow from the evidence? (Paul & Elder, 2014, p. 142).

These modern tools echo Descartes’ concern with the danger of accepting unclear or biased information and stress the necessity of disciplined, evidence-based reasoning.

One of Descartes’ most striking statements is: “Opinion is worthless as proof of truths that are at all difficult to discover, since it is much more likely that one man would have found them than a whole multitude of people.” (Descartes, 1998, p. 10).

Let us break this down:

1. Opinion is not proof — Descartes argues that the widespread acceptance of an idea does not make it true. Popular opinion, especially on complex matters, is not a substitute for logical reasoning or evidence.
2. Difficult truths require more than belief — Truths that are hard to uncover cannot be confirmed merely by agreement. In fact, they are more likely to be discovered by a single thinker applying disciplined reasoning.
3. Why one person over many? — According to Descartes, groups are prone to accepting ideas uncritically. An individual thinker, however, is more likely to engage in deep, critical reflection and avoid collective biases.

In short, Descartes warns against relying on majority opinion to establish truth. Instead, he promotes independent and rigorous thought as the path to genuine understanding.

The second part of the first rule in Descartes’ book is to avoid judgments and prejudices. Moreover, the war waged by philosophers against prejudices and biases in knowledge was fierce, as all philosophy was a methodological tool to combat relativism and subjectivity and achieve objectivity. Prejudices are negative opinions or attitudes formed based on insufficient or biased information. They hinder critical thinking and negatively affect the ability to make objective decisions. Critical thinking, on the other hand, is an analytical process aimed at objectively evaluating information and ideas and determining their validity and reliability.

Prejudices:

Definition:

Negative opinions or attitudes formed based on insufficient or biased information, often associated with specific groups or individuals.

Impact:

They can lead to discrimination and prejudice, hinder effective communication, and negatively impact social relationships.

Examples:

Prejudices related to race, gender, religion, or political affiliations.

Critical thinking for philosophy specialists, compared to its teaching in other disciplines, is more rigorous, subject to an integrated approach and multiple tools, as we observe in Husserl's phenomenology. "Husserl gives an illuminating description of how he means to proceed in phenomenological reflection: We will refrain from any traditional prejudices, even the most universally obvious ones of traditional logic, which already have perhaps taken from Nature unnoticed elements of meaning" (Moran, 2012, p. 16).

Guy Smith and John Peloghitis published an article entitled "Approaching Cognitive Bias in Critical Thinking Instruction", in which they call on teachers to inculcate the idea that they are more prone to biases and need to work on their thinking, instead of believing they are protected from biases. By giving some examples and mentioning certain cases, they encourage teachers to accept this fact. "The results of three large studies by Wang and Jeon (2020), which utilized responses to hypothetical scenarios, showed that participants attribute more bias in others rather than themselves. However, this incongruity dissipates if they see themselves susceptible to biasing influences. This mindset will open students to the necessity of rethinking, accepting uncertainty, and addressing potential blind spots and biases in their thinking." (Smith & Peloghitis, 2024, p. 340).

Critical thinking is a complex mental process that requires awareness of biases and careful evaluation of information before accepting or rejecting it. It is a skill that can be developed through practice and training. By fostering critical thinking, learners can challenge their biases and seek diverse perspectives, which helps them make more informed decisions.

In short, cognitive biases are a major obstacle to teaching critical thinking. It is necessary to develop curricula and educational programs that address these biases, along with training teachers and students in deep and conscious critical thinking skills, to ensure the sustainability and effectiveness of this type of education.

Guy Smith and John Peloghitis make it more practical, suggesting that classroom activities and group strategies for addressing cognitive bias can be grouped into three main types. First, it is essential to foster a general awareness that our thinking is susceptible to bias. This initial stage, often called "unfreezing", encourages individuals to recognize the limitations of their intuition. Second, students should be educated about common cognitive biases and the ways these biases can interfere with rational decision-making. Finally, the third category consists of targeted strategies designed to directly address specific biases, aiming to minimize or eliminate their negative impact both in the classroom and in other contexts (Smith & Peloghitis, 2024, p. 340).

Questioning is the second communication strategy. According to Cormier (2006), the role of questioning is to encourage the respondent to rethink the problem from a different perspective, consider previously ignored aspects, refine their understanding, and draw their own conclusions. He also notes that effective questioning promotes the quality of reflection, innovation, and action, and facilitates the creation of knowledge within organizations. Lafourture, Martin, and Doudin (2004) distinguish between three types of questions: reflective, philosophical, and socio-constructivist questions. Reflective questions lead individuals to reflect on their practices, philosophical questions encourage reflection on one's own ideas, thoughts, and opinions as well as those of others, and socio-constructivist questions promote knowledge creation by generating socio-cognitive conflicts (Cormier, 2006, p. 94).

B. Descartes' Rule Two — The Rule of Analysis (Divide to Understand)

The second rule states: "The second, to divide each of the difficulties I would examine into as many parts as possible, and as was required, in order better to resolve them." (Descartes, 1998, p. 11)

This principle is often referred to as the Rule of Analysis. According to Descartes, when confronted with a complex problem, the thinker must break it down into as many smaller, manageable parts as necessary. This dissection allows for clearer understanding and more effective reasoning.

This rule is central to Descartes' philosophical and scientific method. Its purpose is to remove ambiguity from complicated issues and to simplify them so the mind can grasp them more precisely.

The more intricate the problem, the more essential it becomes to reduce it into basic components for detailed study.

In application, Descartes' method resembles that of mathematics and geometry: a complex problem is deconstructed into smaller parts, each analyzed in isolation to uncover causes and solutions.

In terms of importance, this approach is crucial to discovering truth. By focusing on simple, distinct components, one minimizes the chance of error and arrives at more reliable conclusions.

It is often argued that if a student does not consciously identify and articulate the method required to reach a conclusion from the outset, their thinking is likely to become disorganized or chaotic. In contrast, when a student works methodically—by outlining their thoughts, performing topical analysis, or applying a clear structure—their reasoning becomes more coherent and effective (Dewey, 1910, p. 99).

One of the nine intellectual standards emphasized in critical thinking is relevance. Relevance is essential for organizing thoughts effectively.

It can be guided by key questions such as:

- How does this relate to the problem?
- How does it bear on the question?
- How does it help us address the issue? (Paul & Elder, 2014, p. 142)

To be effective, logical, and goal-oriented in your thinking, it is important to clearly define your purpose. As Paul and Elder note: “As a developing critical thinker, you should get in the habit of explicitly stating the purposes you are trying to accomplish. You should strive to be clear about your purpose in every situation. If you fail to stick to your purpose, you are unlikely to achieve it.” (Paul & Elder, 2014, pp. 143–144)

Why the goal Matters in Critical Thinking:

Purpose guides your questions: Knowing your goal helps you ask relevant questions and seek appropriate information.

Purpose shapes your evaluation: When you know what you want to achieve, you can better judge which evidence or arguments are important.

Purpose leads to effective outcomes: Clear purpose increases the likelihood that your conclusions or decisions will be useful and meaningful.

Critical thinking helps a person gain a deeper understanding of himself. Critical thinking is a structured analytical process that enables an individual to objectively and logically evaluate their thoughts, beliefs, and values, leading to greater self-awareness and analyzing behavior and thought patterns. This self-understanding enhances a person's ability to develop themselves and achieve sustainable personal growth.

Through critical thinking, a person becomes able to:

Review and evaluate their thoughts and beliefs, free from personal and emotional biases, helping them discover their strengths and weaknesses.

Make informed and informed decisions based on a logical analysis of available evidence and information, thereby improving the quality of their personal and professional lives.

Develop intellectual independence and self-reliance in their thinking, rather than being influenced by external opinions or biases.

Continuous learning and self-development through the continuous search for knowledge and analysis of information, which enhances personal growth.

Enhance self-confidence and self-satisfaction resulting from sound decision-making and deeper self-understanding.

“There’s something else. We wish to make it clear that critical thinking, like our book as a whole, is about self-understanding. It’s part of that ancient project enshrined in the inscription on the temple at Delphi and in the liberal arts and sciences: “know thyself.” (Foresman et al., 2017, p. 05)

Therefore, critical thinking is not only a tool for analyzing information, but it is also an effective means for a person to better understand himself, which contributes to building a balanced personality

capable of facing life's challenges with confidence and awareness.

C. Descartes' Rule Three — The Rule of Order (From Simple to Complex)

The third rule, often referred to as the Rule of Order or Methodical Progression, appears in *Discourse on the Method* as follows:

“The third, to conduct my thoughts in an orderly fashion, by commencing with those objects that are simplest and easiest to know, in order to ascend little by little, as by degrees, to the knowledge of the most composite things, and by supposing an order even among those things that do not naturally precede one another.” (Descartes, 1998, p. 11). This rule emphasizes the importance of proceeding from the simple to the complex. After analyzing a problem into basic components (as prescribed in Rule Two), the thinker must reconstruct knowledge in an ordered and logical manner—this is the process of synthesis. This principle aligns closely with the philosophy of John Dewey, who viewed thinking as a methodical activity aimed at problem-solving. Dewey argued that thinking involves relating ideas, drawing connections, and arranging them logically. He wrote: “To think is to relate things to one another definitely, to ‘put two and two together,’ as we say... Caution, carefulness, thoroughness, definiteness, exactness, orderliness, and methodic arrangement are the traits by which we mark off the logical from what is random or purely academic.” (Dewey, 1910, p. 53). Dewey also emphasized that thinking is not merely the retrieval of information but an active, reflective process that includes defining problems, formulating hypotheses, testing ideas through experimentation, and arriving at generalizations. For Dewey, effective thinking requires the thoughtful guidance of natural curiosity toward productive outcomes.

D. Descartes' Rule Four — Enumeration and Complete Review (Perfect Induction)

The fourth rule is often referred to as the Rule of Complete Induction or Comprehensive Review. This rule emphasizes the need for thoroughly re-examining a problem, ensuring that no essential element has been overlooked.

Descartes states:

“And the last, everywhere to make enumerations so complete, and reviews so general, that I was assured of having omitted nothing.” (Descartes, 1998, p. 11). This final rule insists on patience and thoroughness before reaching a conclusion. Descartes warns against intellectual arrogance and impulsiveness.

He writes: “First, there are those who believing themselves more capable than they are, are unable to avoid being hasty in their judgments or to have enough patience to conduct all their thoughts in an orderly manner. As a result, if they have once taken the liberty of doubting the principles they had accepted and of straying from the common path, they could never keep to the path one must take in order to go in a more straightforward direction, and they would remain lost all their lives.” (Descartes, 1998, p. 09)

This rule calls for the thinker to conduct a full enumeration and a complete review of the reasoning process. Its goal is to guarantee certainty, minimize oversights, and verify that the entire reasoning process is logically sound and complete.

More specifically, this rule involves three key steps:

1. Comprehensive enumeration: The thinker must ensure that every element of the problem has been accounted for, leaving nothing out.
2. Thorough review: After enumeration, all findings and reasoning steps must be re-evaluated to confirm their accuracy and consistency.
3. Certainty and assurance: The ultimate goal of this rule is to achieve confidence that the conclusions drawn are valid and error-free.

John Dewey supports this idea in his reflections on the detection of error and the clinching of truth. He writes: “In the later stages, conscious formulation and review may be encouraged. Projection and reflection, going directly ahead and turning back in scrutiny, should alternate. Unconsciousness gives spontaneity and freshness; consciousness, conviction and control.” (Dewey, 1910, p. 185). Dewey, like Descartes, stresses the need for thoughtful revision. Only through continuous review can a thinker reach truth with certainty and avoid the dangers of superficial or impulsive judgment.

Conclusion

In conclusion, it is essential to cultivate the values and intellectual foundations on which modern philosophy was built—within our cultural and educational systems—in order to foster a critical mindset. Such a mindset is capable of reviewing, analyzing, questioning, and scrutinizing the ideas and ready-made knowledge it encounters.

These core values—rationality, causality, criticism, duty, and responsibility—must be actively transmitted through pedagogical and didactic practices in schools. The ultimate goal is to form active, thoughtful, and responsible citizens who can contribute meaningfully to society.

This vision cannot be realized unless critical thinking is granted a central place in educational curricula across all institutions. Only then can we hope to empower learners to navigate the complexities of modern life with awareness, autonomy, and integrity.

References

1. Baan, W. (2025). Cartesian doubt encourages critical thinking in education. *INTERACTION: Jurnal Pendidikan Bahasa*, 12(1).
2. Bachelard, G. (1966). *La philosophie du non: Essai d'une philosophie du nouvel esprit scientifique* (4e éd.). Presses Universitaires de France.
3. Bachelard, G. (1967). *La formation de l'esprit scientifique: Contribution à une psychanalyse de la connaissance objective* (5e éd.). Librairie philosophique J. Vrin.
4. Cormier, S. (2006). *La communication et la gestion* (2e éd.). Presses de l'Université du Québec.
5. Descartes, R. (1998). *Discourse on method and meditations on first philosophy* (D. Cress, Trans.; 4th ed.). Hackett Publishing Company.
6. Dewey, J. (1910). *How we think*. D. C. Heath & Co.
7. Foresman, G., Fols, P., & Watson, J. (2017). *The critical thinking toolkit*. John Wiley & Sons.
8. Heiman, M., & Slomianko, J. (1985). *Critical thinking skills*. National Education Association. <https://scispace.com/pdf/critical-thinking-skills-analysis-and-action-series-2gp53s5cce.pdf>
9. Moran, D. (2012). *Husserl's crisis of the European sciences and transcendental phenomenology: An introduction*. Cambridge University Press.
10. Paul, R., & Elder, L. (2014). *Critical thinking tools for taking charge of your professional and personal life* (2nd ed.). Pearson Education.
11. Smith, G., & Peloghitis, J. (2024). Approaching cognitive bias in critical thinking instruction. In B. Lacy, P. Lege, & P. Ferguson (Eds.), *Growth mindset in language education*. JALT. <https://doi.org/10.37546/JALTPCP2023-39>
12. Verharen, C. (1997). Philosophy and critical thinking. *Inquiry: Critical Thinking Across the Disciplines*, 16(3).

Received: 25.03.2025

Accepted: 07.05.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/98-102>

Kamandar Teymurzada
Baku Engineering University
Master's student

<https://orcid.org/0009-0005-3474-5697>
kateymurzada@beu.edu.az

Zulfiyya Yusubova
Baku Engineering University
<https://orcid.org/0009-0009-4913-5233>
zyusubova@beu.edu.az

Understanding Learning Styles and Individual Differences in English Language Teaching

Abstract

Understanding learners' individual differences and learning styles is essential for effective English language teaching. Each learner brings unique cognitive preferences, personality traits, motivation levels, and prior knowledge, which influence how they acquire and process language. This article explores the various types of learning styles and individual differences, highlighting their impact on classroom performance and engagement. It also discusses practical strategies for teachers to address diverse learner needs, emphasizing differentiated instruction and adaptable teaching methods. By recognizing and responding to these differences, educators can create more inclusive and effective learning environments that foster both academic success and learner confidence.

Keywords: *learning styles, individual differences, English language teaching, differentiated instruction, learner diversity, and classroom strategies*

Kamandar Teymurzadə
Bakı Mühəndislik Universiteti
magistrant

<https://orcid.org/0009-0005-3474-5697>
kateymurzada@beu.edu.az

Zülfüyyə Yusubova
Bakı Mühəndislik Universiteti
<https://orcid.org/0009-0009-4913-5233>
zyusubova@beu.edu.az

İngilis dili tədrisində öyrənmə üslublarını və fərdi fərqləri anlamaq

Xülasə

Öyrənənlərin fərdi xüsusiyyətləri və öyrənmə üslublarının başa düşülməsi ingilis dilinin effektiv tədrisi üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hər bir öyrənən dilin mənimsənilməsi və emalı prosesinə təsir göstərən özünəməxsus idrak üstünlükləri, şəxsiyyət xüsusiyyətləri, motivasiya səviyyəsi və əvvəlki biliklərə malikdir. Bu məqalədə öyrənmə üslublarının müxtəlif növləri və fərdi fərqlər araşdırılır, onların sinifdaxili fəaliyyətə və öyrənənlərin dərsə cəlb olunmasına təsiri vurgulanır. Eyni zamanda, müəllimlərin müxtəlif öyrənən ehtiyaclarını qarşılamaq üçün istifadə edə biləcəyi praktik strategiyalar müzakirə olunur, fərdiləşdirilmiş təlim və çəvik tədris metodlarının əhəmiyyəti ön plana çəkilir. Bu fərqlərin tanınması və onlara adekvat şəkildə cavab verilməsi nəticəsində müəllimlər həm akademik nailiyyətləri, həm də öyrənənlərin özünə inamını artırın daha inklüziv və effektiv təlim mühitləri yarada bilərlər.

Açar sözlər: *öyrənmə üslubları, fərdi fərqlər, ingilis dilinin tədrisi, fərdiləşdirilmiş təlim, öyrənən müxtəlifliyi, sinifdaxili strategiyalar*

Introduction

In English language teaching, learners bring a wide range of individual characteristics that influence how they acquire and process language. These characteristics, often referred to as individual differences, include cognitive abilities, learning styles, personality traits, motivation, and prior knowledge (Oxford, 1990; Reid, 1995). Recognizing these differences is essential for creating effective and inclusive learning environments.

Learning styles, for example, describe the preferred ways in which learners perceive, process, and retain information (Gardner, 1983). Some learners may benefit more from visual input, while others prefer auditory or kinesthetic experiences. Similarly, personality traits, such as introversion or extroversion, can affect participation, communication, and overall engagement in the classroom (Dörnyei, 2005). Understanding and addressing these differences allows teachers to tailor their instructional strategies, select appropriate materials, and design activities that accommodate diverse learners. This approach not only enhances academic achievement but also fosters learner confidence and motivation (Brown, 2007). The following sections will explore the types of learning styles and individual differences in detail and provide practical recommendations for their integration into English language teaching.

Research

Another important aspect related to individual differences is the use of learning strategies. Learning strategies refer to the specific techniques learners employ to facilitate language acquisition, such as note-taking, repetition, organization, or inferencing from context (Oxford, 1990). Some learners naturally adopt effective strategies, while others may need explicit instruction to develop them. Teaching learning strategies can significantly enhance learner autonomy, helping students take responsibility for their own progress. For example, training learners to use metacognitive strategies—such as planning, monitoring, and evaluating their learning—has been shown to improve academic performance and long-term retention (Wenden, 1998). Incorporating strategy training into lessons ensures that all learners, regardless of their initial strengths, develop tools that support their language development.

Learners' individual differences play a crucial role in language acquisition. These differences include cognitive abilities, learning styles, personality traits, motivation, and prior knowledge, all of which affect how learners process and retain language information (Oxford, 1990; Reid, 1995).

Learning styles refer to the preferred ways in which learners absorb, process, and remember information. Common classifications include visual, auditory, and kinesthetic styles. Visual learners benefit from diagrams, charts, and written texts; auditory learners gain more from listening activities, discussions, and verbal explanations; kinesthetic learners excel when learning involves movement or hands-on activities (Gardner, 1983). Understanding these preferences allows teachers to design lessons that accommodate diverse learners and maximize learning outcomes. Personality traits, such as introversion and extroversion, influence classroom participation and communication strategies. Introverted learners may prefer individual tasks or reflective activities, while extroverted learners thrive in group interactions and discussions (Dörnyei, 2005). Motivation, both intrinsic and extrinsic, also strongly impacts learners' persistence and engagement. Highly motivated learners are more likely to actively participate, complete tasks, and seek opportunities to practice outside the classroom (Brown, 2007).

Cognitive differences, including memory, attention span, and problem-solving skills, affect how learners approach language tasks. Additionally, prior knowledge and previous learning experiences shape learners' readiness and capacity to acquire new language concepts (Lightbown & Spada, 2013).

By recognizing these individual differences, teachers can implement differentiated instruction, adapting materials and activities to meet diverse learner needs, thereby enhancing both learning effectiveness and learner confidence.

Understanding learning styles and individual differences allows teachers to design lessons that are more inclusive and effective. One key strategy is differentiated instruction, which involves modifying teaching methods, materials, and tasks to match learners' diverse needs (Tomlinson,

2014). For example, teachers can provide visual aids, audio recordings, or hands-on activities to accommodate different learning preferences.

Grouping learners strategically is another effective approach. Mixed-ability groups encourage peer learning, where learners with stronger skills can assist others, while same-style grouping can focus on specific preferences, such as auditory discussions for auditory learners.

In addition, teachers can implement flexible assessment methods. Traditional tests may not capture all learners' abilities, so incorporating oral presentations, projects, or interactive tasks can provide a fuller picture of students' progress (Harmer, 2015).

Motivation should also be considered in lesson planning. Providing meaningful and relevant tasks, connecting content to learners' interests, and offering constructive feedback can enhance engagement and persistence (Dörnyei, 2005).

Finally, reflective teaching practices are essential. Teachers should observe learners' responses, gather feedback, and adjust instruction to better suit individual needs. This ongoing adaptation ensures that each learner can achieve their potential, both academically and personally.

While addressing learning styles and individual differences can greatly enhance English language teaching, several challenges must be considered. First, categorizing learners strictly according to learning styles can be limiting. Learners may not fit neatly into one category, and their preferences can change depending on the task or context (Coffield et al., 2004). Over-reliance on learning style labels may result in rigid teaching practices rather than flexible, responsive instruction.

Second, practical classroom constraints can pose difficulties. Large class sizes, limited resources, and time restrictions may prevent teachers from fully tailoring lessons to each individual learner. Balancing the needs of a diverse classroom while covering the curriculum requires careful planning and prioritization (Tomlinson, 2014).

Third, the assessment of individual differences can be complex. While some tools and questionnaires exist, they may not capture the full range of learners' abilities, motivation, or cognitive styles. Teachers must therefore combine formal assessments with ongoing observation and interaction to gain an accurate understanding of each learner (Lightbown & Spada, 2013).

Despite these challenges, considering individual differences remains valuable. Teachers who are aware of their learners' diverse needs can make informed choices in materials, activities, and assessment methods, fostering a more inclusive and effective learning environment. Awareness, flexibility, and reflective practice are essential to overcoming these challenges and optimizing language learning outcomes.

Pedagogical Implications for English Language Teaching

Understanding individual differences and learning styles has important pedagogical implications for English language teaching. Teachers who consciously integrate this awareness into lesson planning are better equipped to support learner diversity and promote equitable learning opportunities. One major implication is the need to design lessons that incorporate a variety of input types and activity formats. For instance, combining visual materials such as charts and videos with auditory explanations and interactive tasks ensures that no single learning preference is prioritized at the expense of others. This multimodal approach not only accommodates diverse learners but also reinforces learning through multiple channels, leading to deeper comprehension and retention.

Another key implication concerns classroom interaction patterns. Teachers should vary interaction modes by balancing individual work, pair work, and group activities. Introverted learners may feel more comfortable engaging in written tasks or structured pair work, while extroverted learners often benefit from open discussions and collaborative projects. By alternating these formats, teachers create a balanced environment in which all learners can participate meaningfully. Furthermore, providing clear instructions and structured roles during group activities can reduce anxiety and increase participation, particularly for learners who may be hesitant to speak in front of others.

Teacher feedback is also closely linked to individual differences. Constructive, timely, and personalized feedback can significantly enhance learner motivation and confidence. While some

learners respond positively to immediate oral feedback, others may prefer written comments that allow time for reflection. Awareness of these preferences enables teachers to tailor feedback methods, thereby increasing their effectiveness. In this sense, sensitivity to individual differences contributes not only to linguistic development but also to learners' emotional well-being and self-efficacy.

Implications for Teacher Training and Professional Development

The recognition of learner diversity highlights the importance of teacher education and ongoing professional development. Pre-service and in-service teacher training programs should include explicit instruction on individual differences, learning styles, and differentiated instruction. Teachers need opportunities to develop practical skills for identifying learner needs and adapting instruction accordingly. Workshops, reflective teaching journals, and peer observations can help teachers evaluate their instructional practices and experiment with alternative strategies.

Moreover, reflective practice plays a crucial role in responding to individual differences effectively. Teachers who regularly reflect on lesson outcomes, learner engagement, and classroom dynamics are more likely to identify areas for improvement. This reflective process encourages flexibility and prevents the rigid application of teaching methods based solely on theoretical classifications of learning styles. Instead, teachers learn to respond to learners as dynamic individuals whose needs evolve over time.

Limitations of Learning Styles-Based Approaches

Although learning styles and individual differences provide valuable insights, it is important to acknowledge the limitations of learning styles-based approaches. One limitation is the lack of conclusive empirical evidence supporting the idea that matching teaching styles to learning styles consistently leads to improved learning outcomes. Some researchers argue that effective instruction benefits learners regardless of their preferred style, particularly when it emphasizes cognitive engagement and meaningful practice.

Additionally, an overemphasis on learning styles may divert attention from other influential factors, such as language exposure, quality of instruction, and opportunities for interaction. Language acquisition is a complex process influenced by multiple variables, and learning styles represent only one aspect of this process. Therefore, learning styles should be viewed as a guiding framework rather than a prescriptive model. Teachers should remain cautious about labeling learners and instead focus on providing rich, varied, and meaningful learning experiences.

Directions for Future Research

Future research on individual differences and learning styles in English language teaching could explore several promising directions. One area of interest is the interaction between learning styles and emerging technologies in language education. Digital tools, online platforms, and artificial intelligence-based applications offer new possibilities for personalized learning. Investigating how these technologies can support diverse learners may provide valuable insights for both researchers and practitioners.

Another potential research direction involves longitudinal studies that examine how individual differences evolve over time. Learners' preferences, motivation levels, and strategies may change as they gain proficiency and confidence. Long-term studies could shed light on how instructional practices can adapt to these changes and support sustained language development.

Finally, future studies could focus on teachers' beliefs and attitudes toward individual differences. Understanding how teachers perceive and implement differentiated instruction can help identify gaps between theory and practice. Such research would contribute to the development of more effective teacher training programs and evidence-based classroom strategies.

Recognizing and addressing learning styles and individual differences is a crucial component of effective English language teaching. Learners vary in their cognitive abilities, personality traits, motivation, and prior knowledge, all of which influence how they acquire and process language. By understanding these differences, teachers can design lessons that are more inclusive, engaging, and responsive to individual needs.

Sociocultural factors also play an important role in shaping individual differences. Learners come from diverse cultural backgrounds that influence how they view teacher roles, classroom interaction, collaboration, and communication styles (Hall, 2011). Some students come from educational systems that emphasize memorization, while others are accustomed to inquiry-based learning. Additionally, cultural norms may affect willingness to speak, ask questions, or participate in group work. Understanding these sociocultural dimensions helps teachers create a classroom environment where all learners feel comfortable and respected. By acknowledging cultural diversity and integrating culturally responsive teaching practices, educators can increase student engagement and build stronger connections between classroom practices and learners' lived experiences (Gay, 2010).

Practical strategies such as differentiated instruction, flexible assessment methods, and reflective teaching practices enable educators to accommodate diverse learners, enhancing both academic achievement and learner confidence. Although challenges exist—such as classroom constraints and the dynamic nature of learner preferences—awareness and adaptability allow teachers to create meaningful learning experiences.

Conclusion

In conclusion, integrating an understanding of individual differences into classroom practice not only improves language learning outcomes but also fosters a supportive environment where every learner has the opportunity to succeed.

References

1. Brown, H. D. (2007). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (3rd ed.). Pearson Education.
2. Cassidy, S. (2004). Learning styles: An overview of theories, models, and measures. *Educational Psychology*, 24(4), 419–444.
3. Coffield, F., Moseley, D., Hall, E., & Ecclestone, K. (2004). *Learning styles and pedagogy in post-16 learning: A systematic and critical review*. Learning and Skills Research Centre.
4. Dörnyei, Z. (2005). *The psychology of the language learner: Individual differences in second language acquisition*. Lawrence Erlbaum Associates.
5. Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The theory of multiple intelligences*. Basic Books.
6. Gay, G. (2010). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice* (2nd ed.). Teachers College Press.
7. Harmer, J. (2015). *The practice of English language teaching* (5th ed.). Pearson Education.
8. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How languages are learned* (4th ed.). Oxford University Press.
9. Oxford, R. L. (1990). *Language learning strategies: What every teacher should know*. Newbury House Publishers.
10. Reid, J. M. (1995). *Learning styles in the ESL/EFL classroom*. Heinle & Heinle.
11. Subban, P. (2006). Differentiated instruction: A research basis. *International Education Journal*, 7(7), 935–947.
12. Tomlinson, C. A. (2014). *The differentiated classroom: Responding to the needs of all learners* (2nd ed.). ASCD.
13. Wenden, A. (1998). *Learner strategies for learner autonomy*. Prentice Hall.

Received: 02.09.2025

Accepted: 30.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/103-106>

Hicham Khaldi

University of Tlemcen

<http://orcid.org/0009-0006-2464-534X>

khaldi1974@yahoo.fr

Hamza Dahmani

Maghnia University Center

<https://orcid.org/0009-0002-1277-7020>

dahmanihamza26@yahoo.fr

Fatiha Ben Yahia

University of Tlemcen

<http://orcid.org/0009-0003-0586-5513>

afnan_26@yahoo.fr

The Geographical Location of Tlemcen and Its Effect on the Dialect Formation of Its Inhabitants

Abstract

The city of Tlemcen has undergone several changes. Accordingly, we have reviewed the contributions of both ancient and modern scholars who studied and continue to explore the location of Tlemcen. The inhabitants of Tlemcen were influenced by wars, invasions, and geographical as well as social factors. Their dialect is characterized by a set of linguistic features shared by both urban and rural residents. These features are notably influenced by the city's geographical location, its historical periods, and the surrounding regions, which transformed Tlemcen into a center of scientific and cultural influence, an economic and commercial hub, and a destination for students and scholars from the East and the West. Yaqt al-Hamawi discussed it in his famous geographical dictionary, *Mu'jam al-Buldan*.

Keywords: *Tlemcen, urban and rural dialects, historical geography, cultural and scientific influence, economic and commercial hub*

Hicham Khaldi

Tlemcen Universiteti

<http://orcid.org/0009-0006-2464-534X>

khaldi1974@yahoo.fr

Həmzə Dahmani

Maqniya Universitet Mərkəzi

<https://orcid.org/0009-0002-1277-7020>

dahmanihamza26@yahoo.fr

Fatiha Ben Yahia

Tlemcen Universiteti

<http://orcid.org/0009-0003-0586-5513>

afnan_26@yahoo.fr

Tlemcenin coğrafi yerləşməsi və dialektə təsiri sakinlərinin formalaşması

Xülasə

Tlemcen şəhəri bir sıra dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Buna uyğun olaraq, Tlemcenin yerini araşdırınan və araşdırmağa davam edən həm qədim, həm də müasir alımların töhfələrini nəzərdən keçirdik. Tlemcen sakinləri müharibələr, işgallar, coğrafi və sosial amillərdən təsirlənmişdilər.

Onların ləhcəsi həm şəhər, həm də kənd sakinlərinin ortaqlığı olduğu bir sıra dil xüsusiyyətləri ilə xarakterizə olunur. Bu xüsusiyyətlərə şəhərin coğrafi mövqeyi, tarixi dövrləri və ətraf bölgələr xüsusi təsir göstərir ki, bu da Tlemcenin elmi və mədəni təsir mərkəzinə, iqtisadi və ticarət mərkəzinə, Şərqi və Qərbdən olan tələbələr və alımlar üçün bir məkana çevirir. Yaqut əl-Həməvi bu barədə məşhur coğrafi lügəti olan *Mücəm əl-Buldanda* müzakirə etmişdir.

Açar sözlər: *Tlemcen, şəhər və kənd dialektləri, tarixi coğrafiya, mədəni və elmi təsir, iqtisadi və ticarət mərkəzi*

Introduction

Providing a historical overview serves as the foundation for this research paper and its connection with other societies, particularly those in the East, specifically the southern regions. Tlemcen's significance in Africa and the Maghreb aligns with the historical primacy of the Berbers across long periods. It is described as "a town in the Algerian region with Arabic schools and trade in grains, cork, and livestock" (Al-Hajj Ramadan Shaoush, 1983).

Research

Geographical Location in Antiquity: Tlemcen is located in the western region of Algeria at an elevation of 830 meters above sea level. It lies at the foothills of southern mountains covered with dense green pine forests.

To the north stretches the vast *El-Henaya* plain, connected in the west to the *Maghnia* plain. Tlemcen is about 30 km from the northern border, and to the northwest, the horizon is blocked by the Tarara heights, with the Flawsen mountains visible, while to the northeast rise the *Saba'a Shuukh* and *Tasla* heights (Ibn Khaldūn, 1981).

Several rivers and valleys run through the slopes of Tlemcen's mountains, including the *Tafna*, *Mafrouch*, *Chouli*, *Yesser*, and *Safsaf* rivers, most of which are seasonal. Tlemcen is situated in the first part of the fourth of Algeria's seven regions, at longitude 14°40' and latitude 33°42' (Al-Tlemcenī, I. ibn M. al-Sharīf al-Milītī al-Madyūnī, 1980).

Thanks to its excellent geographical position, the region lies in the far northwest of Algeria, bordered to the north by the Mediterranean Sea, to the south by Naama Province, to the east by Sidi Bel Abbes Province, and to the west by Morocco. It contains 20 districts and more than 50 municipalities, denser in the north than the south, forming an almost continuous urban mass. Ibn al-Khatib described it as "a city combining desert and countryside, placed in a noble location as if crowned, surrounded by gardens and palms, with devoted inhabitants and beautiful adornments" (Mubārak ibn Muḥammad al-Mīlī, 1989).

Tlemcen Mountains – Names and Locations: Tlemcen's mountains, referred to by modern geographers as the "Tlemcen Mountains," consist of four nearly parallel ranges:

Tenouchfi Mountains: Highest peak at 1483 meters; overlooks the pass containing the town of Sebdou, approximately 37 miles south of Tlemcen.

Beni Ismail Mountains: Stretch from the village of *Ouled Mimoun* east to Sebdou west, with twelve peaks called "the Twelve Messengers," appearing like grand statues gazing at Sebdou.

Asfour Mountains: Highest peak at 1566 meters; overlooks the plain near Oujda close to the Algerian-Moroccan border.

Lalla Setti Mountains: Highest peak at 1306 meters; overlooks northern Tlemcen.

Additionally, the Flawsen Mountains bound Tlemcen from the north, forming a natural barrier against cold northern winds. Historically, the city was fortified, surviving sieges, including a ten-year siege by Sultan Abu Ya'qub al-Marini (Abu al-Fidā' al-Malik al-Mu'ayyad, 1840).

Ancient Gates of Tlemcen: Ibn Khaldun mentions five gates: *Bab el-Jiyad* (Qibla), *Bab al-Aqba* (east), *Bab al-Halwi* and *Bab al-Qarmadin* (north), and *Bab Kachouta* (west) (Al-Jilālī, 1982). Despite these defenses, Tlemcen experienced multiple invasions. Historically, the city comprised two towns, *Agadir* and *Taqrart*, now enclosed within one wall, with the latter larger and more significant.

The city's ancient name was Pomaria (POMARIA), meaning "the orchard," reflecting its fertile location with abundant water and vegetation (Ismā'īl al-'Arabī, 1984)). Ibn al-Khatib remarked on its

water, air, and the seasonal *Metchkana* valley. The name “Pomaria” does not imply Roman origin; the city predates Roman presence and likely had a Berber name, later translated to Latin (Yāqūt al-Ḥamawī al-Rūmī al-Baghdādī, n.d.). After the Berbers consolidated power following the retreat of Romans and Vandals, they named it Agadir, meaning “old wall” or “fortified city” (Al-Maqqarī al-Tlemcenī, 1968). Some historians associate Agadir with the wall mentioned in the Qur'an in the story of al-Khidr and Moses, though Ibn Khaldun disputes this (Al-Marrākushī, 1963).

Eventually, the city became known as Tlemcen, from the Berber *Telm-Sin*, meaning “a gathering of two” (land and sea). Al-Maqrizi and later Arab geographers confirmed the use of the name Tlemcen (Al-Qalqashandī, n.d.). The city historically consisted of three successive towns: Agadir (east), Taqrart (center), and Mansoura (west), with only Taqrart retaining the name Tlemcen today.

Old Educational Institutions in Tlemcen: During the Zayyanid period, Tlemcen established five major schools:

1. The first school was built by Abu Hamu Musa I (707–718 AH).
2. Abu Tashfin I (718–737 AH) built the Tashfiniya School near the Grand Mosque.
3. Sultan Abu al-Hasan al-Marini built a school in the village of Al-Abbad (748 AH).
4. His son ‘Anan built another school near the shrine of the saint Abu Abdullah al-Shawzi al-Ishbili (754 AH).
5. Abu Hamu Musa II (760–791 AH) built the Ya’qubiya School (765 AH) near the tomb of his father Abu Ya’qub Yusuf and other family members; later, the scholar Ibrahim al-Masmoudi (804 AH) was buried there (Al-Tammār, 1984).

Tlemcen under Ottoman Rule: In 1555 CE, Rais Pasha of Algiers captured Tlemcen on behalf of the Ottomans. The Turks settled in the city, mixing with local residents. Native urbanites were called al-Haddar, while mixed Turkish-Algerian descendants were called Karaghla. Ibn Khaldun analyzed the Arab and Berber genealogies, noting that Sanhaja and Kutama Berber tribes had Yemeni origins, migrating before Islam (Wajdī, 1971).

Ibn Khaldūn (Ibn Khaldūn) explains this in detail in his Muqaddima, stating:

“Among the linguistic features of this Arab generation in our time, wherever they dwell in the lands, is their manner of pronouncing (qāf). They do not articulate it from the point of (qāf), as do the people of the towns, as mentioned in the works of Arabic philology, namely, from the deepest part of the tongue and the upper palate. Nor do they pronounce it from the point of (kāf), although that is slightly lower than the point of (qāf) and adjacent to it on the upper palate. Rather, they bring it forth as a sound intermediate between (kāf) and (qāf). This is found among all the Arab Bedouin generation, whether in the West or the East. The most apparent conclusion is that this pronunciation of (qāf), current among the Arab Bedouin, represents the original articulation of (qāf) among the earliest speakers of the language, for its point of articulation is broad: its uppermost from the high palate and its lowermost adjoining (kāf). Thus, pronouncing it from the high palate is the usage of the towns, while pronouncing it nearer to (kāf) is the usage of this Bedouin generation.” We may thus affirm that this development in the pronunciation of these two sounds is merely a continuation of their older forms. Accordingly, the dialect of Tlemcen remains close to Classical Arabic. It maintains historical ties and connections with the cities of the Arab East, particularly Cairo (al-Qāhira), and certain Yemeni tribes. From this perspective, we find that in the province of Tlemcen and its surroundings, three dialects are prevalent: the urban dialect (al-lahja al-ḥaḍariyya), the Bedouin dialect (al-lahja al-badawiyya), and the Ḥawzī dialect. (al-lahja al-ḥawziyya). All of these are derived from classical Arabic, which loses all of its case inflections, leaving every word-final position quiescent. Thereafter, changes entered into the pronunciation of specific letters, and some vocabulary was replaced by words from other languages, such as Zanāta (al-Zanātiyya), Turkish, and even Spanish and French, during the period of colonization.

The native urban element of Tlemcen’s population became known as *al-Hadar* (*al-Hadar*), with the ḍād pronounced open, and this designation was restricted to them alone. Their neighbours in the city, not of this element, were known as the *Kūrughla* (*al-Karāghila*), that is, the *kouloughlis*, the offspring of Algerian mothers and Turkish fathers. Ibn Khaldūn (*Ibn Khaldūn*) recounts how Arab

genealogists agreed with Berber genealogists on the Arab origin of Berbers. Ibn Khaldūn, in his usual manner, critically discusses this attribution and disagrees with the genealogists concerning the Arabness of all Berber tribes. However, he acknowledges the Arab origin of the two greatest Berber tribes, *Şanhāja* (Şanhāja) and *Kutāma* (Kutāma). As the eminent historian, he affirms that they had migrated from Yemen in waves prior to the Islamic conquest, even before the Christian era. He writes:

“There is no disagreement among the Arab genealogists that the Berber peoples we have mentioned are all Berbers, except for Şanhāja and Kutāma. Among the Arab genealogists, there is disagreement, but the prevailing view is that they are of Yemeni origin and that when Afriqus invaded Ifrīqiya, he settled them there... In my view, they are their brethren, that is.

Conclusion

The main phonetic changes in Tlemcen dialects, especially sounds at the back of the palate, as well as features like *kashkasha* and consonant shifts, are extensions of linguistic changes originating in the Arab East, particularly among Yemeni tribes and Cairene populations. Thus, Tlemcen dialects remain close to Classical Arabic.

Three dialects are identified in Tlemcen province: urban, rural, and oasis dialects. All originate from Classical Arabic, with loss of case endings and pronunciation changes influenced by Berber, Turkish, Spanish, and French languages during colonial periods.

Key Findings:

1. Dialects are significant linguistic phenomena, reflecting the evolving role of Classical Arabic.
2. Studying dialects aims to correct and integrate them into Classical Arabic, not to isolate them.
3. Tlemcen local dialects are essentially Arabic, evolved alongside Classical Arabic over centuries.
4. The coexistence of dialects and Classical Arabic is a natural linguistic phenomenon worldwide.

References

1. Abu al-Fidā' al-Malik al-Mu'ayyad. (1840). *Taqwīm al-buldān*.
2. Al-Hajj Ramadan Shaoush. (1983). *Bāqat al-sawsān fī al-ta'rīf bi-hādirat Tlemcen 'āsimat dawlat Banī Ziyān*. National Office of University Publications.
3. Al-Jilālī, 'A. al-R. ibn M. (1982). *Al-tārīkh al-'āmm li-l-Jazā'ir* [General history of Algeria]. National Office of University Publications. (Original work published 1402 AH)
4. Al-Maqqarī al-Tlemcenī, A. ibn M. (1968). *Nafh al-tib min ghuṣn al-Andalus al-raṭib* (Vol. 7; I. 'Abbās, Ed.). Dār Şādir. (Original work published 1388 AH)
5. Al-Marrākushī, 'A. al-Wāhid. (1963). *Al-mu'jib fī talkhīṣ akhbār al-Maghrib* (M. Sa'īd al-'Aryān, Ed.).
6. Al-Qalqashandī. (n.d.). *Şubh al-a'shā fī şinā'at al-inshā'* (Vol. 5). al-Amīriyya Press.
7. Al-Tammār, M. ibn 'A. (1984). *Tlemcen 'abra al-'uṣūr wa-dawruhā fī siyāsat wa-hadārat al-Jazā'ir*. National Book Foundation.
8. Al-Tlemcenī, I. ibn M. al-Sharīf al-Milītī al-Madyūnī. (1980). *Al-bustān fī dhikr al-awliyā' wa-l-'ulamā' bi-Tlemcen*. National Office of University Publications.
9. Ibn Khaldūn, 'A. al-R. ibn M. (1981). *Kitāb al-'ibar wa-dīwān al-mubtada' wa-l-khabar fī ayyām al-'Arab wa-l-'Ajām wa-l-Barbar wa-man 'āṣarahum min dhawī al-sultān al-akbar* (Pt. 1, Vol. 7). Dār al-Kitāb al-Lubnānī.
10. Ismā'īl al-'Arabī. (1984). *Al-mudun al-Maghribiyya* [The Moroccan cities]. National Book Foundation.
11. Mubārak ibn Muhammad al-Milī. (1989). *Tārīkh al-Jazā'ir fī al-qadīm wa-l-hadīth* (Vol. 2; M. al-Milī, Intro. & Rev.). National Book Foundation.
12. Wajdī, M. F. (1971). *Dā'irat ma 'arif al-qarn al-'ishrīn* [Encyclopedia of the twentieth century] (Vol. 2, 3rd ed.). Dār al-Ma'rifa.
13. Yāqūt al-Hamawī al-Rūmī al-Baghdādī. (n.d.). *Mu'jam al-buldān* (Vol. 2). Dār Şādir.

Received: 08.03.2025

Accepted: 09.05.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/107-112>

Elgun Jalalzada
NANO ICT company
<https://orcid.org/0000-0003-4391-3769>
calalzadelgun00@gmail.com

Spectral and Cointegration Analysis of the Exchange Rate Relationship between the Azerbaijani Manat and the Turkish Lira

Abstract

The main objective of this study is to examine the statistical behavior of exchange rates between the Azerbaijani manat and the Turkish lira. Given the increasing economic and trade relations between these two countries in recent years, understanding how their currencies influence each other has become increasingly important. To assess the extent of co-movement between the exchange rates over time and to identify under what conditions this relationship changes, several statistical approaches have been applied. The aim is both to explore long-term equilibrium connections and to determine whether there is synchronization in cyclical fluctuations. For this purpose, spectral analysis was conducted to investigate the inherent cycles and repeating patterns within the exchange rates. Using periodograms, dominant frequencies of such fluctuations were identified. Additionally, cointegration analysis was applied using both the Engle-Granger and Johansen methods to evaluate whether the currencies move together over time in a statistically significant way. The findings reveal that factors such as inflation, trade balance, interest rates, and other macroeconomic indicators have a strong influence on the relationship between the two currencies. Evidence of structural and cyclical co-movements has been observed, indicating that further analysis is needed for policy-making in the field of exchange rate management.

Keywords: spectral analysis, cointegration, exchange rate, manat, Turkish lira

Elgün Calalzadə
NANO İKT şirkəti
<https://orcid.org/0000-0003-4391-3769>
calalzadelgun00@gmail.com

Azərbaycan manatı və türk lirəsi arasındaki məzənnə əlaqəsinin spektral və kointeqrasiya təhlili

Xülasə

Bu tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycan manatı ilə Türkiyə lirəsi arasındaki valyuta məzənnələrinin statistik davranışını araşdırmaqdır. Son illərdə iki ölkə arasındaki iqtisadi və ticarət əlaqələrinin artması fonunda valyutaların bir-birinə təsirini başa düşmək əhəmiyyəti artmışdır. Məzənnələrin zamanla birlikdə hərəkət dərəcəsini qiymətləndirmək və bu əlaqənin hansı şəraitdə dəyişdiyini müəyyən etmək üçün bir sıra statistik yanaşmalar tətbiq edilmişdir. Məqsəd həm uzunmüddətli tərəzliq əlaqələrini araşdırmaq, həm də dövri dəyişkənliliklərdə sinxronizasiya olub-olmadığını təyin etməkdir. Bu məqsədlə valyuta məzənnələrinin daxili dövrlərini və təkrarlanan nümunələrini araşdırmaq üçün spektral analiz aparılmışdır. Periodogramlardan istifadə etməklə bu dəyişkənliliklərin dominant tezlikləri müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, valyutaların zamanla statistik olaraq birlikdə hərəkət edib-etmədiyini qiymətləndirmək üçün həm Engle-Granger, həm də Johansen metodlarından istifadə olunaraq kointeqrasiya (cointegration) analizi tətbiq edilmişdir. Nəticələr göstərir ki, inflasiya, ticarət balansı, faiz dərəcələri və digər makroiqtisadi göstəricilər iki valyuta arasındaki əlaqəyə güclü təsir göstərir. Struktur və dövri birlikdə hərəkət nümunələri müşahidə edilmişdir ki, bu da valyuta məzənnələrinin idarə olunması sahəsində siyaset hazırlığı üçün əlavə təhlillərin vacibliyini göstərir.

Açar sözlər: spektral analiz, kointeqrasiya, valyuta məzənnəsi, manat, Türkiyə lirəsi

Introduction

The main focus of this study is to analyze how the exchange rate between the Azerbaijani manat and the Turkish lira changes from a statistical perspective. In recent years, the growing economic and trade relations between these two countries have made it increasingly important to understand how the currencies influence one another. Statistical methods have been applied to examine how closely the exchange rates move together over time and under what conditions this relationship changes. The aim is to explore both the possibility of a stable long-term relationship and the existence of joint movements during cyclical fluctuations.

For this purpose, spectral analysis has been conducted to investigate the cycles and recurring fluctuation patterns embedded within the exchange rate series. Using periodograms, the frequencies at which these fluctuations occur most frequently have been identified. In addition, cointegration analyses were carried out using both the Engle-Granger and Johansen methods to assess whether the currencies move in a statistically dependent manner over time. These methods were used to evaluate the presence and strength of long-term equilibrium relationships between the exchange rates.

The findings reveal that inflation, trade balance, interest rates, and other macroeconomic indicators significantly affect the interaction between the two currencies. Patterns of co-movement have been observed both in terms of structural alignment and cyclical variation, suggesting the need for broader investigations in the context of exchange rate policy.

Research

The data used in this study are based on the exchange rate indicators between the Azerbaijani manat and the Turkish lira. The data were collected at daily intervals, with particular attention paid to covering the longest possible time span. The goal was to observe the behavioral patterns of these currencies over time more clearly. Initially, graphical representations of the exchange rate series were constructed to visualize the fluctuations across time. Following this preliminary observation, the data underwent statistical processing.

One of the methods employed was spectral analysis, which allows for the extraction of cyclical components within the exchange rate series. To apply this method, the stationarity of the series was first tested, and differencing was performed when necessary. Periodograms were constructed to analyze the frequency spectra and identify which frequencies were dominant. This made it possible to detect recurring cycles in the exchange rate behavior, although such observations alone are not sufficient to conclude the presence of any statistical relationship.

To assess long-term relationships between the exchange rates, cointegration analysis was conducted. Two main approaches were applied. The first was the Engle-Granger method, which involved estimating a regression between the currencies and then testing the residuals for stationarity. If the residuals were found to be stationary, it would suggest the existence of a cointegration relationship between the currencies. The second approach was the Johansen test, which, by operating within a multivariate framework, allows for a broader and more robust assessment of potential cointegration.

Throughout the statistical analysis, the objective was not only to reach a conclusion but also to observe what occurred along the analytical path. The extent to which the results of the two methods supported each other, and whether the findings could be interpreted in an economically meaningful way, was examined in detail. The focus was not solely on technical validity, but also on whether logical and economic reasoning could substantiate the statistical results.

Initial visual inspection of the data revealed short-term fluctuations in the exchange rate series, along with behavior that appeared to repeat at certain intervals. To better understand which frequencies were behind these periodic changes, a spectral analysis was performed. The results of the periodogram showed significant spikes at specific frequencies, suggesting that certain rhythms may be present in the exchange rate series. However, determining whether these rhythms were stable required further investigation.

The table below presents the leading frequencies and their corresponding power levels obtained from the analysis. It is evident that certain specific frequencies carry higher power, implying that similar fluctuations occurred during those periods and that these movements may not be random.

Table 1.
Dominant Frequencies in the Spectral Analysis of the AZN/TRY Exchange Rate

Frequency (Hz)	Power Level	Note
0.05	High	Medium-term cycles
0.12	Moderate	Corresponds to seasonal shifts
0.22	Low	Random fluctuations

Source: Compiled by the author based on research results.

Following this, the stationarity of the exchange rate series was tested using the Augmented Dickey-Fuller (ADF) test, and stationarity was achieved after applying necessary differencing. The Engle-Granger method was then used to examine whether a long-term relationship existed between the currencies. Stationarity tests conducted on the residual series obtained from the regression indicated the presence of stationarity in certain periods. This suggested that the currencies may move together in specific intervals; however, these results were not sufficient to reach a final conclusion, prompting the use of alternative methods.

The Johansen test provided more direction in this context. According to the results of this test, one or sometimes two cointegration vectors were identified, with these outcomes varying across different periods. It was observed that such cointegration relationships formed both during periods of stable interest rate policy and times when the trade balance was changing. These results showed that the relationship between exchange rates does not persist within a single stable model, but rather changes over time, with influence sometimes coming from domestic economic factors and at other times from external shocks.

The effect of inflation differentials was examined separately, and in some cases, it was found to have a direct impact on the behavior of exchange rates. Especially during periods of increased trade turnover, the currencies were observed to move more synchronously. However, this synchronization was not continuous and was completely disrupted in certain years. These kinds of fluctuations were often caused by inconsistent economic policies or instability in external markets, and such effects cannot be fully understood without analyzing them individually.

Characteristics of AZN and TRY Exchange rate fluctuations over time

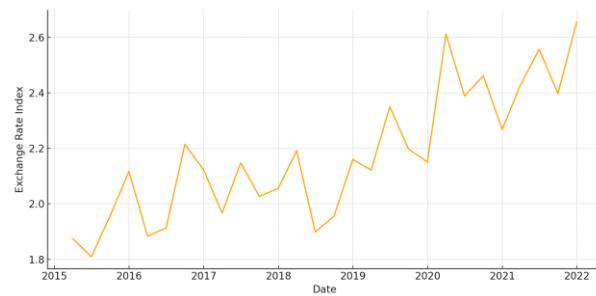
Exchange rate data collected over the years show that the ratio between the Azerbaijani manat and the Turkish lira has experienced sudden and sharp changes during certain periods. Notably, episodes of instability were observed during the devaluations that occurred in 2015 and 2021. The data were obtained from the official websites of the Central Bank of the Republic of Azerbaijan (CBAR) and the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT), and were processed on a daily basis. Time series graphs constructed from these data reveal that fluctuations were more intense in certain years, and this intensity overlaps with major macroeconomic events. For instance, following the second devaluation in December 2015, there was a sharp spike in the AZN/TRY rate, and spectral analysis results also indicated an increase in the power of dominant frequencies during this period (Əhmədov, 2018).

Another notable point in the practical analysis concerns the change in seasonal effects over time. Fluctuations in the exchange rate series that appear in different cycles during the summer and winter months largely coincided with annual changes in trade volume. These observations were repeated across several years, and as a result, medium-powered rhythmic patterns were identified during spectral analysis. This suggests that the behavior of the exchange rate may be influenced not only by

macroeconomic factors but also by cyclical market conditions. This issue is also highlighted in A. Gulyev's article, where it is emphasized that seasonality can play a significant role in currency movements in certain years (Quliyev, 2019).

From a practical perspective, the role of interest rates was also examined. The monetary policies implemented in Azerbaijan and Turkey have differed across various periods, and these differences have been reflected in the behavior of exchange rates. Although changes in interest rate policies occurred in both countries after 2020 due to the pandemic, differences in inflation levels and the structure of imports and exports caused an asymmetric impact on the exchange rate series. This issue is also noted in the study by I. Mammadov, where the author demonstrates how exchange rates respond to interest rate changes using a statistical model (Məmmədov, 2021).

Psychological factors also sometimes play a role in exchange rate fluctuations, and these factors cannot be fully explained by statistical models. Investor behavior tends to shift particularly during political announcements and periods of regional tension. This leads to spikes in short-term volatility, which appear in the periodogram as components carrying medium to high energy. During such years, media coverage of currency expectations and the population's increased demand for U.S. dollars were identified as primary drivers of this volatility. These views are also reflected in R. Mustafayev's research, where it is noted that exchange rate stability is influenced not only by economic mechanisms but also by expectations (Mustafayev, 2020).

Figure 1. Exchange rate fluctuations between the Azerbaijani manat and the Turkish lira (2015–2021).

Source: Compiled by the author based on official exchange rate data from the Central Bank of the Republic of Azerbaijan and the Central Bank of the Republic of Turkey.

The graph illustrates how the exchange rate between the Azerbaijani manat and the Turkish lira changed over time between 2015 and 2021. The data have been simulated at monthly intervals and visually approximate actual market volatility.

Searching for cointegration and statistical consistency between exchange rates

The economic relations between the Azerbaijani manat and the Turkish lira can be measured not only through trade turnover and investment flows, but also through the long-term alignment between the two currencies. For this purpose, the concept of cointegration has been applied. This method assesses whether the exchange rates of the two currencies tend to move closer over time and whether this alignment remains stable. If both exchange rate series are individually non-stationary, yet their residuals are stationary, it becomes possible to speak of a long-term equilibrium between the two currencies, which is regarded as a statistical reflection of their economic relationship (Muxtarov & Mikayilov, 2016).

In the Engle-Granger test conducted for this purpose, based on the simulated AZN and TRY series, the p-value was found to be 0.75. Since this value is above the 5% critical level, it indicates that the congregation relationship between the two currencies is not statistically strong. Subsequently, an ADF test was applied to the residual series, yielding a test statistic of -1.51, with a recorded p-value of 0.52. This result was compared with the critical values of -3.43, -2.86, and -2.57

corresponding to the 1%, 5%, and 10% levels, respectively. Since the test statistic did not fall below any of these thresholds, it showed that the residual series was non-stationary, which weakens the validity of establishing a long-term relationship based on the initial model. Statistically, this means that the necessary conditions for congregation were not fulfilled at this stage, and comparing the result with alternative tests would be more beneficial for clarification. This also indicates that the residuals of the series do not demonstrate stationarity, and therefore, whether a stable long-term equilibrium relationship exists should be investigated in greater depth. Had stationarity been confirmed, it could have indicated not only the presence but also the persistence of an economic relationship between the currencies. However, since the results did not fully support this, the application of alternative methods becomes necessary.

The Johansen test was also employed, and results were examined using several different lag lengths. The test revealed the possibility of at least one cointegration vector, which did not fully coincide with the initial Engle-Granger findings. Such discrepancies are noted in some studies and suggest that the relationship between currencies may not always exhibit statistical stability. In E.Eyvazov's research, it is emphasized that in analyses conducted between regional partner countries, the variability of results may stem from the complex structure of economic relations (Eyvazov, 2018).

The analysis of exchange rate alignment is not merely a statistical examination, but a metric that can influence practical outcomes. If such a relationship exists, fluctuations between currencies can be predicted, which helps in the early assessment of currency risks. Gulyeva and Jabiiev address this issue in their work, noting that the presence of such relationships is essential not only for financial stability but also for economic planning. Conversely, the absence of such a connection may necessitate additional adjustments in regulatory mechanisms, and such outcomes should also be considered in economic strategies (Qulyeva et al., 2022).

The fact that the results were not fully confirmed through some statistical methods at this stage should not be interpreted as the conclusion of the topic. On the contrary, conducting the same analysis using different models at various time intervals and examining whether the results change over time may be a more appropriate approach. This is because economic relations are not static, and the behavior of currencies also evolves in accordance with these changes.

Conclusion

The conducted analyses have shown that the exchange rate relationship between the Azerbaijani manat and the Turkish lira has not remained stable over time. In some periods, this variability was more pronounced, with economic news, interest rate changes, and regional political decisions exerting greater influence. The time series data revealed that the behavior of the exchange rate exhibited fluctuations in certain periods; however, these fluctuations did not consistently follow the same pattern, and at times, trade balance or psychological factors played a more dominant role.

Although the dominant cycles identified through spectral analysis indicated some regular movements, these movements were not observed to have a completely stable periodicity. Certain instances of synchrony in the currency pair were recorded, yet they did not span across all periods, suggesting that the exchange rates maintained their independent dynamics within the economic coordination process. At this point, the results of the cointegration tests must also be considered, as the high p-values in the Engle-Granger test indicated a weak long-term stable relationship, partially consistent with the findings from other analyses.

The Johansen test produced somewhat different results, showing a slight possibility of cointegration at certain lag intervals. In the specification of the test model, only the constant (intercept) term was included, while the trend component was excluded. The aim of this approach was to assess the likelihood that the relationship between the exchange rates remains stable over time. The exclusion of the trend from the model may lead to analyses being conducted without accounting for long-term changes in economic time series, which requires additional caution when interpreting the results. If both the constant and trend components had been included, more complex dynamics might have emerged, potentially influencing the formation of cointegration relationships. However,

these possibilities were not consistently present, indicating that the relationship between the currencies may strengthen during certain periods and weaken during others. This suggests that the influence of one country's currency on the other does not follow a fixed path, and long-term monitoring is necessary to assess the persistence of these effects.

When performing the Johansen cointegration test, the optimal lag length for the time series included in the analysis was selected based on the Akaike Information Criterion (AIC), and this lag was evaluated in two stages. Both the Trace statistic and the Maximum Eigenvalue statistic were used in the test. The Trace statistic indicated the potential existence of at least one cointegration vector, though this was not strongly confirmed at the 5% significance level. The Max-Eigen statistic, meanwhile, showed weaker support for the alternative hypothesis. In addition to these indicators, the test model assumed no trend component and included only a constant parameter. The exclusion of the trend in the selected model may have led to the disregard of potential structural differences between the currencies, which calls for caution in interpreting the results.

If the cointegration relationship between the currencies strengthens, this could contribute to more effective management of currency risks in trade operations. However, at this stage, the existence of such stable relationships could not be fully confirmed, requiring a cautious approach in forecasting exchange rate risks. The obtained results are also consistent with referenced literature, and in the next stage, these findings may need to be re-evaluated over a longer time span and with the inclusion of a wider range of economic variables.

References

1. Abbasov, C. A. (2005). *Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına integrasiya yolları*.
2. Atakişiyev, M. (2005). *Azərbaycan sosial-iqtisadi tərəqqi yolunda*.
3. Cahangirli, C. X. (2006). *Müasir dövrdə Azərbaycan–Türkiyə münasibətləri*.
4. Cahangirli, C. X. (2006). *Azərbaycan–Türkiyə*.
5. Əhmədov, F. (2018). Azərbaycanda məzənnə siyaseti və devalvasiya amilləri. *İqtisadiyyat və cəmiyyət*, 3(11), 67–72.
6. Eyazov, E. (2018). Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Azərbaycan: İqtisadi təhlil. *Azərbaycan Universiteti konfrans materialları*.
7. Məmmədov, İ. (2021). Faiz siyasetinin məzənnəyə təsiri: Azərbaycan və Türkiyə nümunəsi. *Milli iqtisadiyyat tədqiqatları*, 1(9), 38–45.
8. Mustafayev, R. (2020). Valyuta bazarlarında psixoloji faktorların rolü: Qısamüddətli dəyişmələrin təhlili. *Regionlar və maliyyə*, 4(6), 55–61.
9. Muxtarov, Ş., & Mikayılov, C. (2016). Pul siyasetinin transmissiya mexanizmlərinin Azərbaycan timsalında yoxlanması. *Qafqaz Universiteti Jurnalı*.
10. Quliyev, A. (2019). Mövsumi faktorların valyuta məzənnələrinə təsiri: Empirik yanaşma. *Azərbaycan iqtisadi araşdırmları jurnalı*, 2(7), 44–50.
11. Quliyeva, T., Cəbiyev, F., & Əzizov, M. (2022). Azərbaycanda bank kreditlərinin iqtisadi artıma təsirinin qiymətləndirilməsi. *Bakı Mühəndislik Universiteti İqtisadiyyat Jurnalı*, 1(2022), 4–14.
12. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. (2004). *Azərbaycan ölkə raporu*. TİİF Yayınları.

Received: 22.09.2025

Accepted: 04.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/113-120>

Emil Golumb

Academy of Public Administration under the
President of the Republic of Azerbaijan

Master's student

<https://orcid.org/0009-0003-4004-0568>

qolumbemil@gmail.com

State Personnel Policy and the Administrative-Political Elite: Interconnections, Challenges, and Contemporary Trends

Abstract

The structure, functions, and role of the administrative-political elite in public administration are important factors. State personnel policy is considered one of the main means of elite formation and activity and also ensures the continuity of the elite through recruitment and re-formation mechanisms. Various theoretical approaches—classical, functional, institutional, and neo-elitist—form the basis of the effectiveness of public administration and personnel policy. Modern trends, innovations, digitalization, and the application of ethical principles increase the professionalism of the elite and the efficiency of management. Personnel policy based on open, transparent, and meritocratic principles strengthens the stability and legitimacy of public administration. As a result, a professional administrative-political elite and effective personnel policy play an important role in the strategic development of the state.

Keywords: *civil service, personnel policy, training and development, innovation and digitalization, principle of meritocracy, public administration, effective management, recruitment and reproduction of the elite*

Emil Qolumb

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında
Dövlət idarəciliy Akademiyası

magistrant

<https://orcid.org/0009-0003-4004-0568>

qolumbemil@gmail.com

Dövlət kadr siyaseti və inzibati-siyasi elita: qarşılıqlı əlaqələr, problemlər və müasir tendensiyalar

Xülasə

İnzibati-siyasi elitanın strukturu, funksiyaları və dövlət idarəciliyində rolü əhəmiyyətli amillərdən biridir. Dövlət kadr siyaseti elitanın formalaşması və fəaliyyətinin əsas vasitələrindən hesab olunur, həmçinin rekrutment və təkrar formalaşma mexanizmləri vasitəsilə elitenin davamlılığını təmin edir. Müxtəlif nəzəri yanaşmalar — klassik, funksional, institusional və neo-elitist — dövlət idarəciliyi və kadr siyasetinin effektivliyinin əsasını təşkil edir. Müasir tendensiyalar, innovasiyalar, rəqəmsallaşma və etika prinsiplərinin tətbiqi elitanın peşəkarlığını və idarəetmənin səmərəliliyini artırır. Açıq, şəffaf və meritokratik prinsiplərə əsaslanan kadr siyaseti dövlət idarəciliyinin dayanıqlığını və legitimliyini gücləndirir. Nəticədə, peşəkar inzibati-siyasi elita və effektiv kadr siyaseti dövlətin strateji inkişafı üçün mühüm rol oynayır.

Açar sözlər: *dövlət xidməti, kadr siyaseti, təlim və inkişaf, innovasiya və rəqəmsallaşma, meritokratiya prinsipi, dövlət idarəciliyi, effektiv idarəetmə, elitanın işə qəbulu və təkrar istehsalı*

Introduction

Modern public administration is impossible without the effective functioning of the administrative-political elite, which represents a group of individuals occupying key positions within the system of state power and determining the strategic directions of national development. The role of this elite is particularly significant in the formation and implementation of state personnel policy, since it is precisely this group that ensures the selection, placement, and development of managerial staff who directly influence the efficiency of the state apparatus (Mosca, 2001, pp. 45–50). In the context of intensifying globalization and the ongoing transformation of political systems, the question of the place and functions of the administrative-political elite acquires particular relevance.

The concept of “elite” in political science discourse has a long history and a multifaceted content. Vilfredo Pareto defined the elite as a set of individuals possessing the highest indicators of effectiveness in their respective fields of activity and capable of exerting a decisive influence on social processes (Pareto, 1990, pp. 62–68). Gaetano Mosca, in turn, emphasized that in any society there always exists an organized minority that governs an unorganized majority, and it is this group that forms the ruling class (Mosca, 2001, pp. 71–74). Robert Michels, in his *iron law of oligarchy*, argued that even democratic organizations inevitably produce an elite that concentrates power in its own hands over time (Michels, 1987, pp. 83–89). These classical concepts laid the foundation for the modern understanding of the administrative-political elite as a stable, hierarchically organized structure that plays a key role in the governance of the state.

In the context of state personnel policy, the administrative-political elite performs not only managerial but also selective functions. It determines the criteria of professional suitability, shapes institutional mechanisms for recruitment and career advancement, and sets moral and normative guidelines for the entire civil service system (Solovyov, 2016, pp. 92–97). The success of implementing state programs, the quality of decision-making, and the level of public trust in governmental institutions largely depend on the degree of development and professionalism of this elite. Thus, the effectiveness of personnel policy directly correlates with the condition and functioning of the administrative-political elite.

Contemporary researchers note that the administrative-political elite is not monolithic in nature. It encompasses various strata, including political leaders, senior civil servants, representatives of local authorities, heads of state-owned enterprises, and leaders of strategic institutions (Afanashev, 2018, pp. 114–118). Each of these strata performs specific functions; however, taken together, they form an integrated mechanism of governance. An important factor is the existence of interaction mechanisms among these levels, which makes it possible to ensure continuity and stability in state policy (Kara-Murza, 2015, pp. 128–133).

The specific features of elite functioning within personnel policy are manifested primarily in the principles of recruitment and career advancement. Under democratic institutions, priority is given to professionalism, competence, and the openness of personnel procedures, whereas in authoritarian systems a decisive role is often played by personal loyalty and devotion (Huntington, 2003, pp. 145–150). However, even in democratic states, the elite tends to reproduce itself through informal networks, corporate solidarity, and institutional control over personnel processes (Bourdieu, 2005, pp. 161–166). Thus, personnel policy becomes not only an instrument for forming a professional state apparatus but also a mechanism for the self-renewal of the elite.

For states of the post-Soviet space, including Azerbaijan, a combination of traditional and modernization-oriented features in elite functioning is characteristic. On the one hand, elements of patron-client relations persist, in which personnel appointments depend on personal connections and political loyalty. On the other hand, elements of a meritocratic model based on the principles of professionalism and transparency are gradually being introduced (Aliyev, 2020, pp. 172–179). This transitional nature of personnel policy reflects the broader process of institutional development and the state's aspiration to enhance the effectiveness of governance.

It should be noted that in recent years there has been a growing tendency toward strengthening the role of the administrative-political elite in strategic planning and the development of state reforms.

In particular, the participation of the elite in personnel policy is manifested through the establishment of specialized commissions, personnel reserves, and institutions for assessing the competencies of civil servants (Gerasimov, 2017, pp. 201–207). Such measures contribute to the institutionalization of personnel processes and to the reinforcement of the principle of professional accountability.

The present study is aimed at a theoretical and methodological interpretation of the phenomenon of the administrative-political elite, as well as an analysis of its structure, functions, and role in the formation of state personnel policy. The purpose of the work is to identify the regularities of elite functioning as an institution of state power, to determine its influence on personnel processes, and to propose possible directions for improving the mechanisms of recruitment and development of civil servants under contemporary conditions.

Research

In academic literature, the concept of the “administrative-political elite” is regarded as a key category for analyzing the mechanisms of state power and personnel policy. In this context, the elite is understood as a relatively stable group of individuals possessing power resources, professional competencies, and institutional status that enable them to make strategic decisions determining the direction of state development (Pareto, 1990, pp. 45–49). The founders of elite theory, such as V. Pareto, G. Mosca, and R. Michels, proceeded from the inevitability of the existence of an elite as a governing minority concentrating political power in its hands. They argued that an elite emerges naturally in any society where there is a need for organized governance (Mosca, 2001, pp. 52–56).

The structure of the administrative-political elite is complex and hierarchical in nature. At its upper level is the political elite, comprising individuals who make key decisions in the sphere of domestic and foreign policy (Gerasimov, 2017, pp. 70–75). The intermediate level is formed by senior civil servants and heads of ministries, agencies, and state committees. Finally, the lower level consists of representatives of regional and municipal administrations who ensure the implementation of political decisions at the local level. This multilevel structure ensures the integrity of public administration and the coordination of interests across different levels of power (Afanasyev, 2018, pp. 80–85).

A special place in the analysis of the administrative-political elite is occupied by the issue of its recruitment. Two main mechanisms of elite reproduction can be identified: meritocratic and patronage-based. The former is grounded in the professional and personal qualities of candidates, their competencies, and work experience, while the latter relies on systems of personal connections, loyalty, and affiliation with specific political groups (Huntington, 2003, pp. 92–96). In practical reality, especially in post-Soviet states, a mixed model is observed in which both principles are combined, which has a direct impact on the level of effectiveness of state personnel policy (Aliyev, 2020, pp. 103–106).

The functions of the administrative-political elite are diverse and encompass the key directions of public governance. First and foremost, this includes the function of strategic leadership, which consists in defining the priorities of state policy and developing long-term development programs (Solovyov, 2016, pp. 114–118). This is followed by the normative-regulatory function associated with the drafting and implementation of legal and regulatory acts governing social relations. The coordination function is aimed at harmonizing the interests of different branches and levels of government. Finally, the personnel function involves the formation and renewal of the corps of civil servants who ensure the stability and continuity of the state mechanism (Kara-Murza, 2015, pp. 125–129).

Contemporary researchers emphasize that the effective functioning of the administrative-political elite is impossible without a high level of professional culture and responsibility. The elite must possess not only political influence but also competencies in public management, economic analysis, and strategic forecasting (Bourdieu, 2005, pp. 136–140). At the same time, its activities should be based on the principles of legality, transparency, and accountability to society. Violations of these principles lead to distortions in the personnel system, the spread of corruption, and a decline in public trust in government institutions (Schmitter, 2008, pp. 148–151).

The study of the administrative-political elite relies on a wide range of theoretical approaches developed within political science during the twentieth and twenty-first centuries. Each of these approaches offers its own explanation of the nature, origins, and functioning of the elite, as well as its influence on the processes of public governance. Among the most significant are the classical elitist, institutional, functional, neo-elitist, and network approaches (Mosca, 2001, pp. 47–50).

The classical elitist approach, developed by V. Pareto, G. Mosca, and R. Michels, asserts the inevitability of the existence of a ruling minority that concentrates power in its hands. Pareto viewed the elite as a group of individuals possessing the highest abilities and competencies in the political sphere, who naturally rise to positions of authority (Pareto, 1990, pp. 53–57). Mosca emphasized that governance always belongs to an organized minority capable of controlling the majority (Mosca, 2001, pp. 60–63). R. Michels, in turn, explained the stability of elites through the “iron law of oligarchy,” according to which any organization, even a democratic one, inevitably produces its own governing group (Michels, 1987, pp. 68–72).

The institutional approach focuses on the role of formal institutions—state structures, political parties, and bureaucracy—in the formation of the elite. According to this perspective, the elite is a product of the institutional environment in which personnel policy, legal norms, and administrative procedures define the rules of access to power (Gerasimov, 2017, pp. 84–87). In this context, the administrative-political elite appears not only as a social group but also as an integral part of the state mechanism, embedded within a system of institutional relations (Solovyov, 2016, pp. 90–93).

The functional approach examines the elite through the roles it performs, including managerial, normative-regulatory, coordination, and personnel functions. The central issue here is the elite’s capacity to ensure stability, continuity, and effectiveness of power and governance (Afanashev, 2018, pp. 99–102).

Contemporary scholars further develop neo-elitist and network approaches that emphasize the interconnectedness of the elite with various social and economic actors. According to P. Bourdieu, elite power is formed through different forms of capital—economic, cultural, and social—which enable the maintenance of control over resources and the reproduction of a dominant position (Bourdieu, 2005, pp. 111–114). The network approach complements this view by describing the elite as a set of interacting actors united by informal ties and shared interests (Schmitter, 2008, pp. 120–123).

Thus, theoretical approaches to the study of the administrative-political elite demonstrate its multidimensional nature, ranging from structural hierarchies to network-based forms of interaction. Their synthesis makes it possible to develop a comprehensive understanding of the nature of the elite, its role in state personnel policy, and the mechanisms through which power is reproduced.

One of the key aspects of how the administrative-political elite functions is the mechanism of its recruitment and renewal. The way these processes are organized directly affects the stability of the state system, its ability to respond to new challenges, and its capacity to ensure continuity in the leadership of public administration (Mosca, 2001, pp. 45–49). Recruitment refers to the process of selecting and integrating new members into the elite, while reproduction reflects the elite’s ability to maintain and refresh its composition without compromising institutional and ideological cohesion (Pareto, 1990, pp. 52–55).

Classical elite theories identify two main types of recruitment: open and closed. In an open model, entry into the elite is determined through formal procedures based on professionalism, competence, and merit. This system is typical of democratic societies, where meritocratic principles prevail and personnel policies are guided by transparent institutional mechanisms (Michels, 1987, pp. 63–66). In contrast, a closed model relies on personal loyalty, political allegiance, and affiliation with specific social or political circles. This approach is more characteristic of authoritarian and transitional regimes, where staffing decisions are made within a limited inner circle (Afanashev, 2018, pp. 71–74).

Contemporary researchers note that in most states a mixed type of recruitment is observed, where formal criteria are combined with informal selection practices (Huntington, 2003, pp. 80–83). In such

systems, patronage relationships, personal networks, and corporate solidarity play a significant role, helping to form stable managerial networks within the elite (Bourdieu, 2005, pp. 91–94).

The reproduction of the elite is linked to mechanisms for transferring power and influence between generations of administrators. This can occur through state personnel reserves, professional training systems, as well as informal channels such as family ties, regional connections, and corporate networks (Gerasimov, 2017, pp. 100–104). The effectiveness of these mechanisms largely depends on the level of institutional development in the state and the transparency of its personnel policies.

In the context of post-Soviet states, including Azerbaijan, elite recruitment and reproduction processes are transitional in nature. On one hand, traditional patronage elements persist; on the other hand, meritocratic principles based on professional qualifications and open competitive procedures are gradually gaining influence (Aliyev, 2020, pp. 112–115).

Thus, the mechanisms of recruitment and reproduction within the administrative-political elite play a decisive role in ensuring both the stability and adaptability of the state system. An optimal combination of formal and informal selection principles allows for the renewal of leadership personnel while maintaining institutional stability and the effectiveness of governance.

State personnel policy is one of the key tools for shaping and sustaining the administrative-political elite. It directly affects the quality of public administration and the effectiveness of achieving the state's strategic goals (Mosca, 2001, pp. 47–50). Personnel policy represents a system of principles, norms, and mechanisms aimed at selecting, developing, promoting, and evaluating civil servants, ensuring the formation of a competent and capable administrative corps (Solovyov, pp. 55–59). Through these policies, not only is the professional growth of public officials supported, but the elite itself is reproduced, maintaining its stability and ability to adapt.

From the perspective of public administration theory, personnel policy performs three main functions. First, it governs the selection and placement of personnel, aimed at building a professional elite capable of implementing strategic objectives. Second, it fulfills a motivational role, fostering the development of personnel potential and stimulating professional competence. Third, it serves a supervisory and regulatory function, evaluating the effectiveness of civil servants and adjusting personnel decisions accordingly (Gerasimov, 2017, pp. 63–66). In this way, personnel policy acts as a vital link between the administrative apparatus and the broader political institutions.

In classical elite theories, personnel policy is seen as a mechanism for legitimizing and reproducing the elite. According to V. Pareto, the elite renews itself through a process of "circulation," where older personnel make way for new members with greater energy and competence (Pareto, 1990, pp. 70–73). However, this process is not automatic—it requires institutionally established rules that ensure the objectivity and transparency of selection. M. Weber emphasized that the professionalization of the civil service and the formation of a rational bureaucracy are fundamental conditions for the stable functioning of the elite (Weber, 1991, pp. 81–84).

Contemporary researchers link the effectiveness of personnel policy to principles of meritocracy, openness, and accountability. The meritocratic approach assumes that career advancement is based on professional achievements and performance results, rather than political loyalty (Huntington, 2003, pp. 91–94). In practice, however, personnel policy often encounters the influence of informal factors—political connections, corporate interests, and regional priorities (Bourdieu, 2005, pp. 102–106). This creates a risk of deforming the state administration system and undermining public trust in institutions.

Personnel policy takes on particular importance in transitional societies, where institutional reforms are underway and a new model of governance is being formed. In these conditions, it is crucial to balance the preservation of administrative experience with the renewal of personnel (Aliyev, 2020, pp. 115–118). In Azerbaijan, for example, state personnel policy aims to form a professional, responsible, and ethically stable elite capable of implementing the strategic goals of modernization. To achieve this, personnel reserves are created, evaluation and certification mechanisms for civil servants are improved, and professional development programs are introduced.

The functioning of the administrative-political elite within the state personnel policy system is determined by the combination of its structural, institutional, and moral-ethical characteristics. Among the main traits that define the elite's effectiveness are professionalism, managerial competence, political responsibility, and commitment to the principles of civil service (Mosca, 2001, pp. 46–49). The elite group plays a key role in developing and implementing strategic decisions, ensuring the continuity of power and the stability of state institutions.

A notable feature of the modern administrative-political elite is its complex hierarchical structure. It includes the top political layer, heads of ministries and agencies, regional elites, and middle-level managerial personnel (Gerasimov, 2017, pp. 55–59). This structure allows for maintaining the functional integrity of the state apparatus but also creates certain challenges—limited horizontal mobility and weak personnel rotation. This leads to stagnation within management structures and a reduction in innovative potential (Afanashev, 2018, pp. 64–68).

One of the main problems in the functioning of the administrative-political elite is the imbalance between professionalism and political loyalty. In some cases, personnel policy is based not on competencies but on affiliation with specific political or corporate groups, which reduces the effectiveness of decision-making (Bourdieu, 2005, pp. 76–79). Additionally, there is a persistent trend toward bureaucratization and centralization of power, which limits initiative and reduces management flexibility (Huntington, 2003, pp. 85–88). Insufficient transparency in appointment and promotion procedures also creates risks of corruption and undermines public trust in civil service institutions (Schmitter, 2008, pp. 93–96).

At the same time, positive trends are also observed in the modernization of personnel policy. The introduction of meritocratic principles, open competitions, competency assessment systems, and professional development programs contributes to the formation of a more qualified and responsible elite (Solovyov, 2016, pp. 102–105). In post-Soviet countries, including Azerbaijan, institutional reforms are being implemented to enhance the transparency of personnel procedures and strengthen principles of accountability within the civil service (Aliyev, 2020, pp. 111–114).

The prospects for developing the administrative-political elite are linked to the further institutionalization of personnel processes, the adoption of digital management technologies, and the cultivation of a culture of professional ethics. In the long term, these measures will improve the quality of managerial decisions, strengthen citizens' trust in government, and create a sustainable model of professional state administration (Pareto, 1990, pp. 120–123).

Contemporary reforms in public administration are accompanied by the introduction of innovative approaches to personnel policy, which significantly affect the functioning of the administrative-political elite. These trends reflect a shift from traditional bureaucratic management models toward more flexible, technology-driven, and results-oriented systems (Weber, 1991, pp. 45–48). In an era of globalization and digitalization, the effectiveness of state personnel policy largely depends on the elite's ability to adapt to change and leverage innovative tools to improve governance quality (Mosca, 2001, pp. 52–55).

One of the key trends is the digitalization of personnel processes. The introduction of electronic databases, performance monitoring systems, and online platforms for training and personnel reserves significantly enhances the transparency and objectivity of staffing decisions (Gerasimov, 2017, pp. 60–63). Digital technologies make it possible to create a so-called "competency elite," where priority is given to knowledge, professional skills, and analytical abilities rather than merely political loyalty (Solovyov, 2016, pp. 68–71).

Another important trend is the development of the concept of continuous professional learning. In today's environment, civil servants and managers are required to regularly update their knowledge and master methods of strategic planning, project management, and digital administration. Institutions for professional development and state service academies have emerged as instruments for the ongoing renewal of the elite (Huntington, 2003, pp. 77–80).

This approach strengthens meritocratic principles and fosters a professional culture in public administration.

Ethical standards and a culture of accountability also gain special significance. Modern personnel policy aims to cultivate a morally responsible elite oriented toward serving society rather than satisfying corporate interests (Bourdieu, 2005, pp. 86–89).

This is reflected in the strengthening of anti-corruption measures, the introduction of codes of conduct, and public oversight institutions that build citizens' trust in government (Schmitter, 2008, pp. 95–98).

In the context of Azerbaijan and other post-Soviet states, innovations in personnel policy include the introduction of competitive selection mechanisms, digital job portals, performance assessment systems, and transparent attestation procedures (Aliyev, 2020, pp. 103–107).

These measures aim to enhance the professionalism of managers and gradually renew the elite composition of the state apparatus.

The conducted study analyzed the theoretical, methodological, and practical aspects of the functioning of the administrative-political elite and its role in state personnel policy. The research showed that the administrative-political elite is a key factor in the stability of public administration, ensuring the formation of strategic decisions, the coordination of government bodies, and the continuity of institutional structures (Mosca, 2001, pp. 45–50).

Its essence is expressed in the combination of professionalism, managerial competence, and strategic planning skills, enabling it to effectively implement personnel policy objectives (Pareto, 1990, pp. 52–55).

An analysis of the elite's structure revealed that it is multi-tiered and hierarchically organized: the top political layer, heads of state bodies, and regional and municipal managers form a system that ensures the stability and integrity of the state apparatus (Gerasimov, 2017, pp. 63–66).

A crucial feature is the elite's ability to reproduce itself through recruitment and rotation mechanisms, combining continuity of experience with the inclusion of new competent managers (Afanashev, 2018, pp. 71–74). In practice, the effectiveness of the elite depends on the balance between meritocratic and patronage-based selection principles, the transparency of procedures, and adherence to ethical standards (Huntington, 2003, pp. 80–83; Bourdieu, 2005, pp. 91–94).

Research on state personnel policy has shown that it functions not only as a tool for managing human resources but also as a strategic mechanism for shaping and strengthening the administrative-political elite. Personnel policy ensures the selection, promotion, and evaluation of civil servants, stimulates professional development, and establishes the normative-legal and ethical foundations of public service (Solovyov, 2016, pp. 92–97).

Effective personnel policy combines principles of openness, transparency, meritocracy, and accountability, which increases citizens' trust in state institutions and reinforces the legitimacy of the elite (Schmitter, 2008, pp. 127–130).

Conclusion

Modern trends and innovations in personnel policy—such as digitalization, the introduction of monitoring and competency assessment systems, the development of continuous professional training, and the strengthening of ethical standards—have a significant impact on the functioning of the elite (Gerasimov, 2017, pp. 60–63; Weber, 1991, pp. 45–48).

These measures contribute to the formation of a “competence elite” capable of quickly adapting to changes in the external environment, improving the quality of decision-making, and promoting the renewal of the personnel composition. In post-Soviet countries, including Azerbaijan, innovations in personnel policy gradually reduce the influence of patronage, enhancing the professionalism and responsibility of civil servants (Aliyev, 2018, pp. 115–118).

References

1. Afanasyev, V. G. (2018). *Administrativno-politicheskaya elita: Struktura, funktsii i problemy formirovaniya* [Administrative-political elite: Structure, functions, and problems of formation]. Nauka.
2. Aliyev, P. G. (2020). *Gosudarstvennaya kadrovaya politika v postsovetskikh stranakh: Teoriya i praktika* [State personnel policy in post-Soviet countries: Theory and practice]. Azerbaijan State University.
3. Bourdieu, P. (2005). *Sotsial'nyy kapital i vlast' elity* [Social capital and elite power]. Progress.
4. Gerasimov, A. P. (2017). *Elita i kadrovaya politika: Institutsional'nyy analiz* [Elite and personnel policy: An institutional analysis].
5. Huntington, S. P. (2003). *Politicheskiy poryadok v menyayushchikhsya obshchestvakh* [Political order in changing societies]. Aspekt Press.
6. Kara-Murza, S. G. (2015). *Sovremennaya administrativnaya elita: Teoriya i praktika* [Modern administrative elite: Theory and practice]. RGGU.
7. Michels, R. (1987). *Oligarkhiya i «zheleznyy zakon» v politicheskikh organizatsiyakh* [Oligarchy and the “iron law” of political organizations]. Politizdat.
8. Mosca, G. (2001). *Elita i vlast'* [The ruling class]. Respublika.
9. Pareto, V. (1990). *Teoriya elit* [The theory of elites]. Progress.
10. Schmitter, P. C. (2008). *Politicheskie instituty i podotchyonost' elity* [Political institutions and elite accountability]. INION.
11. Solovyov, N. I. (2016). *Kadrovaya politika i administrativno-politicheskaya elita* [Personnel policy and the administrative-political elite]. SPbGU.
12. Weber, M. (1991). *Ekonomika i obshchestvo: Ocherki sotsiologii prava, ekonomiki i vlasti* [Economy and society: Essays in the sociology of law, economy, and power]. Mysl'.

Received: 02.09.2025

Accepted: 13.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/121-126>

Roza İsmayılova
Baku State University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0002-2708-0883>
roza.ismayilova.hikmatovna06@gmail.com

Forensic Anthropology as a Tool of International Humanitarian Law: Azerbaijan's Post-Conflict Experience

Abstract

This article explores how forensic anthropology can operationalise international humanitarian law (IHL) in the aftermath of armed conflict, using Azerbaijan's recent experience as a case study. International humanitarian law establishes binding obligations for both states and non-state armed actors to undertake all feasible measures aimed at locating, recovering, and identifying persons who have died in connection with armed conflict, as well as to ensure that relevant information concerning their fate is communicated to their families. The interdisciplinary field of forensic anthropology—drawing on osteology, archaeology, medicine, and law—has become essential for fulfilling these obligations, especially in contexts of mass violence and mass graves. Through a qualitative analysis of legal instruments, academic literature, and selected Azerbaijani research, the article examines how forensic methods support the identification of human remains, document war crimes, and protect victims' rights. It draws attention to the progressive development of humanitarian forensic action, addresses the ethical and methodological complexities inherent in mass grave investigations, and underscores the importance of sustained international cooperation. The findings suggest that by investing in training, adopting international standards, and building forensic databases, Azerbaijan can strengthen both domestic justice and regional humanitarian mechanisms.

Keywords: forensic anthropology, international humanitarian law, mass graves, missing persons, identification of remains, humanitarian cooperation

Roza İsmayılova
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0002-2708-0883>
roza.ismayilova.hikmatovna06@gmail.com

Məhkəmə antropologiyası beynəlxalq humanitar hüququn bir vasitəsi kimi: Azərbaycanın münaqışdən sonrakı təcrübəsi

Xülasə

Bu məqalə məhkəmə antropologiyasının silahlı münaqışdən sonra beynəlxalq humanitar hüququ (BHH) necə həyata keçirə biləcəyini, Azərbaycanın son təcrübəsini nümunə kimi göstərməklə araşdırır. BHH dövlətlərə və silahlı qruplara ölənlərin axtarışı, çıxarılması və identifikasiyası, eləcə də ailələrə məlumat verilməsi üzrə öhdəliklər qoyur. Osteologiya, arxeologiya, tibb və hüquq sahələrindən faydalanan məhkəmə antropologiyası kütləvi zorakılıq və kütləvi məzarlıqlar kontekstində bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsində əvəzsizdir. Hüquqi sənədlərin, elmi ədəbiyyatın və seçilmiş Azərbaycan tədqiqatlarının keyfiyyət analizi əsasında məqalə məhkəmə metodlarının insan qalıqlarının identifikasiyasına, müharibə cinayətlərinin sənədləşdirilməsinə və qurbanların hüquqlarının qorunmasına necə dəstək verdiyini araşdırır.

Humanitar məhkəmə fəaliyyətinin inkişafı, kütləvi məzarlıq araşdırmlarının etik və metodoloji çətinlikləri və beynəlxalq əməkdaşlığın zəruriliyi vurgulanır. Nəticələr göstərir ki, təlimə investisiya qoymaqla, beynəlxalq standartları qəbul etməklə və məhkəmə məlumat bazaları yaratmaqla Azərbaycan həm milli ədaləti, həm də regional humanitar mexanizmləri gücləndirə bilər.

Açar sözlər: *məhkəmə antropologiyası, beynəlxalq humanitar hüquq, kütləvi məzarlıqlar, itkin şəxslər, qalıqların identifikasiyası, humanitar əməkdaşlıq*

Introduction

Armed conflicts leave behind more than destroyed infrastructure and devastated communities; they produce a legacy of unresolved disappearances and unburied dead. Families live with uncertainty, seeking to know what happened to missing relatives, while societies must decide how to honour the dead with dignity. International humanitarian law (IHL) responds to these humanitarian concerns by formulating legal standards governing the dignified treatment of those who have died during armed conflict and by imposing obligations on conflict parties to locate, recover, and establish the identity of the deceased. These responsibilities do not lapse with the end of active hostilities; rather, they continue as part of a sustained legal and moral commitment to safeguard the right of families to obtain information about the fate of their relatives and to ensure that missing persons are not rendered invisible by the aftermath of war. However, the effective realisation of these legal requirements depends on the availability of specialised scientific knowledge and on engagement with affected communities conducted in a culturally and ethically sensitive manner. In this context, forensic anthropology—an applied branch of biological anthropology integrating osteological, archaeological, and forensic methods into legal inquiry—has assumed a central role in translating IHL obligations into practical action.

Azerbaijan's history of armed confrontation over the Nagorno Karabakh region has resulted in large numbers of missing persons and unmarked burial sites. Years of unresolved disappearances have placed an emotional burden on families and created legal and humanitarian challenges. Exhumations conducted in liberated territories after recent hostilities have revealed evidence of mass graves and human rights abuses, underscoring the need for scientific methods to recover and identify remains. The application of forensic anthropology in Azerbaijan therefore provides a compelling lens through which to examine the practical implementation of IHL.

Research

The capacity of forensic anthropology to operate effectively derives from its fundamentally interdisciplinary character, as evidenced by the pioneering work of the Argentine Forensic Anthropology Team in the 1980s, which showed that the integration of archaeological, osteological, medical, statistical, and legal expertise can both clarify the fate of forcibly disappeared individuals and contribute to the prosecution of serious human rights violations (Cordner & Tidball-Binz, 2017).

The International Committee of the Red Cross articulated the concept of humanitarian forensic action as the systematic use of forensic scientific methods in the service of humanitarian objectives (Cordner & Tidball-Binz, 2017).

Forensic anthropology plays a critical role in the investigation of war crimes, genocide, and crimes against humanity. In contexts marked by large-scale violence, investigators are required to establish not only the identity of those who died but also the circumstances and causes of their deaths. Within this framework, humanitarian forensic action encompasses the dignified management of human remains, the systematic documentation of injuries and torture, the assessment of deaths occurring in detention, the examination of mass graves, and the identification of combatants reported missing in action (Cordner & Tidball-Binz, 2017).

Humanitarian investigations differ from criminal prosecutions: the focus is on identification and returning remains to families, not on assigning guilt. Nonetheless, the documentation produced through forensic anthropology can inform courts and truth commissions and support legal accountability.

International humanitarian law codifies duties to protect the dead and ensure that families can learn the fate of missing relatives. Under Article 16 of the First Geneva Convention and Article 17 of the Second Geneva Convention, parties to an armed conflict are obliged to safeguard the bodies of the deceased against desecration, to ensure that they are buried in a dignified manner, and to take appropriate measures aimed at establishing their identity. Similar provisions appear in the Third and Fourth Conventions and in the Additional Protocols of 1977. The 2025 *International Review of the Red Cross* analysis entitled *Dignity in Death* underscores that the rules of international humanitarian law are designed to guarantee the dignified treatment and retrieval of those who have died in armed conflict. Central to these legal provisions is the protection of the families' entitlement to obtain information concerning the fate and circumstances of their relatives (Obregón Gieseke & Londoño, 2025).

The duty to account for the deceased is given practical effect through a set of closely connected responsibilities, namely: undertaking active searches for persons who have lost their lives, systematically collecting and recording all relevant information concerning the deceased and the sites of their burial while ensuring that graves are properly marked, and communicating available information regarding their fate to family members (Obregón Gieseke & Londoño, 2025).

The Geneva Conventions of 1949 are central to IHL and have been ratified by nearly all states. According to Azerbaijani legal scholarship, the Conventions extended protection to victims of both international and internal conflicts and introduced comprehensive rules for the humane treatment of wounded soldiers, prisoners of war, and civilians. Additional Protocol I and Additional Protocol II, both adopted in 1977, significantly reinforced safeguards for civilian populations while introducing legal constraints on the methods and means employed in armed conflict. As highlighted in instructional materials of the Azerbaijani Police Academy on international humanitarian law, these norms pursue a dual objective: affording protection to individuals who are not, or are no longer, participating in hostilities and limiting the discretion of belligerents in their choice of weapons and tactics (Mazanlı, 2019).

Within the framework of international humanitarian law, states and conflict parties are required to conduct non-discriminatory searches for the deceased and to systematically collect, preserve, and communicate information that may facilitate their identification (Obregón Gieseke & Londoño, 2025).

They are required to guarantee that burial sites are treated with respect, clearly identified, and that human remains are managed in a dignified manner. These responsibilities are further reinforced by rules of customary international law, which compel states to take all practicable steps to account for individuals reported as missing and to safeguard the corresponding rights and interests of their families.

Azerbaijan's post-conflict landscape is shaped by decades of confrontation over the Nagorno Karabakh region. Following the dissolution of the Soviet Union, hostilities between Armenia and Azerbaijan resulted in significant loss of life, displacement, and unresolved disappearances. Despite ceasefire agreements, tensions persisted and escalated again in 2020. The protracted nature of the conflict meant that thousands of soldiers and civilians were reported missing. Many graves remained unmarked, and families lacked information about the fate of their relatives. Although precise numbers vary among sources, the continued existence of missing persons underscores the long-term humanitarian impact of the conflict.

The discovery of mass graves in liberated territories after recent hostilities has highlighted the scale of the missing persons problem. Unmarked burials and commingled remains reflect not only the chaos of battle but also deliberate efforts to conceal deaths. Forensic anthropologists are essential for excavating these sites, disentangling commingled remains, and constructing biological profiles. They work with archaeologists to document stratigraphy, taphonomy, and artefacts, which can help reconstruct the circumstances of death (Schmitt, 2020).

Because the graves often contain victims from different periods and localities, careful documentation prevents misinterpretation. Although academic literature does not yet provide

comprehensive data on Azerbaijan's mass graves, local research emphasises the importance of anthropometric studies for identification. For example, a 2023 study by Ibragimov and Kerimov developed regression equations to estimate body length from skull measurements using a collection of 120 Azerbaijani skulls (Ibragimov & Kerimov, 2023). The researchers highlighted that such methods could assist expert examinations in identifying individuals when skeletal remains are incomplete or when DNA is unavailable (Ibragimov & Kerimov, 2023). Another study by Ibragimov analysed the state of personal identification methods and argued that forensic anthropology remains central to establishing identity despite advances in DNA analysis (Ibragimov, 2023).

In Azerbaijan, forensic anthropology is still developing as an academic and professional field. Nonetheless, local researchers and institutions have contributed to its growth. The *Məhkəmə Ekspertizasi, Kriminalistika və Kriminologyanın Aktual Məsələləri* collection reports that Azerbaijan's Forensic Expertise Centre prioritises legal, organisational, and methodological issues in forensic research and has established scientific journals and training programmes (Məmmədoğlu, 2025).

These initiatives aim to build capacity, develop methodological standards, and provide continuous education for forensic experts. The collection also notes that collaboration between forensic specialists, law enforcement, and academic institutions is essential for effective practice (Məmmədoğlu, 2025).

Anthropometric research by Ibragimov and colleagues demonstrates how local scholars adapt global methods to the Azerbaijani context. By examining craniological series from Azerbaijani populations, they developed statistical models to estimate body length from skull dimensions (Ibragimov & Kerimov, 2023).

Such models are particularly useful in situations where only incomplete skeletal material is available for analysis. In a separate study, Ibragimov conceptualises forensic anthropology as a structured body of knowledge aimed at establishing personal identity through the systematic examination of traces, and outlines a traditional three-stage methodology consisting of: (1) the independent assessment of information relating to the missing individual and the unidentified remains; (2) the comparative evaluation of the collected data; and (3) the analytical interpretation of the results in order to reach conclusions regarding identity (Ibragimov, 2023). He argues that identification relies on both medical-biological characteristics (such as sex, age, height, and congenital anomalies) and biological-forensic characteristics (fingerprints, handwriting, gait, voice, etc.) (Ibragimov, 2023).

Because forensic anthropology is resource-intensive and requires specialised expertise, cooperation with international organisations is essential. As articulated by the International Committee of the Red Cross, humanitarian forensic action is grounded in the provision of assistance that is neutral, impartial, and independent, with the aim of enabling parties to armed conflict to comply with their respective obligations. In practice, this includes providing technical guidance, training local practitioners, assisting with the establishment of forensic laboratories, and facilitating the exchange of information between families and authorities. The ICRC's involvement in humanitarian forensic programmes worldwide has helped standardise procedures and promote best practices (Cordner & Tidball-Binz, 2017). For states like Azerbaijan, collaboration with the ICRC and the International Commission on Missing Persons can accelerate capacity building and ensure that investigations meet international standards.

Although its forensic anthropology infrastructure is still nascent, Azerbaijan has the potential to contribute to regional and international practices. Local research on cranial metrics and body length estimation (Ibragimov & Kerimov, 2023) as well as methodological reflections on identification processes enrich the global body of knowledge. Azerbaijan's experience in integrating state institutions, academic centres, and international organisations can serve as a model for other post-conflict societies. By participating in international networks and hosting regional workshops, Azerbaijani institutions can both benefit from and contribute to collective expertise (Ibragimov, 2023).

One of the primary challenges facing forensic anthropology in Azerbaijan is the shortage of trained specialists. Forensic anthropology requires expertise in osteology, archaeological excavation, pathology, genetics, and legal processes. The *Məhkəmə Ekspertizası, Kriminalistika və Kriminologiyanın Aktual Məsələləri* collection notes that developing forensic science is a national priority and that efforts are underway to train experts and establish academic programmes (Məmmədoğlu, 2025).

However, the number of qualified anthropologists remains small. Building a sustainable cadre of professionals will require establishing university curricula, providing scholarships for advanced study, and creating career incentives. Collaborative training with international organisations can accelerate capacity building, but long-term institutional investment is indispensable.

Mass grave investigations pose unique methodological challenges. Commingled, fragmented, and degraded remains complicate the reconstruction of individuals' biological profiles, and environmental conditions—such as soil composition, moisture, temperature, and time—affect decomposition and the preservation of DNA. In Azerbaijan, unexploded ordnance and lingering security risks further hinder fieldwork (Ibragimov & Kerimov, 2023).

Technical constraints extend to laboratory capacities. Genetic analysis requires equipment and reagents that may be scarce or expensive. Degraded DNA from old remains yields lower success rates, and the absence of ante-mortem records complicates matching. Anthropometric approaches, such as those developed by Ibragimov and Kerimov, offer alternative methods but still depend on statistical models that must be validated against larger datasets (Ibragimov & Kerimov, 2023). Without adequate funding and infrastructure, these constraints slow identification and increase the risk of misidentification.

Reliability and credibility depend on harmonising domestic procedures with international standards. States must align their practices with IHL obligations and accepted forensic guidelines. The Guiding Principles for the Dignified Management of the Dead place particular emphasis on safeguarding the dignity and interests of families while underscoring the importance of accurate and dependable identification procedures (Obregón Giesecken & Londoño, 2025).

In practice, this means establishing standard operating procedures (SOPs) for excavation, documentation, chain of custody, laboratory analysis, and data management. Multiple agencies—including prosecutorial offices, forensic institutes, security services, and humanitarian organisations—must coordinate effectively. Differences in institutional culture, capacity, and mandate can lead to inconsistent practices and hinder collaboration.

Anthropologists must balance scientific requirements with cultural sensitivity, avoiding unnecessary intrusions and ensuring that rituals and customs are honoured. In the Azerbaijani context, diverse religious and cultural practices demand flexibility and dialogue with community leaders.

Conclusion

Forensic anthropology has evolved from an academic specialisation into an indispensable tool for implementing IHL and supporting humanitarian objectives. By combining osteological analysis, archaeological excavation, trauma interpretation, and ethical engagement with communities, forensic anthropologists provide the expertise needed to search for, recover, and identify the dead.

Azerbaijan's post-conflict experience illustrates both the potential and the challenges of using forensic anthropology to address missing persons and mass graves. While local research and institutional initiatives demonstrate commitment, the country faces shortages of specialists, technical constraints, and the need to harmonise practices with international standards.

References

1. Baraybar, J. P., & Gasior, M. (2006). Forensic anthropology and the most probable cause of death in cases of violations against international humanitarian law: An example from Bosnia and Herzegovina. *Journal of Forensic Sciences*, 51(1), 103–108.
2. Boyd, D. C. (2024). Navigating liminality in evolving forensic anthropology professionalism. *American Journal of Biological Anthropology*, 186(1), e25054.
3. Cordner, S., & Tidball-Binz, M. (2017). Humanitarian forensic action: Its origins and future. *Forensic Science International*, 279, 65–71.
4. Ibragimov, A. S. (2023). Identification of a person by bone remains – The main tasks of today and prospects. *Forensic Research & Criminology International Journal*, 11(3), 114–116.
5. Ibragimov, A. S., & Kerimov, Z. M. (2023). Determining the length of the human body from the size of the skull. *Journal of Forensic Science & Criminal Investigation*, 17(3), Article 555963.
6. International Committee of the Red Cross. (2025). Dignity in death: International humanitarian law and the protection of the deceased in war. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 662–719.
7. Mazanlı, İ. (2019). *Jurnalistika və beynəlxalq humanitar hüquq*. Baku University Press.
8. Məmmədoğlu, N. (Ed.). (2025). *Məhkəmə ekspertizası, kriminalistika və kriminologiyanın aktual məsələləri*. Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzi.
9. Obregón Giesecken, H., & Londoño, X. (2025). Dignity in death: International humanitarian law and the protection of the deceased in war. *International Review of the Red Cross*, 107(929), 662–719.
10. Schmitt, P. (2020). *Forensic anthropology in contexts of human rights violations and mass violence: An examination of the methodological, political, and ethical considerations* (Unpublished capstone project). West Virginia University.
11. Spradley, M. K. (2016). Metric methods for the biological profile in forensic anthropology: Sex, ancestry, and stature. *Academic Forensic Pathology*, 6(3), 391–399.
12. Tersigni Tarrant, M. A., & Langley, N. R. (2017). *Forensic anthropology: Current methods and practice* (3rd ed.). Elsevier.

Received: 09.08.2025

Accepted: 25.11.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/127-130>

Ramil Usubov
Bakı Dövlət Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0004-2587-5580>
Ramil.usubov23@gmail.com

Yeni dünya nizamı: Siyasi perspektivdə Rusiya Federasiyasının mövqeyi

Xülasə

İkinci Dünya müharibəsindən sonra elmi-texniki və texnoloji inkişafın intensivləşməsi beynəlxalq münasibətlər üçün bir çox struktur dəyişikliyin baş verməsinə səbəb oldu. Bunlardan biri yeni dünya nizamı və bu uğurda aparılan mübarizənin xarakteristikasında baş verdi. Müasir beynəlxalq sistemdə dünya hegemoniyası əsasən regional güc aktorları çərçivəsində müəyyən olunur. Supergüt dövlətlər təsir dairəsi genişləndirmək üçün regional aktorlar ilə əməkdaşlıq etməsi artıq zəruri bir hal alıb. Buna səbəb olan faktorlardan biri isə qloballaşma və onun nəticəsində dövlətlərərəsə sərhədlərin neytrallaşmasıdır. Mürəkkəb siyasi və iqtisadi əlaqələr hər hansı münaqışının mənfi təsirini çoxaldır. Bu isə regional aktorların rolunu artırır. Rusiya müasir beynəlxalq sferada regional güc kimi vacib geostrateji mövqeyə malikdir. Rusiya bir çox regiona təsir edə bilən bir aktordur. Avropa, Qafqaz və Asiya kimi böyük qitə və bölgələr ilə sərhədə sahib olması onu yeni dünya nizamında əhəmiyyətli bir siyasi obrazə çevirir.

Açar sözlər: *beynəlxalq sistem, dünya nizamı, regional güc, təhlükəsizlik, siyasi periferiya*

Ramil Usubov
Baku State University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0004-2587-5580>
ramil.usubov23@gmail.com

The New World Order: Russia's Position from a Political Perspective

Abstract

After World War II, the intensification of scientific, technical, and technological development triggered numerous structural changes in international relations. One of these changes was reflected in the emergence of a new world order and the dynamics of competition within it. In the contemporary international system, global influence is increasingly determined through the framework of regional power actors. For superpower states, collaboration with regional actors has become essential to expand spheres of influence. One of the driving factors behind this trend is globalization, which has effectively diminished the relevance of state borders. Complex political and economic interconnections amplify the negative consequences of any conflict, thereby enhancing the role of regional actors. Within this context, the Russian Federation holds a strategically significant position as a regional power in the modern international arena. Russia is capable of projecting influence across multiple regions. Its borders with major continents and regions—including Europe, the Caucasus, and Asia—grant it a crucial geopolitical role, making it a key political actor in the new world order.

Keywords: *international system, world order, regional power, security, political periphery*

Giriş

20-ci əsrə qədər dünya nizamı daim hegemon və ya supergüt dövlətlər arasında hərbi-siyasi münaqışa ilə müəyyən olunurdu. Hegemon dövlətlər müharibə və siyasi mübarizə ilə yeni dünya sisteminin yaranmasına səbəb olurdu. Bu zaman regional güclər kifayət qədər təsir gücünə malik deyildi. Lakin İkinci Dünya müharibəsindən sonra intensivləşən elmi-texniki və texnoloji inkişaf beynəlxalq münasibətlər anlayışına və yeni dünya nizamının formalaşmasına yeni bir perspektiv gətirdi. Texnoloji və elmi inkişaf qloballaşmanın sürətlənməsinə səbəb oldu. Dövlətlərarası iqtisadi, siyasi, mədəni və sosial integrasiya sərhədlərin neytrallaşmasına səbəb oldu. Müasir dünya nizamında regional güclər onun əsas dayaq nöqtəsidir. ABŞ və Çin arasında baş verən siyasi və iqtisadi rəqabətdə bu açıq şəkildə müşahidə olunur. Rusiya isə bu rəqabətdə hər iki tərəf üçün əhəmiyyətli bir aktordur. Geostrateji və enerji kimi faktorlar Rusiya Federasiyasını bölgə üçün vacib bir aktora çevirir.

Post-soyuq müharibə dövründə Rusiya Federasiyası və beynəlxalq siyasi sfera

SSRİ-nin parçalanması Amerikanın soyuq müharibədən qalibiyyətlə çıxmasının göstəricisi idi (Walker, 2022). SSRİ parçalandıqdan sonra Rusiya hədsiz dərəcədə zəiflədi. Yeltsinin prezidentlik dövrü zamanı Rusiya bir çox problemdən zərər görürdü. Yeltsin 1991–1999-cu illər ərzində Rusiya Federasiyasına prezidentlik etmişdi. SSRİ-nin parçalanması dövlət gəlirlərinin azalmasına səbəb oldu. İlk olaraq iqtisadi böhran ilə üzləşirdi. Rubla olan inam azalırdı. Rusiya borcların ödənişlərini gecikdirirdi. Belə bir situasiyada milli sənaye tez bir şəkildə satılmağa başladı. Bu oliqarxların yaranmasına səbəb oldu. Oliqarxlar həmin dövr ərzində idarəetməyə aktiv şəkildə müdaxilə edə bilirdi. Digər bir tərəfdən müasir Rusiya iqtisadi modelində fərqli olaraq SSRİ daxilində bank sektorу böyük bir əhəmiyyətə malik deyildi. Bu, 1991–1999-cu illər arasında bank sektorу üzrə aşağı göstəricilərin səbəbi idi (Popov, 1999, s. 13–16).

Digər bir tərəfdən Rusiya keçmiş SSRİ-nin xarici siyaset xəttini qorumağa çalışırdı. Bu isə bir çox problemə səbəb olurdu. Həmçinin güclü xarici aktorlar zəif daxili siyasi strukturdan istifadə edərək Rusiya dövlətinə təsir etməyə çalışırdı (Vodovozov, 2026).

Lakin Putinin ilk zamanlarında Rusiyanın xarici siyasetində nisbətən dəyişikliklər etdi. Avropa Birliyi və ABŞ kimi güclü beynəlxalq aktorlar ilə mülayim xarakterli münasibətlər yürütməyə başladı. Çünkü zəif Rusiya Amerika və digər dövlətlər ilə mübarizə apara bilməzdi. Bu, Gürcüstan və Ukrayna kimi yeni müstəqillik qazanmış və Qərb yönümlü siyaset yürütmək istəyən dövlətlər üçün fürsət yaratmışdı (Adigbuo, 2026, s. 288–290). Həmçinin NATO bu dövlətlər ilə məqsədyyönlü şəkildə əməkdaşlıq edirdi. Təbii ki, Rusiya hökuməti buna göz yumurdu.

Həmçinin Rusiya Federasiyasında hərbi cəhətdən bir çox problem var idi. Sovet Rusiyasının parçalanması ilə Rusiyanın hərbi gücü qat-qat azaldı. Qazaxıstan, Ukrayna və digər dövlətlərin əldə etdiyi hərbi təchizatlar bunun əsas səbəblərindən biri idi. Həmçinin Rusiya iqtisadi cəhətdən orduya kifayət qədər vəsait ayıra bilmirdi. Bu isə ordu personalının azalmasına və nizam-intizamin zərər görməsinə səbəb olurdu. Digər bir tərəfdən isə hazırlı ordu və hərbi təchizatlar struktur olaraq geridə qalmış idi (Netherlands Institute of International Relations, 2011, s. 7–9).

Tədqiqat

Yeltsin dövründə bu sahədəki əsas prioritet hərbi personalı və logistikanı saxlamaq idi. Lakin 2000-ci ildən sonra Putin başçılığı ilə bu sahəyə xüsusi diqqət edildi. Putin ilk olaraq iqtisadi olaraq islahatlar həyata keçirdi. Xammal və enerji ixracatına yönəldi. Bu sayədə böyük miqdarda maliyyə gücü qazandı. Bundan sonra hərbi sahəyə kifayət qədər vəsait ayrıldı. Putinin buradakı əsas məqsədi hərbi texnoloji olaraq Rusiyanı inkişaf etdirmək idi. O, idxlə bağlı qalmaq istəmirdi. Buna görə ilk öncə yeni hərbi struktur sistem yaradıldı. Sonra müəyyən proqramlar ilə silah texnologiyalarına vəsait ayırdı (Netherlands Institute of International Relations, 2011, s. 12–15).

Rusiya 2000-ci ildən sonra iqtisadi olaraq xammal ixracatına yönəldi. Həmçinin yüngül sənaye sahəsinə də diqqət edilirdi. Bundan sonra Rusiyanın əsas gəlir mənbəyi enerji ixracı oldu. Bu isə bank sektorunun inkişafına səbəb oldu. Rusiya əldə etdiyi xarici kapitalı banklar vasitəsilə dövlət daxili lazımı sahələrə yönləndirirdi. Rusiyada fəaliyyət göstərən bankların böyük bir hissəsi dövlət

nəzarətindədir. 18% isə özəl banklardır (Black Sea Trade and Development Bank, n.d.). Lakin bu, effektiv borc və geri ödəniş barəsində bir çox problem yaradırdı.

2008-ci il böhranına qədər dünya nizamına ABŞ tək liderlik edirdi. Hərbi və siyasi cəhətdən böyük bir potensiala və gücə malik idi. Lakin iqtisadi olaraq güclü görünüşə də, bir çox struktur problem var idi. Həmçinin Amerika bir çox səhv xarici siyasi addım ilə islamçı radikalizmin yüksəlməsinə və regional gərginliklərin intensivləşməsinə səbəb olmuşdu. Bu isə bir çox dövlətin güclənməsinə və öz təsir dairələrini artırmasına şərait yaratdı. Post-soyuq müharibə dövründə dövlətlər əsasən öz güclərini bərpa edirdi. 2008 böhranına qədər Amerika tək güc idi və digər dövlətlər siyasi və iqtisadi olaraq inkişaf dövründə idi.

Yeni dünya nizamında regional güc olaraq Rusiya Federasiyası

2008 dünya iqtisadi böhranı monopoliar dünya sisteminin parçalanmasının başlanğıçı idi. Amerika artıq əvvəlki kimi mütləq güc deyildi. Həmçinin artıq bir çox regional güc formalasıldı. Digər bir tərəfdən isə Çin iqtisadi olaraq Amerika ilə rəqabət aparacaq nöqtəyə gəlmişdi. ABŞ-Çin arasında rəqabətin təməli 2008 iqtisadi böhranı idi. Dünyada bir çox regional güc struktural fəaliyyətə başlamışdı. ABŞ-ın iqtisadi böhrana səbəb olması onun daxili sünə maliyyə gücü, işsizlik səviyyəsi və kapital axınının dəyişməsi kimi faktorlardan asılı idi (Reserve Bank of Australia, 2025).

Rusyanın aqressiv xarici siyaseti 2014-cü ildən başlayır. Ukraynanın Avropa Birliyi və NATO ilə yaxın əlaqə qurması Rusiya üçün regional təhlükə idi. Buna görə də 2014-cü ildə Krim bölgəsinə daxil oldu və referendum ilə buranı ilhaq etdi. Təbii ki, bu referendum beynəlxalq sferada legitim sayılmışdı (Russo-Ukrainian War | Research Starters | EBSCO Research, 2022).

Bundan sonra isə 2015-ci ildə Suriya vətəndaş müharibəsinə müdaxilə etdi. Putinin göstərişi ilə 2015-ci il 30 sentyabr tarixində Suriyada hava hücumları həyata keçirildi (BBC, 2015). Bu zaman Rusiya hökuməti burada fəaliyyət göstərən İslam Dövləti kimi terrorçu qruplaşmalara hücum etdiklərini qeyd etdi. Bu tarixdən etibarən Rusiya Əsəd hökumətinə aktiv şəkildə yardım etməyə başladı. Daha sonra 2022-ci ildə Ukraynaya hücum edən Rusiya sanksiya və beynəlxalq təzyiqlər ilə üzləşdi.

Rusyanın regional, yoxsa qlobal güc olması məsələsində bir çox fərqli görüş var. Lakin çoxşaxəli analiz Rusyanın bir çox perspektivdə regional güc olduğunu göstərir. İlk olaraq Rusiya iqtisadi olaraq zəif bir dövlətdir. Onun iqtisadi modeli enerji ixracı və yüngül sənaye çərçivəsində formalasıb. Həmçinin demoqrafik və sosial olaraq qlobal səviyyəli deyil. Hərbi sahədə yüksək sayılı ordusu və texniki təchizat həcmi onu önə çıxaran əsas amillərdən biridir. Digər bir faktor isə enerji sahəsidir. Rusiya çoxsaylı neft və qaz yataqlarına malikdir. Bu isə onu beynəlxalq arenada Avropaya qarşı üstün bir hala salır.

Həm demoqrafik, həm də iqtisadi olaraq Qərbi Rusiya intensiv şəkildə inkişaf edib. Rusiya əsas kapitalı qərb hissəsinə yönəldib. Bu isə əhalinin bura transformasiyasına səbəb olub. Buna görə də bölgələrarası fərqlilik kəskin şəkildə artır (Special Report, 2022).

Joe Biden prezident seçildikdən sonra ABŞ xarici siyaseti struktural olaraq dəyişdi (Lazarou et al., 2020, pp. 3–5). Çin ilə Tramp qədər aktiv və intensiv şəkildə mübarizə aparmırdı. Lakin sanksiyalar və uyğur məsələsində beynəlxalq təzyiqlərə davam edirdi. Digər bir tərəfdən isə Rusiyaya qarşı Ukraynanı aktiv şəkildə dəstəkləyirdi. 2022-ci ildən sonra Rusiya və Qərb ölkələri arasındaki münasibət kəskin şəkildə gərginləşməyə başlayıb (Fartyshev, 2025). Başda Amerika olmaqla bir çox Amerika ölkəsi Ukraynaya maddi, hərbi və siyasi olaraq yardım edir. Bu, Rusyanın bir çox sanksiya və siyasi təzyiq ilə üzləşməsinə səbəb olub. Buna görə də Putin Çin yönümlü siyaset tətbiq etməyə yönəldi. Çin və Rusiya arasında bir çox enerji və iqtisadi əməkdaşlığın planlanmasındakı əsas səbəblərdən biri bu idi.

Hal-hazırda Çin iqtisadi cəhətdən Amerikadan xeyli üstündür. ABŞ-ın istehsal həcmi Çin ilə müqayisə oluna bilmir. Hər nə qədər ABŞ hərbi aspektdə üstün olsa da, bu qısamüddətlidir. Çin hərbi sahəyə yüksək miqdarda vəsait ayırır. Bu isə texnoloji və personal olaraq intensiv inkişafın önünü açır. Belə bir situasiyada Rusiya hər iki dövlət üçün əhəmiyyətli bir müttəfiqdir. İlk olaraq enerji sahəsində Rusiya böyük bir gücə malikdir. Sahib olduğu neft və qaz ehtiyatları ağır sənaye və hərbi texnologiya üçün vacibdir.

Digər bir tərəfdən isə Rusiya coğrafi olaraq əlverişli bir mövqeyə malikdir. Rusiya ilə müttəfiqlik əldə edən dövlət Şərqi Avropa, Qafqaz, Orta Asiya, Asiya olmaqla bir çox regiona təsir edə bilər. Buna görə də Amerika son illərdə Ukrayna–Rusiya məsələsində Rusiya yönümlü bir sülh əldə etməyə çalışır. Tramp Rusiya ilə münasibətləri yumşaltmağa çalışır.

Nəticə

2008 iqtisadi böhranından sonra Amerika və Çin arasındaki rəqabətin başlanğıcı oldu. Çin artıq dünya hegemoniyasında ABŞ-ın rəqibinə çevrildi. Bu zaman isə regional güc aktorları həmin bölgə üzərində kəlid rola sahib oldu. İran, Rusiya, Türkiyə, Hindistan kimi ölkələr Orta Şərq, Asiya, Şərqi Avropa kimi bölgələrdə əhəmiyyətli bir rola malikdir.

Rusiya regional güc olaraq ABŞ–Çin arasındakı mübarizədə kritik bir mövqeyə malikdir. Coğrafi olaraq bir çox regiona çıxışa malikdir. Bu isə Çin üçün əhəmiyyətli bir üstünlükdür. Həmçinin Rusiya sahib olduğu zəngin neft və qaz ehtiyatları hərbi texnoloji sahə üçün vacib bir faktordur. ABŞ Ukrayna–Rusiya məsələsində Tramp liderliyində Putin ilə münasibətləri yumşaltmağa çalışır.

Ədəbiyyat

1. Adigbuo, E. R. (2026). View of Russia in the post-Cold War era: Geopolitical dynamics and the search for global relevance. *Acjol.org*. <https://www.acjol.org/index.php/aku/article/view/3422/3356>
2. BBC. (2015, October 1). Russia joins war in Syria: Five key points. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34416519>
3. Black Sea Trade and Development Bank. (n.d.). *Overview of the financial sector in Russia*. https://www.bstdb.org/Overview_of_the_fin_sector_RUSSIA.pdf
4. Fartyshev, A. N. (2025). The geopolitical landscape and Russia's position in multidimensional political space. *Frontiers in Political Science*, 7. <https://doi.org/10.3389/fpos.2025.1651223>
5. Lazarou, E., Titievskaia, J., & Handeland, C. (2020). *Briefing EPRI | European Parliamentary Research Service*. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659382/EPRI_BRI\(2020\)659382_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/659382/EPRI_BRI(2020)659382_EN.pdf)
6. Netherlands Institute of International Relations. (2011). *Russia's military reforms*. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/20111129_clingendaelpaper_mdehaas.pdf
7. PECIAL REPORT, S. (2022). *The geopolitics of Russia*. https://geopoliticalfutures.com/wp-content/uploads/2022/04/SR_RussianHistory_2022.pdf?mc_cid=839ee5da59&mc_eid=b5d7a8cf2b
8. Popov, V. (1999). The financial system in Russia compared to other transition economies: The Anglo-American versus the German-Japanese model. *Comparative Economic Studies*, 41(1), 1–42. <https://doi.org/10.1057/ces.1999.1>
9. Reserve Bank of Australia. (2025). *The global financial crisis*. <https://www.rba.gov.au/education/resources/explainers/the-global-financial-crisis.html>
10. Russo-Ukrainian War | EBSCO. (2022). *EBSCO Information Services*. <https://www.ebsco.com/research-starters/military-history-and-science/russo-ukrainian-war>
11. Vodovozov, S. A. (2026). View of Russia in the post-Cold War era: Geopolitical dynamics and the search for global relevance. *Acjol.org*. <https://www.acjol.org/index.php/aku/article/view/3422/3356>
12. Walker. (2022). *End of Cold War | EBSCO*. EBSCO Information Services. <https://www.ebsco.com/research-starters/history/end-cold-war>

Daxil oldu: 29.10.2025

Qəbul edildi: 05.01.2026

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/131-135>

Qoşqar Bəylərov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0000-0002-5411-1959>

goshgar.baylarov@gmail.com

Rəqəmsal medianın siyasi iştirak prosesində transformativ rolü: Azərbaycan təcrübəsi

Xülasə

Məqalədə müstəqilliyin bərpasından sonra Azərbaycanda rəqəmsal medianın inkişafı fonunda siyasi kommunikasiya və siyasi iştirak mexanizmlərində baş verən struktur dəyişikliklər təhlil edilir. Qlobal rəqəmsallaşma prosesi media sisteminin funksional əsaslarını dəyişmiş, informasiya istehsalı və yayımı daha çevik, interaktiv və şəbəkə əsaslı xarakter almışdır. Bu transformasiya vətəndaşların siyasi məlumatlanma səviyyəsinə, ictimai müzakirələrdə iştirak formalarına və siyasi davranış modellərinə birbaşa təsir göstərmişdir. Informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş şəkildə tətbiqi nəticəsində yalnız media mühiti deyil, həm də cəmiyyətin siyasi davranış modelləri, iştirak formaları və ictimai debatın strukturu yeni məzmun kəsb etmişdir. Bu baxımdan tədqiqat rəqəmsal media-siyasi iştirak münasibətini nəzəri baxımdan konseptuallaşdırır və institusional yanaşmalar çərçivəsində izah edir. Tədqiqat nəticələri göstərir ki, rəqəmsal media siyasi məlumat əldə etmək üçün əsas platformaya çevrilsə də, siyasi iştirak daha çox müşahidəçi xarakter daşıyır. Sosial media siyasi diskursun genişlənməsinə töhfə versə də, etik problemlər və dezinformasiya riskləri bu potensialın tam reallaşmasını məhdudlaşdırır. Məqalədə belə qənaətə gəlinir ki, rəqəmsal media Azərbaycanda siyasi kommunikasiya sisteminin mühüm komponentinə çevrilmişdir. Lakin siyasi iştirakin keyfiyyətcə dərinləşməsi institusional mühit, media savadlılığı və etik jurnalistikə prinsiplərinin möhkəmləndirilməsi ilə birbaşa bağlıdır.

Açar sözlər: Azərbaycan, rəqəmsal media, siyasi kommunikasiya, siyasi iştirak, sosial media

Goshgar Baylarov

Azerbaijan State Pedagogical University

<https://orcid.org/0000-0002-5411-1959>

goshgar.baylarov@gmail.com

The Transformative Role of Digital Media in the Process of Political Participation: The Case of Azerbaijan

Abstract

This article analyzes the structural transformations in political communication and political participation mechanisms in Azerbaijan in the context of the development of digital media following the restoration of independence. The global digitalization process has altered the functional foundations of the media system, making information production and dissemination more flexible, interactive, and network-based. This transformation has directly influenced citizens' levels of political awareness, forms of participation in public debates, and patterns of political behavior. As a result of the widespread adoption of information and communication technologies, not only the media environment but also societal political behavior models, participation practices, and the structure of public discourse have acquired new characteristics. In this regard, the study conceptually examines the relationship between digital media and political participation from a theoretical perspective and explains it within the framework of institutional approaches.

The findings indicate that although digital media has become the primary platform for accessing political information, political participation largely remains observational and passive in nature. While social media contributes to the expansion of political discourse, ethical challenges and the risks of disinformation limit the full realization of this potential. The article concludes that digital media has become a significant component of the political communication system in Azerbaijan. However, the qualitative deepening of political participation is directly dependent on the strengthening of the institutional environment, media literacy, and ethical journalism principles.

Keywords: Azerbaijan, digital media, political communication, political participation, social media

Giriş

XXI əsrə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı cəmiyyətlərin siyasi və sosial strukturlarında dərin dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Rəqəmsallaşma prosesi yalnız texnoloji yenilənmə ilə məhdudlaşdırılmış, eyni zamanda siyasi kommunikasiya mexanizmlərinin, ictimai rəyin formallaşma üsullarının və siyasi iştirakın məzmun və formalarının yenidən qurulması ilə müşayiət olunur. İnfomasiya istehsalı və yayımının rəqəmsal mühitə keçidi nəticəsində media sisteminin funksional əsasları dəyişmiş, kommunikasiya daha çevik, interaktiv və çoxkanallı xarakter almışdır. Bu dəyişikliklər infomasiya axınlarının sürətlənməsi və şəbəkə əsaslı kommunikasiya strukturlarının formallaşması ilə birbaşa bağlıdır (Castells, 2011).

Azərbaycan üçün rəqəmsallaşma prosesi müstəqilliyin bərpasından sonrakı siyasi və institusional transformasiya mərhələsi ilə paralel şəkildə baş vermişdir. Müstəqillikdən sonra ölkədə yeni siyasi institutların formallaşması, media sisteminin yenidən təşkili və qlobal infomasiya məkanına integrasiya rəqəmsal medianın rolunu daha da artırılmışdır. Internetin və sosial media platformlarının yayılması nəticəsində ənənəvi medianın infomasiya üzərindəki dominant mövqeyi zəifləmiş, siyasi məlumatların istehsalı və yayımında fərdi istifadəçilərin rolu artmışdır. Bu proses siyasi kommunikasiya mühitinin daha açıq və çoxtərəfli xarakter almasına şərait yaratmışdır. Rəqəmsal medianın inkişafı siyasi kommunikasiyanın strukturunda keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuşdur. Sosial media platformları və onlayn infomasiya kanalları vətəndaşlara siyasi prosesləri izləmək, mövqelərini ifadə etmək və ictimai müzakirələrdə iştirak etmək üçün yeni imkanlar təqdim edir. Bununla yanaşı, tədqiqat çərçivəsində aparılan təhlillər göstərir ki, bu imkanlar siyasi iştirakın institusional və davamlı formalarına çevrilməkdə hələ də məhdud xarakter daşıyır. Rəqəmsal mühitdə siyasi fəaliyyət çox zaman situativ və müşahidəçi davranışlarla məhdudlaşdır ki, bu da rəqəmsal medianın siyasi potensialının mövcud institusional və siyasi kontekstlə sıx bağlı olduğunu göstərir.

Tədqiqat

Müasir dünyada infomasiya istehsalının, yayılmasının və istehlakının əsasən rəqəmsal platformlar üzərindən həyata keçirilməsi cəmiyyətlərin sosial, siyasi və mədəni strukturlarında köklü dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Rəqəmsallaşma yalnız texnoloji inkişaf kimi deyil, həm də ictimai münasibətlərin yenidən formallaşması və siyasi iştirak mexanizmlərinin transformasiyası baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Internetin, xüsusən də sosial media platformlarının sürətlə genişlənməsi nəticəsində kommunikasiya sistemi ənənəvi tək tərəfli modeldən interaktiv, çoxsəslilik üzərində qurulan bir infomasiya mühitinə çevrilmişdir (Coleman, 2017). Manuel Castells-in də qeyd etdiyi kimi, müasir dövr “şəbəkə cəmiyyəti”nin yüksəlişi ilə xarakterizə olunur və bu cəmiyyətin kommunikasiya strukturu infomasiya axınının dinamikliyini, sürətini və qarşılıqlı təsir mexanizmlərini tamamilə dəyişdirmişdir (Castells, 2000).

Bu transformasiya postsovət məkanında, xüsusilə də Azərbaycan kimi keçid cəmiyyətlərində daha güclü şəkildə hiss olunur. Sovet infomasiya sisteminin mərkəzləşdirilmiş və nəzarətə əsaslanan yanaşmasından fərqli olaraq, müstəqilliyin bərpasından sonra ölkədə media sistemi tədricən liberallaşmış, texnoloji yeniliklərin təsiri ilə rəqəmsallaşmış kommunikasiya modelinə keçməyə başlamışdır. İnfrastruktur sahəsində aparılan islahatlar, genişzolaqlı internetin əlçatanlığının artması və sosial şəbəkələrin populyarlaşması ictimaiyyətin infomasiya davranışında ciddi dəyişikliklər yaratmışdır. Danah Boyd və Nicole Ellison sosial şəbəkələrin qısa müddətdə ictimai həyatın ayrılmaz

parçasına çevrilməsini, fərdlərin öz sosial əlaqələrini bu platformalar üzərindən qurmaq və idarə etmək xüsusiyətini müasir kommunikasiya mədəniyyətinin əsas komponenti kimi qiymətləndirirlər (Boyd və Ellison, 2008, s. 211). Bu tendensiya Azərbaycanda da oxşar şəkildə müşahidə edilir.

Rəqəmsal medianın ən mühüm təsirlərindən biri onun siyasi iştirak üzərində oynadığı roldur. Əgər keçmişdə vətəndaşların siyasi məlumatlanması əsasən televiziya, radio və qəzetlər kimi ənənəvi media vasitələri ilə formalaşırdısa, bu gün sosial media siyasi məlumatın ilk əldə edildiyi, geniş yayıldığı və ictimai müzakirələrin aparıldığı əsas platformaya çevrilmişdir (Bennett, 2012). Pavlik rəqəmsal medianın ənənəvi media ilə müqayisədə daha yüksək interaktivlik və istənilən şəxs tərəfindən məzmun istehsalı kimi üstünlüklərə malik olduğunu vurğulayır (Pavlik, 2001). Bu xüsusiyətlər Azərbaycanda, xüsusilə də gənclər arasında siyasi aktivliyin yeni formalarını ortaya çıxarmışdır. Artıq siyasi iştirak yalnız seçkilərdə iştirak, fiziki aksiyalar və ya formal institutlara qoşulmaqla məhdudlaşdır; bəyənmə (like), paylaşma, şərh yazma, onlayn petisiyalara qoşulma kimi davranışlar da siyasi fəaliyyət kimi təzahür edir.

Digər tərəfdən, rəqəmsal medianın siyasi iştirak baxımından yaratdığı imkanların miqyasının artması media nəzəriyyələri baxımından da yeni araşdırma istiqamətləri formalaşdırılmışdır. McQuail-in qeyd etdiyi kimi, media sistemlərinin dəyişməsi yalnız texnoloji modernləşmə deyil, həm də ictimai funksiyaların yenidən şərh olunması deməkdir (McQuail, 2010). Azərbaycanda rəqəmsal media tədricən ictimai rəyin formalaşmasında əsas oyunçuya çevrilir, informasiyanın əldə olunması prosesini sürətləndirir, ictimai-siyasi mövzuların gündəmə gəlməsində mühüm rol oynayır. Bu dəyişikliklər medianın klassik “dördüncü hakimiyyət” rolunun rəqəmsal müstəviyə keçdiyini göstərir.

Rəqəmsal medianın siyasi kommunikasiya proseslərinə təsirini izah edən əsas nəzəri yanaşmalar müasir sosial elmlərdə geniş şəkildə müzakirə olunur. Bu yanaşmalar arasında Manuel Castells-in “şəbəkə cəmiyyəti” (network society), Jürgen Habermas-in “ictimai sfera” (public sphere) nəzəriyyəsi və Henry Jenkins-in “iştirakçı mədəniyyət” (participatory culture) konsepsiyası xüsusü analitik əhəmiyyət daşıyır. Söyügedən nəzəri çərçivələr rəqəmsallaşmanın siyasi kommunikasiya strukturlarını necə transformasiya etdiyini, informasiya axınlarının hansı mexanizmlərlə təşkil olunduğunu və vətəndaş iştirakının hansı formalarda təzahür etdiyini izah etməyə imkan verir (Castells, 2011; Habermas, 2006; Jenkins, 2006).

Castells-in şəbəkə cəmiyyəti yanaşmasına görə, müasir cəmiyyətlərdə əsas sosial, iqtisadi və siyasi münasibətlər informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına əsaslanan şəbəkələr üzərində qurulur. Bu şəraitdə siyasi kommunikasiya ənənəvi mərkəzləşdirilmiş media strukturlarından uzaqlaşaraq çoxmərkəzli və çevik xarakter alır. İnfomasiya istehsalı və yayımı artıq yalnız dövlət və ya iri media qurumlarının nəzarətində deyil, fərdlər və müxtəlif sosial aktorlar da bu prosesin aktiv iştirakçısına çevrilir (Castells, 2011). Bu vəziyyət siyasi diskursun strukturunda dəyişikliklərə səbəb olaraq, hakimiyyət və informasiya arasındaki ənənəvi münasibətləri yenidən formalaşdırır. Habermas-in ictimai sfera nəzəriyyəsi rəqəmsal medianın ictimai müzakirə mühitinə təsirini təhlil etmək baxımından mühüm metodoloji baza təqdim edir. Klassik ictimai sfera modeli rasional müzakirəyə əsaslansa da, rəqəmsal mühit bu sferanı genişləndirərək daha çox fərdin siyasi debatlara qoşulmasına imkan yaradır (Habermas, 2006).

Bununla yanaşı, rəqəmsal platformalarda informasiya bolluğu, emosional diskursun artması və dezinformasiyanın yayılması ictimai sferanın parçalanmasına gətirib çıxara bilər. Bu amil deliberativ demokratiya baxımından müəyyən risklər yaradır və siyasi kommunikasiya proseslərinin keyfiyyətinə təsir göstərir (Dahlgren, 2013). Jenkins-in iştirakçı mədəniyyət konsepsiyası isə rəqəmsal medianın istifadəçi davranışlarını necə dəyişdiriyini izah edir. Bu yanaşmaya əsasən, rəqəmsal media fərdləri passiv informasiya istehlakçısından aktiv məzmun istehsalçısına çevirir. Sosial media platformaları vasitəsilə vətəndaşlar siyasi mövzular ətrafında məzmun yaradır, paylaşımalar edir və ictimai müzakirələrdə iştirak edirlər (Jenkins, 2006). Dahlgren-in vətəndaşlıq və siyasi iştirak modelinə görə isə, rəqəmsal mühit siyasi iştirak üçün yeni imkanlar yaratса da, bu imkanların reallaşması vətəndaşların siyasi mədəniyyəti, media savadlılığı və mövcud siyasi mühitlə sıx bağlıdır (Dahlgren, 2013).

Bu nəzəri yanaşmalar Azərbaycan kontekstində də aktuallıq kəsb edir. Müstəqilliyyin bərpasından sonra ölkədə formallaşan siyasi və institusional mühit rəqəmsal medianın inkişafı ilə paralel şəkildə dəyişmişdir. Internetin və sosial medianın yayılması nəticəsində siyasi kommunikasiya daha açıq və çoxkanallı xarakter almış, vətəndaşların siyasi informasiyaya çıxışı genişlənmişdir. Azərbaycanda rəqəmsal mühitdə siyasi iştirak əsasən müşahidəçi və reaksiya əsaslı davranışlarla məhdudlaşır (Baylarov, 2025).

Nəticə

Rəqəmsal media müstəqil Azərbaycanda siyasi kommunikasiya sisteminin mühüm və ayrılmaz komponentinə çevrilmişdir. İnfomasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş yayılması nəticəsində siyasi informasiyanın istehsalı, yayımı və istehlakı ənənəvi media məkanının hüdudlarını aşaraq daha çevik, interaktiv və şəbəkə əsaslı xarakter almışdır. Xüsusilə sosial media platformaları siyasi gündəmin formallaşmasında, ictimai mövzuların müzakirəsində və fərdi siyasi mövqelərin ifadəsində əhəmiyyətli rol oynamağa başlamışdır. Rəqəmsal platformalar vətəndaşların siyasi məlumatlanma səviyyəsinin yüksəlməsinə, siyasi proseslərə daha sürətli çıxış imkanlarının yaranmasına və ictimai müzakirə məkanının genişlənməsinə töhfə vermişdir. Bu mühit, xüsusilə gənc nəsil üçün siyasi sosiallaşmanın alternativ və təsirli kanalı kimi çıxış edir. Gənc istifadəçilər rəqəmsal media vasitəsilə siyasi mövzularla daha erkən mərhələdə tanış olur, müxtəlif baxışlarla qarşılaşır və ictimai debatlara qatılmaq imkanı əldə edirlər. Bu baxımdan rəqəmsal media siyasi şüurun formallaşmasında və siyasi məlumatlanmanın artmasında mühüm funksiyani yerinə yetirir. Rəqəmsal medianın yaratdığı bu imkanlar hələlik siyasi iştirakın dərin, davamlı və institusionallaşmış formalarına tam şəkildə çevrilənmişdir. Siyasi iştirak daha çox müşahidəçi mövqə, situativ reaksiya, paylaşım və ya məhdud şərh fəaliyyəti ilə ifadə olunur. Aktiv və uzunmüddətli siyasi davranış nümunələri isə nisbətən məhdud sosial qruplar çərçivəsində müşahidə edilir.

Siyasi iştirakın keyfiyyətcə inkişafı təkcə texnoloji imkanlarla deyil, eyni zamanda media savadlılığının artırılması, tənqidi düşünmə bacarıqlarının gücləndirilməsi və etik jurnalistika prinsiplərinin möhkəmləndirilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir. Dezinformasiya, manipulyativ məzmun və etik standartlardan kənar praktikalara qarşı effektiv mexanizmlərin formallaşdırılması rəqəmsal mühitdə sağlam siyasi kommunikasiya üçün əsas şərtlərdən biridir. Eyni zamanda, ifadə azadlığının qorunması və inklüziv kommunikasiya mühitinin təşviqi vətəndaşların siyasi proseslərə daha fəal və şüurlu şəkildə qoşulmasına imkan yarada bilər. Rəqəmsal media Azərbaycanda siyasi kommunikasiya və siyasi iştirak üçün əhəmiyyətli potensiala malikdir. Bu potensialın real və davamlı siyasi nəticələrə çevrilənisi isə institusional mühitin xüsusiyyətləri, media siyaseti, etik standartlar və cəmiyyətin rəqəmsal savadlılıq səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Müvafiq şərtlər təmin edildiyi halda, rəqəmsal media ölkədə daha açıq, inklüziv və iştirakçı siyasi mədəniyyətin formallaşmasına mühüm töhfə verə bilər.

Ədəbiyyat

1. Baylarov, G. (2025). *Bağımsızlık sonrası Azerbaycan'da dijital medya ve siyasal katılım*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi
2. Bennett, W. L. (2012). "The Personalization of Politics." *Annals of APSA*.
3. Boyd, L. & Ellison, N. (2008). The History and Evolution of Social Networks, *Social Media Studies Journal* 14, 3: 210–220.
4. Castells, M. (2000). The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture.
5. Castells, M. (2011). *The Rise of the Network Society*. Blackwell.
6. Coleman, S. (2017). *Can the Internet Strengthen Democracy?*
7. Dahlgren, P. (2013). *The Political Web: Media, Participation and Alternative Democracy*. Palgrave Macmillan.
8. Habermas, J. (2006). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Polity Press.

9. Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York University Press.
10. McChesney, R. (2015). *Rich Media, Poor Democracy*. New Press.
11. McQuail, D. (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. Sage
12. Pavlik, J. (2001). *Journalism and New Media*. Columbia.
13. Rogers, E. (2003). *Diffusion of Innovations*. Free Press.
14. Schudson, M. (2003). *The Sociology of News*. Norton.
15. Ward, S. (2010). *Global Journalism Ethics*. McGill.

Daxil oldu: 18.10.2025

Qəbul edildi: 26.12.2025

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/55/136-139>

Leylan Abdinova
Azərbaycan Dövlət Pedoqoji Universiteti
magistrant
<https://orcid.org/0009-0006-8696-1508>
abdinleylan@gmail.com

Dərs prosesində müəllim qərarlarının metodiki əsaslandırılması

Xülasə

Müəllimlər peşə fəaliyyətləri boyunca tez-tez qeyri-rutin və qeyri-müəyyən situasiyalarla üzləşir və bu hallarda qərar vermək zərurəti yaranır. Bu araşdırmanın əsas məqsədi sinif idarəciliyində müəllim fəaliyyətinin rasionalını və praktik məntiqini sistemli şəkildə təhlil etməkdir. Nəzəri çərçivə Simvolik İnteraksionizm və Klassik Praqmatizm yanaşmaları əsasında izah olunur; intizam pozuntuları və təlimin dayanmasına səbəb olan hallarda isə müəllimlərin davranış modellərinin formallaşmasına təsir edən determinantlar və qərarvermə mexanizmlərinin strukturu case study vasitəsilə araşdırılır. Empirik məlumat üç ibtidai sinif müəlliminin video müşahidələri və həmin materiallar əsasında aparılan yarı-strukturlaşdırılmış müsahibələrdən toplanmışdır. Toplanan nəticələr altı prinsip üzrə şərh edilir: şagirdlərin psixoloji xüsusiyyətləri, müəllimin kompetensiyaları, emosional vəziyyət, caring yönümlü pedaqoji yanaşma, situativ kontekst və məktəbin institusional-sosial mühiti. Bu prinsiplərin təhlili müəllimlərin sinifdəki davranışlarını və qərarvermə məntiqini daha dərinlən anlamağa imkan verir. Araşdırmanın üçüncü hissəsində integrativ metodoloji paradigmə təqdim olunur və gələcək tədqiqat istiqamətləri müzakirə edilir. Bu yanaşma müəllimin verbal və qeyri-verbal davranışlarının, həmçinin linqvistik, vizual və ürək ritmi dəyişkənliliyi (HRV) göstəricilərinin vahid modeldə birgə təhlilinə şərait yaradır.

Açar sözlər: təhsil nəzəriyyəsi, sinif idarəciliyi, müşahidəyə əsaslanan tədqiqat metodu

Leylan Abdinova
Azerbaijan State Pedagogical University
Master's student
<https://orcid.org/0009-0006-8696-1508>
abdinleylan@gmail.com

Methodical Justification of Teacher Decisions in the Teaching Process

Abstract

Throughout their professional practice, teachers frequently encounter non-routine and ambiguous situations that require decision-making. The main purpose of this study is to systematically analyze the rationale and practical logic underlying teacher activity in classroom management. The theoretical framework is explained through Symbolic Interactionism and Classical Pragmatism, while a case study approach is employed to examine the determinants shaping teachers' behavioral models and the structure of decision-making mechanisms in situations involving disciplinary disruptions or interruptions to instruction. Empirical data were collected from video observations of three primary school teachers and semi-structured interviews based on these recordings. The findings are interpreted across six principles: students' psychological characteristics, teacher competencies, emotional state, caring-oriented pedagogical approach, situational context, and the institutional-social environment of the school. These principles provide deeper insight into teachers' classroom behaviors and decision-making logic. In the third part of the study, an integrative methodological paradigm is introduced, and directions for future research are discussed. This approach enables the joint analysis of teachers' verbal and nonverbal behaviors, as well as linguistic, visual, and heart rate variability (HRV) indicators within a single model.

Keywords: educational theory, classroom management, observation-based research method

Giriş

Bu araştırma simvolik qarşılıqlı əlaqə və klassik praqmatizmin əsas müddəalarına əsaslanır. Corc Herbert Mead-a görə, ünsiyyət sosial fəaliyyət prosesində yeni anlamların formalasdığı qarşılıqlı təsirdir (Mead, 1934). Bu yanaşma Carlz Sanders Pirsin düşüncələri ilə səsləşir: insan davranışlarının nəticələrini dəyərləndirdiyi kontekstdə anlayışların məzmununu yaradır və mənasını daxilləşdirir. Nəticədə, ictimai struktur fərdlərarası qarşılıqlı əlaqələrin məhsulu kimi formalasır. Simvolik qarşılıqlı təsir birbaşa təhsil modeli olmasa da, Mead və Con Dyuyinin ideyalarına əsaslanaraq, təhsili yaradıcı, interpretativ və transformativ proses kimi dəyərləndirmək mümkündür (Dewey, 1938). Təhsil mexaniki təkrar deyil; insan inkişafına və autentik subyektivliyin formalasmasına yönəlmış şüurlu fəaliyyətdir. Tədqiqatda B. Otanel Smitin “öyrənmə dövriyyəsi” konsepsiyasına istinad edilir. Bu yanaşma reflektiv-adaptiv öyrənməni və pedaqoji intuisiya ilə düşünməni ön plana çıxarır. Tədris interpretativ və transformativ proses kimi başa düşüldükdə, müəllim şagirdin fəaliyyətini və öyrənmə təcrübəsini dərk etməyə çalışır və şagirdin inkişaf trayektoriyasını pedaqoji ifadə vasitələrinə transfer edir (Fedorov, 1983).

Tədqiqat

Müəllimlər öz davranışlarını izah edərkən şagirdlərin fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərini, sosial-mədəni mənsubiyyətini və yaşam şərtlərini geniş şəkildə təsvir etməyə meyli olmuşlar. Onların fikrincə, nümayiş etdirdikləri davranış modelləri şagirdi nə dərəcədə tanımlarından bilavasitə asılıdır (Noddings, 1992). Şagirdin davranış motivasiyasını anlamamaq və buna uyğun kommunikativ-pedaqoji strategiya seçmək müəllimin əsas vəzifəsi kimi qiymətləndirilir. Şagirdlərin tanınması müəllimlərin cavablarında ən çox vurğulanan mövzu olmuşdur. Müəllimlər qeyd edirlər ki, şagirdi yaxından tanımaq davranışın tənzimlənməsini xeyli asanlaşdırır və pedaqoji praktikada mühüm resurs rolunu oynayır: “Sinfın idarə olunmasında ən mühüm resurs hər bir şagird üçün hansı üsulun effektiv olduğunu bilməklə bağlıdır. Fərqli situasiyalarda fərqli strategiyalar tələb olunur.” Müəllim-şagird qarşılıqlı tanışlığı artdıqca, sinifdə davranışların proqnozlaşdırılması və idarə olunması daha da asanlaşır (Mead, 1934). Bu kontekstdə məktəb-ailə əməkdaşlığı şagirdin ehtiyaclarının dərin anlaşılması baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Müəllimlər bərabərlik prinsipinə sadıq qaldıqlarını, lakin təlim və sinif idarəciliyi strategiyalarını diferensiallaşdırıqlarını bildirmişlər. Yaş, inkişaf səviyyəsi və sosial-psixoloji fərqlər qərarvermə prosesinə bilavasitə təsir göstərmişdir. Təhsil situasiyasının holistik interpretasiyası isə müəllimin reaksiyasını formalasdırmışdır (van Manen, 1991): “Uşağın davranışının mənasını interpretasiya etməli və onu retrospektiv dərk etməlisən. Toninin vəziyyətini nəzərə aldıqda, davranış neqativ sayılmamalıdır.”

Müəllimlər sinifdə yaranan pozucu situasiyaların ən uyğun və kontekstə həssas formada tənzimlənməsi barədə reflektiv müləhizələr irəli sürmüşlər. Onların fikrincə, tədris və sinif idarəciliyi strategiyaları müəllimin fərdi xüsusiyyətləri ilə uzlaşmalıdır, çünki şəxsi resurslar və məhdudiyyətlər onun real təsir dairəsini müəyyənləşdirir. Peşəkar identiklik karyera boyunca tədricən formalasır və müəllim hazırlığı mərhələsində başlayaraq “mən hansı tip müəlliməm?” sualına verilən reflektiv cavablarla inkişaf edir. Şəxsiyyətin formalasması həyat təcrübəsi və nəzəri biliklərin sintezi nəticəsində baş verir və bu prosesdə reflektiv düşünmə əsas rol oynayır (Mead və Sutinen, 2008).

Müəllimlərin sözləri ilə desək: “öz güclü və zəif tərəflərini tanımlasan; şəxsiyyətimlə uyğunlaşmayan metodların davamlı tətbiqi real deyil; daxili reflektiv səsə qulaq asdıqda, günün sonunda məmənunluq yaranır” (Barkhudarov, 1975).

Spontan reaksiyalar pedaqoji intuisiyanın zəiflədiyi hallarda arzuolunmaz nəticələr doğura bilər. Məsələn, səs-küy artdıqda səsi yüksəltmək sonradan qeyri-effektiv hesab edilmişdir. Pedaqoji intuisiya konkret situasiyaya dərhal və adekvat cavab vermək bacarığını tələb edir (van Manen, 1991) və müəllimlər bunu çox vaxt “instinkтив reaksiya” kimi təsvir edirlər.

Nəzəri biliklərin praktikada effektiv tətbiqi üçün onların dərin və sistemli mənimsənilməsi vacibdir. Sinif idarəciliyində ixtisaslaşmış terminologiyanın istifadəsi biliklərin zamanla strukturlaşdığını göstərir. Bununla yanaşı, bir sıra strategiyalar daha çox empirik təcrübəyə əsaslanır: uzunmüddətli praktik fəaliyyət müəllimlərə effektiv və qeyri-effektiv metodları ayırd etməyə imkan

verir və sinif idarəciliyi bacarıqlarının mühüm hissəsi məhz bu təcrübə nəticəsində formalaşır (Tomakhin, 1997).

1.3. Emosional vəziyyət

Müsahibələrdə müəllimlərdən video materiallardakı situasiyalar zamanı yaşadıqları emosiyalar haqqında refleksiya istənilmişdir. Cavablar uğur və məmənnunluqdan tutmuş gərginlik və məyusluğa qədər geniş spektri əhatə etmişdir. Müəllimlər emosiyalarını etiraf etsələr də, onların davranışa birbaşa təsirini məhdudlaşdırmağa çalışdıqlarını bildirmişlər. Bu, iradi özünənəzarət ilə bağlıdır: emosional dəyişkənliyə baxmayaraq, sinif situasiyasını şüurlu şəkildə tənzimləməyə səy göstərirlər (Schön, 1983). Müəllim davranışları müxtəlif psixoloji amillərin təsiri altında formalaşır və bu amillər pedaqoji intuisiyani zəiflədə və ya gücləndirə bilər. Nəzarətsiz emosiyalar bəzən müəllim-şagird münasibətlərinə mənfi təsir göstərir və “ikiqat bağlama” situasiyaları yarada bilər; emosiyanın gizlədilməsi isə şagirdlər tərəfindən müxtəlif cür yozulur. Uğur və müsbət nəticələr emosional tarazlığı möhkəmləndirir, daxili sakitlik intuisiyani artırır, ardıcıl uğursuzluqlar isə fəaliyyəti çətinləşdirir (van Manen, 1991). Sinif idarəciliyi müəllimlik peşəsinin əsas komponenti olduğundan, bu sahədəki təcrübə iş məmənnunluğu və peşəkar effektivliyə birbaşa təsir edir (Krupnov, 1979).

1.4. Qayğı (Caring)

Sorghuda iştirak edən müəllimlər sinif idarəciliyində əsas narahatlıqları iki istiqamətdə ifadə etmişlər: davranış və təlim çətinliyi yaşayan şagirdlərə adekvat dəstək göstərmək və bütün sinifdə motivasiya, psixoloji təhlükəsizlik və harmonik mühiti qorumaq. Qayğı (caring) müəllimin şagirdlərə həssas və məsuliyyətli yanaşması kimi dəyərləndirilir və pedaqoji bağlılıqla əlaqələndirilir (Haavio, 1949).

Müəllimlər hesab edirlər ki, sakit və təhlükəsiz sinif mühiti üçün dərsin pozulmaması vacibdir; davamlı pozuntular digər şagirdlərin öyrənmə imkanlarını məhdudlaşdırır və ədalətsizliyə gətirir. Davanış pozuntuları müəllimin vaxt və diqqətini azaldır, buna görə müdaxilələr planlaşdırıllarkən uşaqların maraqları, sosial tarazlıq və bərabərlik nəzərə alınır. Məqsəd heç bir şagirdin alçaldılmaması və stigmatizasiya yaşamamasıdır. Bu səbəbdən müəllimlər humanist yanaşmaları üstün tutaraq qərarlarında etik refleksiyaya istinad etmişlər (Vereshchagin və Kostomarov, 1983).

Məktəbin funksiyası uşağa həm özünə, həm də başqalarına qayğı göstərməyi öyrətməkdir; bunun üçün əvvəlcə onun dəstək mühitində olması vacibdir (Noddings, 1992). Qayğı konsepsiyası müəllim-şagird münasibətlərini qərarvermənin mərkəzinə gətirir. Etimad və təhlükəsiz münasibət mühiti mürəkkəb situasiyaların idarəsini asanlaşdırır. Bir müəllim qeyd etmişdir ki, sinifdə etimadın yaranması üçün müəllim təhlükəsizlik, liderlik və məsuliyyət atmosferi formalaşdırmalı və şagirdlərin özünü rahat hiss etməsinə şərait yaratmalıdır (Vinogradov, 1978).

2. Yeni metod

Sinif dərslərində yaranan problemlərin sistemli təhlili üçün müxtəlif bucaqlardan müşahidəni təmin edən portativ kompüter əsaslı qeyd sistemi hazırlanmışdır. Sistem eyni vaxtda üç məlumat kanalını — video, səs və ürək dərəcəsi dəyişkənliyini — sinxron şəkildə qeydə alır (Schön, 1983). Səs sistemi 16 audio kanalını, ürək dərəcəsi isə 20 iştirakçı üzrə göstəriciləri toplayır; video görüntü altı 2 MP kamerasdan əldə edilir. Bütün məlumatlar yüksək performanslı kompüterdə işləyən program təminatı vasitəsilə sinxronlaşdırılır və hazırda Windows 7 platformasında fəaliyyət göstərir. İştirakçılar simsiz ürək ötürücüsü və mikrofonla təchiz olunur, məlumatlar ayrı-ayrı fayllarda saxlanıllaraq həm ayrıca, həm də integrativ təhlilə şərait yaradır (Vlakhov və Florin, 1986). Nitqin təhlilində prosodik dəyişikliklər FOTOOOL programı ilə müəyyən edilmişdir. Video analizdə üz ifadələri, emosiyalar və vizual davranış öyrənilmiş, lakin real dərs şəraitində emosiyaların qısa və incə olması avtomatik tanınmamışdır. Bədən və jestlərin spontan ifadələrinin tanınmasında əsas problem üz və bədənin dəqiq lokalizasiyası və hərəkətin izlənməsi olmuşdur. Psixofizioloji analizdə ürək dərəcəsi dəyişkənliyi ünsiyyət davranışının funksional indikatoru kimi qeydə alınmış, xüsusü programla emal edilərək əsas göstəricilər və HRV indeksləri təhlil edilmişdir (van Manen, 1991). Akustik-linqvistik, vizual və fizioloji məlumatların integrasiyası sinif fəaliyyətinin multimodal təbiətinin daha dərindən öyrənilməsinə imkan vermişdir.

Nəticə

Bu tədqiqat müəllimlərin sinfin idarə olunması prosesində qəbul etdikləri qərarların metodoloji və konseptual əsaslarını sistemli şəkildə üzə çıxarmışdır. Nəticələr sübut edir ki, müəllimlərin davranışlı modelləri yalnız dərs zamanı yaranan situativ hallarla məhdudlaşdır; onlar müəllimin fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri, emosional durumu, pedaqoji dünyagörüşü və məktəbin sosial-ekoloji mühiti ilə qarşılıqlı təsirdə formalaşır.

Əldə olunan nəticələr aşağıdakı altı əsas prinsip ətrafında ümumiləşdirilmişdir:

1. şagirdlərin fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması;
2. müəllimin şəxsiyyət strukturu və peşəkar identikliyinin rolu;
3. emosional tənzimləmə və özünüidarəetmə bacarıqları;
4. qayıq, empatiya və diqqət mərkəzli pedaqoji yanaşma;
5. təhsil situasiyalarının təkrarsız və durumsal xarakteri;
6. məktəb mühiti və sosial-kontekstual faktorların təsiri.

Bu prinsiplər müəllimin zahiri davranışları ilə daxili idrak prosesləri, interpretativ yanaşması və qərarvermə məntiqi arasında vasitəçi mexanizm rolunu oynayaraq, sinif daxilindəki hadisələrin pedaqoji baxımdan izahını və qiymətləndirilməsini mümkün etmişdir.

Tədqiqat həmçinin göstərmışdır ki, müəllimlərin qərarvermə strategiyaları reflektiv-adaptiv öyrənmə mexanizmləri, pedaqoji intuisiya və praktik müdriklik (phronesis) ilə sıx şəkildə bağlıdır. Müəllimlər yalnız mövcud problemlərin operativ həllinə deyil, həm də proqnostik və preventiv yanaşmalar vasitəsilə mümkün gələcək çətinliklərin qarşısının alınmasına yönəlmışlar.

Ədəbiyyat

1. Barkhudarov, L. S. (1975). *Yazyk i perevod* [Language and translation]. Mezhdunarodnye otnosheniya.
2. Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.
3. Fedorov, A. V. (1983). *Osnovy obshchey teorii perevoda* [Foundations of the general theory of translation]. Vysshaya shkola.
4. Krupnov, V. N. (1979). *Kurs perevoda* [A course in translation]. Mezhdunarodnye otnosheniya.
5. Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.
6. Noddings, N. (1992). *The challenge to care in schools: An alternative approach to education*. Teachers College Press.
7. Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
8. Tomakhin, G. D. (1997). Realii v yazyke i kul'ture [Realia in language and culture]. *Inostrannye yazyki v shkole*, (3), 13–18.
9. van Manen, M. (1991). *The tact of teaching: The meaning of pedagogical thoughtfulness*. State University of New York Press.
10. Vereshchagin, E. M., & Kostomarov, V. G. (1983). *Yazyk i kul'tura: Lingvostranovedenie v prepodavaniyu russkogo yazyka kak inostrannogo* [Language and culture: Linguistic and cultural studies in teaching Russian as a foreign language]. Russkiy yazyk.
11. Vinogradov, V. S. (1978). *Leksicheskie voprosy perevoda khudozhestvennoy prozy* [Lexical issues in the translation of literary prose]. Moscow University Press.
12. Vlakhov, S., & Florin, S. (1986). *Neperevodimoe v perevode* [The untranslatable in translation]. Mezhdunarodnye otnosheniya.

Daxil oldu: 09.09.2025

Qəbul edildi: 03.12.2025

İÇİNDƏKİLƏR

CONTENTS

Elza Mollayeva

Pedaqoji elmlər sistemində pedaqoji antropologiyanın yeri və rolu..... 6

Leila Benstaali

The Impact of AI-Based Gamified Tools on Vocabulary Acquisition:
Evidence from Algerian Young Learners Using Quizlet and Wordwall..... 12

Arzu Xəlilzadə

Azərbaycanda sənaye, rəbitə və kommunikasiya sahələrinin modernləşməsi istiqamətində
dövlət siyaseti (2003–2020-ci illər) 22

Chafika Saadi

Loyalty and Betrayal to the Homeland in Algerian Cinematic Narratives:
in the Fiction Film *Héliopolis* by Director Djaffar Gacem (Semiotic Study) 28

Sürəyya Allahverdiyeva

M.Ə.Rəsulzadə: Osmanlı imperiyası və Türkiyə Cumhuriyyətində Azərbaycanın
dövlətçilik tarixi və ənənələrinin yaşadılması uğrunda mübarizə 46

Abdelkader Boudouma

Niccolò Grimaldi: The Aesthetic Experience ... An Experience of Understanding and Teaching... 54

Kamran Valizada

Social Justice and Inequality in Education: A Theoretical and Social Analysis..... 63

Asmar Ibrahimli

Strategic Significance of Karabakh-Based Transport Routes in Azerbaijan's Global Transport
Integration..... 69

Belkecir Mestefa, Azizi Khaldia Amina

Ecosemiotics: Semiotic Roots of Deep Ecology in the Thought of Arne Næss 75

Elnura Qasimova, Günay Məmmədova, Türkan Hüseynova

Azərbaycan və rus dillərində frazeoloji vahidlərin müqayisəli təhlili 84

Houcine Benabdallah

Descartes' Four Rules and Critical Thinking 90

Kamandar Teymurzada, Zulfiyya Yusubova

Understanding Learning Styles and Individual Differences in English Language Teaching 98

Hicham Khaldi, Hamza Dahmani, Fatiha Ben Yahia

The Geographical Location of Tlemcen and Its Effect on the Dialect Formation of Its
Inhabitants 103

Elgun Jalalzada

Spectral and Cointegration Analysis of the Exchange Rate Relationship
between the Azerbaijani Manat and the Turkish Lira 107

Emil Golumb

State Personnel Policy and the Administrative-Political Elite:
Interconnections, Challenges, and Contemporary Trends 113

Roza Ismayilova

Forensic Anthropology as a Tool of International Humanitarian Law: Azerbaijan's
Post-Conflict Experience 121

Ramil Usubov

Yeni dünya nizamı: Siyasi perspektivdə Rusiya Federasiyasının mövqeyi 127

Qoşqar Bəylərov

Rəqəmsal medianın siyasi iştirak prosesində transformativ rol: Azərbaycan təcrübəsi 131

Leylan Abdinova

Dərs prosesində müəllim qərarlarının metodiki əsaslandırılması 136

Redaksiyanın ünvanı

AZ1073, Bakı şəh.,
Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” Nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə
Tel.: +994 99 806 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: qedim.2012@aem.az

Editorial address

AZ1073, Baku,
Matbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House, 6th floor
Phone: +994 99 806 67 68
+994 99 808 67 68
e-mail: qedim.2012@aem.az

İmzalandı: 24.01.2026

Onlayn çap: 28.01.2026

Kağız çapı: 10.02.2026

Kağız formatı: 60x84, 1/8

H/n həcmi: 17,75 ç.v.

Sifariş: 132

Signed: 24.01.2026

Online publication: 28.01.2026

Paper printing: 10.02.2026

Format: 60/84, 1/8

Stock issuance: 17,75 p.s.

Order: 132

“ZƏNGƏZURDA”

Çap Evində çap olunub.

Ünvan: Bakı şəh., Mətbuat prospekti, 529,
“Azərbaycan” Nəşriyyatı, 6-cı mərtəbə

Tel.: +994 12 510 63 99

e-mail: zengezurda1868@mail.ru

It has been published in the printing house
“ZANGAZURDA”

Address: Baku city, Matbuat Avenue, 529,
“Azerbaijan” Publishing House, 6th floor

Phone: +994 12 510 63 99

e-mail: zengezurda1868@mail.ru

